

Соціологічна асоціація України
Дніпропетровське обласне відділення
Запорізьке обласне відділення

Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара
Факультет суспільних наук і міжнародних
відносин
Кафедра соціології

Дніпровський державний технічний
університет (м. Кам'янське)
Факультет економіки, менеджменту,
соціології та філології
Кафедра соціології

Запорізький
національний університет
Факультет управління та соціології
Кафедра соціології

ЗБІРКА МАТЕРІАЛІВ
VII Всеукраїнської науково-практичної конференції
«Придніпровські соціологічні читання»
(м. Дніпро, 30 вересня 2022 року)

Дніпро
Видавничо-поліграфічний дім «Формат А+»
2022

УДК 316.1

ББК 60.5

З 41

Збірка матеріалів VII Всеукраїнської науково-практичної конференції «Придніпровські соціологічні читання» (м. Дніпро, 30 вересня 2022 року) / відповідальний за випуск, професор В.В. Кривошеїн. Дніпро: Видавничо-поліграфічний дім «Формат А+», 2022. 120 с.

Подані матеріали (тези доповідей) VII Всеукраїнської науково-практичної конференції «Придніпровські соціологічні читання», яка відбулася в онлайн-режимі 30 вересня 2022 р. на базі Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Для всіх, хто цікавиться сучасними проблемами соціологічної науки.

ISBN 978-617-95184-5-4

© Автори, 2022

© Видавничо-поліграфічний дім «Формат А+», 2022

В. А. Бойко

КАР'ЄРА СУЧАСНОЇ ОСОБИСТОСТІ: НОВІ СЕНСИ І СТРАТЕГІЇ

Бойко Вікторія Анатоліївна – докторантка кафедри філософії Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, кандидат соціологічних наук, доцент.

За останні роки у зв'язку з радикальними мінами на ринку праці істотним чином змінилися й можливості людини щодо професійної самореалізації. Якщо раніше умови професійного зростання диктувалися внутрішнім ринком праці і припускали довгострокову, гарантовану зайнятість, регулярність і передбачуваність просування, то в сучасних умовах визначає зовнішні обставини починають привалювати. Стає характерним укладання тимчасових контрактів, неповна зайнятість, часткові зміни в кар'єрі, зайнятість у декількох сферах діяльності й у декількох організаціях, непередбачуваність трудових переміщень, самоуправління кар'єрою.

Враховуючи вимоги сучасного інформаційного суспільства, для якого характерна висока соціальна і економічна динаміка, де складовими успішного життя являється особиста самореалізація, високий рівень освіти, престижний соціальний статус і професійна самореалізація, необхідно приділяти особливу увагу процесу формуванню кар'єрних практик молодого покоління.

Кар'єра розглядається вченими як складне соціально-психологічне явище, що охоплює всі сфери життєдіяльності людини, як процес професійного та особистісного розвитку і професійного росту суб'єкта, як феномен в життєдіяльності людини, оскільки зумовлює істотні зміни її життєвого шляху в цілому, сприяючи найбільш повному всебічному розкриттю не тільки професійного, й особистісного потенціалу людини і набуває особливої значущості в умовах зростаючої індивідуалізації сучасного суспільства (за визначенням З. Баумана), яка полягає в послабленні зв'язків особистості із соціальним середовищем або соціальною групою, у професійній мобільності людей, нових індивідуалізованих видах трудової діяльності.

З. Бауман відзначає, що важливим елементом сучасного етапу змін стає нова ментальність [1, с. 32]. Актуальними стають питання пристосування до швидкоплинних змінних умов сучасної праці та формування на цій основі, за висловом З. Баумана, «короткострокової» ментальності. В першу чергу, на формування «короткострокової» ментальності, згідно З. Баумана, вплинуло ставлення до праці. Аналізуючи епоху модерніті, він відмічає присутність в ній тісного зв'язку між працею та капіталом, постійного існування умов, за якими працівники залежали від своєї праці, так як вона виступала першочерговим джерелом для існування. Проте, при цьому підкреслювалася і залежність капіталу від найманої сили, так як без неї виробництво було неможливе.

У Постмодерні ситуація кардинально змінюється. В якості провідного елемента даних змін Бауман відмічає появу нової короткострокової ментальності. Відносини праці та капіталу перестають бути довгостроковими. Враховуючи

невпевненість у своєму майбутньому люди відмовляються від довгострокових цілей, не мають можливості для їх побудови, довгострокова ментальність замінюється короткостроковою. Згідно з останніми підрахунками, молоду людину у західних суспільствах з середнім рівнем освіти протягом її трудового життя очікує приблизно одинадцять змін робочих місць. «Лозунгом дня встала „гнучкість“, що стосовно до ринку праці означає кінець трудової діяльності у відомому та звичайному для нас вигляді, перехід до праці по короткостроковим, негайним контрактам або – взагалі без них, до роботи без будь-яких обговорених гарантій» [1, с. 29].

Тобто, ми можемо відзначити, що докорінні зміни, що відбулися наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. в усіх сферах суспільного життя, спричинили втрату поняттям кар'єри традиційної сутнісної одномірності та його перетворення на складний, багатообразний, багатогранний та суб'єктивний феномен.

Нині відбувається перехід до розуміння того, що найважливішим є усвідомлення самими співробітниками сутнісних характеристик власної кар'єри, а саме: як вони її тлумачать, що вони мають на увазі, яким чином вони могли б краще нею управляти, які моделі взаємовідносин у форматі «організація-співробітник» вони вважають найоптимальнішими та найкращими для обох [2, с. 24].

Таким чином, зміна ціннісних орієнтацій, базових кар'єрних мотивацій професійної діяльності надає професійній кар'єри принципово інші сенси, які не пов'язані із занепадом професійної культури або трудової етики (як це сприймалося спочатку). Кар'єра із способу заробляння грошей та можливістю просування шаблями професійної та соціальної ієрархії для ряду категорій працівників стала трансформуватися у форму самовираження (творчість). Особистість стала чекати від успішної кар'єри саме можливості реалізації особистого потенціалу; саме звідси – падіння інтересу до традиційних індустріальних форм праці та кар'єрних стратегій, що сприймаються як стандартні, монотонні, підконтрольні і нетворчі. Саме тому у сучасних дослідницьких стратегіях оминається розгляду кар'єри як переміщень між соціально-економічними позиціями в соціально-професійній ієрархії. Професійна кар'єра розуміється як рух індивідів між професійно значущими подіями в соціокультурному полі, що утворюється протиріччями шансів на професійну зайнятість і професійне просування.

Список використаної літератури:

1. Бауман З. Глобализация. Последствия для человека и общества. М., 2004. 376 с.
2. Лозовецька В.Т. Професійна кар'єра особистості в сучасних умовах: Монографія. К., 2015. 279 с.

О. Є. Висоцька

**СТРАТЕГІЇ КОМУНІКАТИВНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ В КОНТЕКСТІ
ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА**

Висоцька Ольга Євгенівна – завідувач кафедри філософії Дніпровської академії неперервної освіти, доктор філософських наук, професор.

Комунікативна політика має ключове значення для функціонування держави, особливо в контексті формування інститутів громадянського суспільства.

Основні стратегії комунікативної політики були визначені ще у Законі України «Про основні засади державної комунікативної політики в Україні» від 13 січня 2010 р. № 85-р, до яких, зокрема, відносяться: «підвищення рівня відкритості і прозорості діяльності органів державної влади і органів місцевого самоврядування; формування у населення комунікативної культури» [1]. В цілому, можна говорити про створення певних стандартів інформаційного обміну між органами державної влади, органами місцевого самоврядування, засобами масової комунікації і громадськістю з метою більшої залученості громадян до суспільного життя.

Довгий час єдиним способом зворотного зв'язку з боку громадян по відношенню до держави були звернення і скарги. В сучасних умовах до цих механізмів додалися електронні петиції та «гарячі лінії». Також в останній час збільшилася роль соціальних мереж та електронних інструментів (наприклад, «Дії») у встановленні безпосереднього зворотного зв'язку між органами державної влади та громадянами.

Комунікація органів державної влади та громадськості є важливим елементом побудови діалогових відносин, однак вона стає можливою тільки за умови відсутності комунікативних бар'єрів, традиційно існуючих в системі взаємодії «влада-суспільство». У країнах з розвиненою демократією функціонують інституціональні структури, що забезпечують оптимізацію взаємодії органів державної влади та громадськості, які наділені спеціальними функціями громадського контролю та нагляду. Діяльність цих структур передбачає взаємодію між органами державної влади та громадськістю шляхом налагодження обміну інформацією, посилення між ними зворотного зв'язку.

Процеси децентралізації, що почалися в Україні, потребують передання органами державної влади частини своїх повноважень органам самоврядування. Ще у 2007 р. була схвалена «Концепцію сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства» (Розпорядження КМУ від 21 листопада 2007 р. № 1035-р.). Згідно цьому документу, основними принципами взаємодії органів виконавчої влади з інститутами громадянського суспільства є: соціальне партнерство, забезпечення рівних можливостей, взаємовідповідальність, відкритість і прозорість [2].

Результатом взаємодії держави та суспільства стає посилення контролю громадськості за діяльністю влади, її залучення до процесу прийняття рішень. Одним із небагатьох способів комунікації Кабінету Міністрів України є інфор-

мування громадськості про рішення, прийняті на засіданні Кабінету Міністрів шляхом надання прес-релізів, організації прес-конференцій, брифінгів членів Кабінету Міністрів, оприлюднення відповідних матеріалів у друкованих та електронних засобах масової інформації, а також на офіційних чи особистих сторінках представників державної влади. В умовах військових подій особливо ефективними є прямі звернення представниками державної влади до громадян (наприклад, щоденне звернення Президента України, постійні брифінги чиновників Офісу Президента, міністерств, Верховної Ради).

Отже, значущою є ступінь відкритості самої держави щодо змісту комунікативної політики, надання можливості громадянам самостійно визначати контексти та напрямки її реалізації. Комунікативна політика держави в своєму ідеальному прояві постає як можливість вільного волевиявлення та досягнення порозуміння між громадянами. Іншими словами, необхідне створення симетричних умов для здійснення комунікативної дії всіх її учасників. Звичайно, реалізація комунікативної політики держави на консенсусній основі потребує розвинутої як державних інституцій, так і громадянського суспільства. Необхідна побудова демократичних державних інституцій, постійний процес формування довіри до органів державної влади. Головними критеріями цього будуть: довіра до закону, дієвість закону стосовно звичайних громадян, прерогатива соціального захисту громадян, високий рівень громадянської активності.

Для покращення відносин між суспільством та державою рекомендуємо:

- зробити обов'язковим утворення структурних підрозділів з питань взаємодії із ЗМІ та зв'язків із громадськістю в апаратах центральних і місцевих органів виконавчої влади;
- здійснити інституційне впорядкування органів, що забезпечують зв'язки із громадськістю, а, у подальшому, створити єдину систему зв'язків з громадськістю органів державної влади України;
- запроваджувати стратегії формування і реалізації комунікативної політики держави з питань прозорості та відкритості діяльності органів виконавчої влади, розвитку нових форм комунікації влади і суспільства.

Публічна комунікація є головним інструментом реалізації комунікативної політики держави, що спрямована не тільки на просування державно-політичних рішень, але й на досягнення порозуміння у суспільстві, закріплення принципів демократії, визначення національної ідентичності тощо. Комунікативна політика держави обов'язково має будуватися на багатосторонніх зв'язках між владою та громадянами, між органами центральної чи регіональної влади і місцевим самоврядуванням. Такі технології як проведення консультацій з важливих питань з громадськістю, всеукраїнських та місцевих референдумів, забезпечення участі громадян у прийнятті суспільно важливих рішень, моніторинг та аналіз суспільної думки, забезпечення своєчасного публічного реагування на пропозиції та зауваження громадськості мають стати важливою складовою комунікативної політики держави. Лише за умови взаємовпливу органів державної влади на громадськість, а громадськості – на державні органи,

можна досягти максимального консенсусу між ними.

Список використаної літератури:

1. Про основні засади державної комунікативної політики в Україні: Закон України від 13 січня 2010 р. № 85-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85-2010-%D1%80#Text>.
2. Про схвалення «Концепції сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства»: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 листопада 2007 р. № 1035-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1035-2007-%F0#Text>.

О. Ю. Висоцький
СОЦІОЛОГІЯ ПРОПАГАНДИ

Висоцький Олександр Юрійович – професор кафедри міжнародних відносин Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, доктор політичних наук, професор.

Пропаганда є особливим видом влади. Саме завдяки цьому вона за своєю функціональністю і є пропагандою. Як влада, пропаганда виявляє себе через нерівність у соціальних відносинах, де суб'єкти пропаганди виступають легітимними інтерпретаторами соціальної реальності, а об'єкти пропаганди – споживачами соціальних смислів, які нав'язуються суб'єктами. Пропагандистська влада здійснюється через нерівність у доступі до корисної інформації та здатності індивідів до визначення оптимальних тактик та стратегій взаємодії з викликами та подіями соціального та політичного життя. Відповідно до Й. Геббельса, пропаганда не має провідного методу, а має лише мету – завоювання мас [4, р. 66]. Можна стверджувати, що пропагандистська влада – це влада над громадською думкою. Про владу політичної пропаганди влучно висловився Е. Бернейс: «сучасному політику треба не стільки здатність догоджати громадськості, скільки вміння схилити її на свій бік» [1, с. 106].

Відомо, що етимологічно пропаганда пов'язана з розповсюдженням інформації авторитетними особами та установами серед необізнаних людей [2, с. 718, 811, 822]. Іншими словами, вона використовує різну міру обізнаності як свій владний потенціал. Крім того, пропаганда бере на себе відповідальність за життя та наслідки певних дій, коли переконує своїх об'єктів.

Важливим питанням соціології пропаганди є її легітимність. Як і будь-яка влада, пропаганда потребує легітимності. Легітимність пропаганди залежить від, по-перше, джерел походження, по-друге, методів та засобів здійснення, по-третє, корисності змісту для її об'єктів.

Г.Д. Ласвелл ключовою у здійсненні пропаганди вважав ненависть. Саме загальна ненависть до ворога згуртовує людей. Ворог – це перешкода у досягненні цілі, реалізації спільної надії, яка має свою специфіку для кожної суспільної групи [6, р. 76].

Пропаганда вкорінена в культурі та виявляється в різноманітних її про- явах, зокрема, у символах, текстах, зображеннях, пам'ятках, фільмах, музиці, церемоніях, ритуалах, демонстраціях та святкуваннях. Сутністю пропаганди є повідомлення. Але оскільки будь-який засіб повідомлення вже є повідомлен-

ням, будь-який засіб, включений в смисловий універсум, є пропагандою. Такі засоби можна поділити на ідеологічні (ідеї), психологічні (емоції, настанови, афекти, пресупозиції, фрейми), соціо-культурні (міфи, ритуали, символи, ідеали), комунікативні (повідомлення, текст, гіпертекст, інтертекст, метатекст, надтекст), технологічні (технології) та людські (інтерпретатори, лідери думок, протагоністи, мобілізанти, ентузіасти, фанатики).

Інтертекстуальність пропаганди визначає її здатність до актуалізації культурних кодів, на основі яких будуються смисли, значення, цінності об'єктів пропаганди, що детермінують успішність соціальних практик.

Пропаганда включена в усі сфери соціальної взаємодії, функціонуючи одночасно в ідеологічних, символічних, міфологічних, вербальних, візуальних, емоційних, раціональних, комунікативних, розважальних, віртуальних, освітніх вимірах буття суспільства.

Соціальні протиріччя, відповідно до Ч.Р. Хоффера, є супутником пропаганди. Де виникає напруженість та конфлікти, там можна виявити пропаганду [5].

На думку сучасного соціолога Г. Асмолова, пропаганда не є просто інструментом для зміни громадської думки; у сучасному цифровому світі пропаганда - це шлях до миттєвої участі в політичних конфліктах, коли індивід перебуває в безпеці і комфорті свого крісла. Тепер це також інструмент для миттєвого розриву зв'язків між друзями та родичами, чії думки розходяться [3]. Пропаганда все більше стає пропагандою участі, що дозволяє їй соціалізувати конфлікти і перетворювати їх на частину повсякденного життя. Цей зростаючий масштаб пропагандистської влади може призводити до інтерналізації конфлікту. Це означає, що пропаганда спрямована на зміну когнітивних фільтрів індивіда та його відносин з оточенням.

Інтерактивність сучасної пропаганди доби цифрових медіа усуває розрив між простором, в якому створюється і поширюється контент, і простором, в якому контент споживається і обговорюється. Платформи соціальних мереж поєднують споживання новин з соціальною взаємодією, перетворюючи соціальну взаємодію в механізм розповсюдження контенту та вибіркового посилення [7].

Інтеграція створення/обміну контентом та обговорення контенту створює ефект занурення, при якому користувачі не можуть відокремити споживання контенту (та його вплив на їхнє життя) від їх особистого спілкування. В онлайн-середовищі споживання пропаганди глибоко вкорінене в структуру соціальних відносин, що дозволяє пропаганді ще більше проникати у повсякденне життя. Важливими також є способи, за допомогою яких соціальні мережі через розповсюдження онлайн-контенту створюють можливості для негайних дій: подальшого поширення пропаганди або застосування дій, безпосередньо пропонованих пропагандою.

Список використаної літератури:

1. Бернейс Э. Пропаганда / пер. с англ. И. Ющенко. М.: Nippo Publishing, 2010. 176 с.
2. Дворецкий И.Х. Латинско-русский словарь. Около 50 000 слов / изд. 2-е, переработ. и доп. М.: Русский язык, 1976. 1096 с.

3. Asmolov G. The Effects of Participatory Propaganda: From Socialization to Internalization of Conflicts. *Journal of Design and Science*. 2019. № 6.
4. Bartlett F.C. Political Propaganda. Cambridge: Cambridge University Press, 1942. X, 158 p.
5. Hoffer Ch.R. A Sociological Analysis of Propaganda. *Social Forces*. 1942. Vol. 20 (4, May). P. 445-448.
6. Lasswell H.D. Propaganda Technique in the World War. London: K. Paul, Trench, Trubner & co., ltd., New York: A.A.Knopf, 1927. 233 p.
7. Zuckerman E. Four problems for news and democracy. *Medium.com*. URL: <https://medium.com/trust-media-and-democracy/we-know-the-news-is-in-crisis-5d1c4fbf7691>.

Т. В. Воронова

ЕЛЕМЕНТИ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОГО ІМІДЖУ В ТРАНЗИТИВНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Воронова Тетяна Володимирівна – доцент кафедри політології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, кандидат політичних наук.

Транзитивне суспільство, тобто, таке, що здійснює перехід від не демократичного до демократичного, потребує формування якісного політичного, соціального середовища, котре буде ґрунтуватися на функціонуванні продемократичних інституцій.

Проте, ретроспектива таких суспільств, що обумовлена авторитарним чи тоталітарним засадами, сприяло формування негативного іміджу, у першу чергу, політичної сфери держави.

Такий не якісний образ, виступає перепорою здійснення продемократичного реформування політичної системи держави та впровадження демократичних інституцій в транзитивному суспільстві.

Тому, логічним завданням перед політичною елітою транзитивної держави виступає формування позитивного, продемократичного іміджу політичних інституцій у своєму внутрішньому середовищі.

Розробка концепту політичного іміджу в українській науці набуло широкого обґрунтування, у загальному розумінні, проте, формування політичного іміджу в транзитивному аспекті потребує більш ґрунтового дослідження.

Так зокрема, політичний іміджу розуміється як «своєрідне відображення суспільного уявлення про ідеальне втілення тієї чи іншої соціальної ролі, це набір стверджень і уявлень у виборців про конкретного лідера шляхом узагальнень та емоційних переживань» [2, с. 52]. Концепт іміджу можливо розглядати на різних етапах, наприклад, етапі становлення владних інституцій чи уже в періоду їх функціонування.

Формування політичного іміджу держави спрямоване своїм впливом, у першу чергу, на внутрішнє середовище, для формування у нього якісного уявлення про державні політичні інституції, тобто, за своєю технологією побудови є явищем складним, багатогранним, включає у себе декілька елементів: суб'єктивні – тобто такі, що формують, імідж у свідомості суспільства про політичних лідерів держави, політичні партії, представників держави у

зовнішньому середовищі тощо; часові елементи, тобто, елементи історичного характеру, що впливають на формування політичного іміджу, сучасні політичні події, що характеризують діяльність політичних інституцій й тим самим формують уявлення про нього та можливі прогнози політичної діяльності, політичних наслідків дій у короткій-середній-довгій перспективі тощо [1].

Одним з базових при формуванні політичного іміджу у транзитивному суспільстві виступають об'єктивні елементи, у загальній структурі вони відповідають за формування узагальненого іміджу політичного режиму в державі, іміджу внутрішньої політики, законодавчої, виконавчої системи тощо [1].

У рамках транзитивних суспільств, що одномоментно знаходяться під впливом ретроспективної іміджевої моделі та моделі, що функціонує на етапі свого становлення, важливим елементом виступає саме налагодження діалогу з внутрішнім середовищем. Цей діалог потрібен, у першу чергу, для нівелювання укоріненої ідеологічної парадигми, розуміння політичного режиму, політичного лідера та інших складових як не демократичних. Тому при побудові політичного іміджу у транзитивному суспільстві вагомим елементом виступає розгалужена система комунікації (діалогу) між політичними інструкціями та суб'єктами, групами суспільства. В сучасних умовах, ця система повинна використовувати як і класичні так і сучасні засоби комунікації щоб охопити якомога більшу аудиторію формуючі у її свідомості якісний імідж.

Головним в оцінці якісного політичного іміджу виступає аспект інтеграції демократичних інституцій у їх діяльність, виконання ними своїх функцій у рамках демократичних засад.

Отже, елементи формування політичного іміджу держави в транзитивних суспільствах повинні акцентувати увагу на продемократичній риториці нівелюючи наявний негативний іміджу про політичну систему держави у цілому.

Список використаної літератури:

1. Качинська Н. Політичний імідж держави: структурні та комунікаційні компоненти феномену. *Віче*. 2009. № 22. URL: <https://veche.kiev.ua/journal/1738>.
2. Остапенко С.П. Формування іміджу політичного лідера засобами PR-технологій для передвиборчої боротьби. *Наукові праці: Політологія*. 2015. Вип. 248. Т. 260. С. 52-56.

О. З. Гудзенко

СОЦІОСТРУКТУРНІ ТА ІНСТИТУЦІЙНІ ЗМІНИ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Гудзенко Олеся Зеновіївна – доцент кафедри соціології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, кандидат соціологічних наук, доцент.

Зовнішні виклики і ризики, пов'язані з російським повномасштабним вторгненням в Україну, формують появу нового простору соціальних практик від макрорівня до мікропрояву. Для соціологів це означає появу широкого кола наукових пошуків та досліджень. Будь-які соціальні зміни – це фактично різниця

між станом соціальної системи у певний момент часу та її станом в інший темпоральний момент. Спробуємо окреслити структурні зміни, які зараз відбуваються в українському суспільстві, застосувавши для дослідження методологічну схему INIO (*ideal, normative, interactional, opportunity*) П. Штомпки. Запропонована схема дає можливість зафіксувати структурні модифікації чотирьох мереж зв'язків між елементами соціальної системи, що створюють структурний вимір суспільства. Результатом взаємодії є тісний взаємозв'язок чотирьох структурних вимірів, які детерміновані безліччю діяльнісних зв'язків, закріплених між собою, як вважає П. Штомпка, специфічною «структурною структурою, іншими словами «метаструктурою», або структурою другого порядку» [1; 2]. Тобто, кожен окремих вимір структури істотним чином впливає на будь-яке інше і одночасно знаходиться під впливом усіх інших.

Так, на першому структурному рівні відбувається *артикуляція ідеальної структури*, тобто формуються нові ідейні структури. Актуальні події сьогодення створюють поле артикуляції ідеї націотворення українського суспільства, національної єдності, актуалізації важливості спілкування та комунікації державною мовою, домінування цінностей патріотизму. На підтвердження наведемо результати соціологічного дослідження, проведеного соціологічною групою Рейтинг. «Продовжує зростати кількість тих, хто частіше розмовляє українською вдома. Так, сьогодні 51% зазначили, що розмовляють вдома українською (у квітні 2022 – 48%), третина – двома мовами, 13% – російською. Використання російською у побуті зменшилося приблизно вдвічі. 76% вказали українську мову як рідну, 19% – російську. 86% вважають, що українська мова повинна бути єдиною державною мовою. 10% підтримують статус російської, як офіційної в окремих регіонах, лише 3% за російську як другу державну мову в Україні» [3]. Потрібно відмітити, що подібна артикуляція ідеї націотворення та українізації відбувається як низовий активізм населення.

На другому рівні відбувається *інституціоналізація нормативної структури*, встановлюється новий суспільний порядок, оскільки люди починають сповідувати нові цінності, керуватися новими суспільними нормами, опановувати нові соціальні ролі. Як відзначає професорка Ольга Куценко, «напередодні війни соціологи фіксували суттєві зміни у соціальній структурі суспільства. І вони були зумовлені тим, що протягом попередніх десяти років змінився реальний розподіл можливостей для людей. У людей суттєво збільшилася ідентифікація себе із середнім класом. Народилося і поширилося багато дієвих стратегій адаптації до суспільної нестабільності та реагування на соціальну несправедливість. І саме ці стратегії та практики продовжують відігравати принципову роль у нашому русі до перемоги і у конструюванні нового суспільного порядку після війни» [4]. Агентами перетворень нормативного порядку суспільства за результатами війни стануть, на думку професорки Ольги Куценко, представники нового середнього класу інформаційно-цифрової епохи, який «сформувався під впливом експансії вищої освіти, глобалізації, технологічних навичок» [4]. Саме новий середній клас на даний момент проявляє себе в різних формах низового

активізму, волонтерських практиках, мають сучасні цифрові навички, здатність до соціально-мережових взаємодій і постмодерністські цінності.

Кожен із структурних вимірів взаємопов'язаний з іншими. Схильність до прояву практик активізму в формуванні нормативного порядку проявляється в *експансії інтеракційної структури*. З початку військового вторгнення РФ українці продемонстрували високий рівень самоорганізації волонтерської допомоги, практик фінансових донатів на ЗСУ і допомоги ВПО. Фактично волонтерський рух є проявом взаємодії органів влади та громадянського суспільства, що є новою формою інтеракції. Окрім позитивних проявів волонтерства, формуються негативні аспекти, які неодноразово були зафіксовані (збір коштів на підтримку армії псевдо волонтерами, таємний перепродаж волонтерської військової допомоги і непоодинокі факти її зникнення, привласнення (особливо дорого вартісної) при демобілізації, відмови військового керівництва брати на облік надані волонтерами прилади та спецзасоби, розкриття у публічно викладених звітах та фотографіях місць розташування окремих військових частин та підрозділів, наявної військової техніки, облич бійців тощо) [5]. Однак частина цих негативних явищ скоріше була характерною для початкового періоду ведення війни і згодом мінімізувалася, знову ж під впливом домінуючої нормативної структури. Війна змінила в країні мережу взаємодій між елементами соціальної структури суспільства. Фіксується поява нових форм відносин та інтеракцій не тільки в рамках самого суспільства, а й на рівні міжнародних політичних відносин. Можна також відзначити високий рівень здатності до соціально-мережових взаємодій в просторі нових медіа.

І останній структурний вимір стосується *кристалізації структур інтересів* та можливостей економічного і політичного капіталу. Цей вимір передбачає виникнення стійкої ієрархії привілеїв та поневірянь, нерівності між людьми у відносинах доступу до бажаних ресурсів, цінностей. Досить довгий час починаючи з отримання незалежності і до початку війни соціологи фіксували низький рівень довіри до владних інституцій, вбачаючи в них несправедливий порядок отримання привілеїв. Наразі соціологічні дослідження фіксують високий рівень довіри до владних структур. Про це свідчать результати опитування Фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва та Центру Разумкова. «Станом на серпень 2022 року, найбільший позитивний баланс довіри мають: ЗСУ (91%), ДСНС (82%), Національна гвардія (81%), волонтерські організації (77%), Прикордонна служба (74%), добровольчі загони (73%) та Президент України (71%). Найбільше, за рік, баланс довіри зріс до Президента України (+92%). Найменше ж довіряють українці політичним партіям (-55%), судовій системі (-46%), чиновникам (-46%), комерційним банкам (-37%) та Верховній Раді» (-19%) [6].

Водночас відзначаємо негативні ефекти структурних змін пов'язані з системою структури інтересів, які можуть в ближчому майбутньому мати прояви на рівні структурних системних змін. Це падіння обсягів промислового виробництва, зростання безробіття, зменшення рівня економічного зростання, зміни

демографічної і професійної структури населення, вимушені міграційні процеси і гендерний дисбаланс, як наслідок воєнної служби чоловіків.

Окреслені в тексті доповіді основні трансформаційні зрушення різних структурних вимірів підтверджують гіпотезу про появу якісно нової системи практик на мікрорівні і як результат зміну макрорівня всього суспільства.

Список використаної літератури:

1. Штомпка П. Поняття соціальної структури: попытка обобщения. *Социологические исследования*. 2001. № 9. С. 3-13.
2. Штомпка П. Соціологія. Аналіз суспільства. Львів: Колір ПРО, 2020. С. 190-194.
3. Сімнадцяте загальнонаціональне опитування: ідентичність, патріотизм, цінності (17-18 серпня 2022). *Офіційний сайт соціологічної групи «Рейтинг»*. URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/s_mnadeyate_zagalnonac_onalne_opituvannya_dentichn_st_patr_otizm_c_nnost_17-18_serpnya_2022.html.
4. Як війна змінює суспільство. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3527305-aktivna-zminue-ukrainske-suspilstvo.html>.
5. Волонтерський рух в Україні як нова форма взаємодії влади і громадянського суспільства. URL: <https://ipiend.gov.ua/publication/volonterskyj-ruk-h-v-ukraini-iak-nova-forma-vzaiemodii-vlady-i-hromadianskoho-suspilstva/>.
6. Довіра до держави: як зберегти національну єдність заради перемоги. *Офіційний сайт фонду «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва»*. URL: <https://dif.org.ua/article/dovira-do-derzhavi-yak-zberegti-natsionalnu-ednist-zaradi-peremogi>.

А. В. Демичева

АНТИДИСКРИМІНАЦІЙНА ЕКСПЕРТИЗА: МІЖ ФОРМАЛЬНІСТЮ ТА ДІЄВИМ МЕХАНІЗМОМ

Демичева Алла Валеріївна – наукова співробітниця наукової лабораторії соціологічних та кримінально-правових досліджень Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро), кандидат соціологічних наук, доцент.

З погляду соціології, дискримінація є способом встановлення та підтримки домінантного становища певного соціального суб'єкта (особистості, групи), яка ґрунтується на упередженні про відсутність у дискримінованих певних властивостей, які дозволяють відмовляти їм у правах, можливостях та ін. Заборона дискримінації у наші дні – це категорія, що належить до сучасної концепції прав людини і є юридичною нормою. Одним з механізмів запобігання та протидії дискримінації може виступати антидискримінаційна експертиза текстів, що відносяться до офіційного юридичного, політичного, освітнього тощо дискурсів.

Згідно із Законом України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», розробка проектів нормативно-правових актів здійснюється з обов'язковим урахуванням принципу недискримінації, однак для превенції або видалення текстів, що протирічать цьому принципу, проводять антидискримінаційну експертизу проектів нормативних актів. Законодавством України створено нормативні можливості для проведення такої експертизи, розроблений по-

рядок її здійснення, результати експертизи мають обов'язково розглядатися та враховуватися при прийнятті акту. Проте зазвичай така експертиза проводиться формально, в першу чергу тому, що відсутня методика проведення, якою б могли керуватися юридичні служби органів виконавчої влади для визначення фактів наявності в проектах норм, що можуть сприяти дискримінації або бути розцінені як такі. Наприклад, за період 2014-2016 років в результаті проведення всіма суб'єктами владних повноважень антидискримінаційної експертизи проектів нормативно-правових актів не виявлено жодного положення, яке б містило ознаки дискримінації. Результатів таких експертиз немає у вільному доступі.

Згідно з Порядком проведення уповноваженими суб'єктами громадської антидискримінаційної експертизи проектів нормативно-правових актів, в Україні також передбачена громадська антидискримінаційна експертиза, яка проводиться громадськими організаціями, фізичними та юридичними особами в рамках публічного громадського обговорення проектів нормативно-правових актів. Проте даний інструмент в нашій країні фактично не працює, хоча може відігравати важливу роль у становленні громадянського суспільства та є важливим засобом залучення представників громадського суспільства до процесу нормотворчості.

Зовсім по-іншому виглядають можливості експертизи, коли мова йде про сферу загальної освіти. З 2017 р. в Україні працює антидискримінаційна експертиза нових шкільних підручників, яка передбачає виявлення й усунення всіх ознак, за якими може відбуватися дискримінація відповідно до законів України. За результатами експертизи було зроблено висновки про наступні випадки дискримінації на сторінках підручників:

а) Дискримінація за інвалідністю: невидимість людей з інвалідністю; вживання слова «інвалід» замість «особа / людина з інвалідністю»; використання медичної моделі інвалідності, коли в центрі не людина, а діагноз, і викликається жаль до людини або навпаки героїзація замість мотивації змін у суспільстві.

б) Расова дискримінація: використання недоречних суб'єктивних оціночних суджень, нав'язування протиставлення «свій-чужий» (наприклад, умови завдання «До вас підійшла циганка, щось пошептала і вкрала гроші», в якому нав'язується стереотип, що всі роми – злочинці).

в) Відсутність зображення неповних сімей, хоча майже 40% українських сімей є неповними.

г) Гендерна дискримінація: нав'язування стереотипів традиційної «жіночої» та «чоловічої» поведінки; переважне зображення поруч зі словом «людина» особи чоловічої статі; орієнтація дівчат переважно на гуманітарні види діяльності, на побут, а хлопців на науково-технічні галузі та спорт; ігнорування здобутків жінок у певній сфері; відсутність фемінітивів.

д) Вікова дискримінація: зображення бабусь та дідусів виключно як старих сивочолих людей, соціально неактивних та немічних, виключених з активного соціального життя.

є) Етнічна / державна дискримінація: переважне зображення українців як

хліборобів чи аграріїв, хоча в нашій країні розвинені різні сфери промисловості.

ж) Релігійна дискримінація: зображення / згадування лише православ'я, ігнорування релігійне розмаїття багатоконфесійної України [1].

За результатами здійсненого аналізу можна зафіксувати, що найпоширенішими дискримінаційними практиками є кількісна диспропорція представленості осіб обох статей; представлення осіб різних статей, віку, етнічності, релігії та інших виключно у стереотипних соціальних ролях; сегрегація і поляризація за ознакою статі; зображення людини загалом і загальнолюдських цінностей виключно через образ чоловіка, етнічного українця, православного, людини без будь-яких фізичних обмежень.

Таким чином, законодавство України містить амбітні положення про зобов'язання уряду під час законотворчого процесу забезпечити дотримання принципу недискримінації через проведення антидискримінаційної експертизи. Проте практика свідчить про формальність, незрозумілість мети та відсутність чіткого порядку її проведення, відсутність навичок проведення з боку юристів. Громадськість хоч і має право на громадську експертизу, цим правом не користується. Більш дієвою експертиза є по відношенню до освітнього дискурсу, зокрема шкільних підручників, завдяки чому в них були виявлені та усунені дискримінаційні моменти.

Список використаної літератури:

1. Куклін Д. «Стереотип – це брехня про реальність», або 7 відповідей на запитання про антидискримінаційну експертизу шкільних підручників. URL: https://rus.lb.ua/society/2019/04/06/423834_stereotip_tse_brehnya_pro.html (дата звернення 10.09.2022).

О. С. Зубченко

ТЕЛЕГРАМ-КАНАЛИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ІНФОРМАЦІЙНОГО СПРОТИВУ В ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ МІСТАХ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ

Зубченко Олександр Сергійович – доцент кафедри філософії та соціології Маріупольського державного університету (м. Київ), кандидат соціологічних наук.

Світовий досвід останніх двох десятиліть доводить, що за часів гострих політичних криз, коли соціальний час стрімко прискорюється, а інформаційний простір – сильно звужується, соціальні мережі перетворюються на потужний інструмент самоорганізації, планування спільних дій та формування громадської думки. Актуальність цієї тези засвідчив початок широкомасштабного російського наступу проти України у лютому 2022 року. Вже за кілька днів війни чотири із п'яти найбільших міст Запорізької області опинились в окупації.

Одним із перших кроків загарбників стало відімкнення українського телебачення та радіо, створення численних перешкод, а згодом і повне відключення

мобільного зв'язку та інтернету вітчизняних операторів, взяття під контроль операторів кабельних мереж тощо. Все це відбувалось на тлі різкого обмеження пересувань на вільні території, закриття або захоплення місцевих друкованих ЗМІ, посилення репресій проти активістів, ветеранів АТО та звичайних людей. Саме тому комунікація в основному переміщується в онлайн-середовище, зокрема, месенджер Telegram. У Запоріжжі ця соціальна мережа виконувала переважно мобілізаційну функцію, об'єднуючи людей навколо будівництва укріплень, допомоги армії та зустрічі біженців (зокрема, чат «Волонтери. Это Запорожье»). Разом з тим на захоплених територіях вона стала єдиним інструментом донесення правди про хід військових дій та ситуацію в Україні.

Найпопулярнішим інформаційним телеграм-каналом окупованої частини регіону став «Риа-Мелітополь» (67,2 тис. підписників), який розповідає про пограбунок міста окупантами та колаборантами, місця дислокації ворожих військ, роз'яснює, як безпечно евакуюватися до обласного центру. Ще одне важливе завдання цього видання, – розвінчування фейків ворожої пропаганди щодо обстрілів цивільної інфраструктури та житлових кварталів міста Збройними Силами України, оприлюднення фото та відео точкових ударів Української армії по об'єктах ворога. Окрім цього, значну роль у інформаційному спротиві відіграє телеграм-канал міського голови Івана Федорова, якого російські загарбники викрали на початку березня та кілька тижнів утримували в полоні (14100 підписників). Цей ресурс став джерелом оперативної та достовірної інформації не тільки для місцевих мешканців, але й для національних та зарубіжних ЗМІ.

У м. Бердянськ діють одразу кілька потужних телеграм-каналів – «Бердянск сейчас!», «Brd – Бердянск новости» та «Бердянск в оккупации» (45 300, 18 100 та 16 300 підписників відповідно). Перші два спеціалізуються на перепості загальнонаціональних новин, також приділяючи увагу і резонансним місцевим подіям, злочинам окупантів на території регіону, висвітленню бездіяльності та корумпованості призначених Кремлем місцевих керівників, а останній займає найбільш радикальну позицію, надаючи інструкції, як повідомляти наших військових про ворожі бази та склади озброєння, та розповідаючи про діяльність руху спротиву у місті. На відміну від Мелітополя, у бердянському телеграм-просторі майже не представлено законної муніципальної влади, що фактично самоусунулась від підтримки городян.

Протягом останніх місяців найбільш напруженою залишається ситуація у м. Енергодар, де росіяни постійно обстрілюють Запорізьку АЕС, погрожуючи всьому світові масштабною ядерною катастрофою. Лідерство в інформаційному спротиві тримає телеграм-канал міського голови Дмитра Орлова, який читають 41 тис. енергодарців – майже все доросле населення міста. Основна мета ресурсу – розповісти правду, звідки насправді ведеться вогонь по енергоблоках, адже російська пропаганда на всіх рівнях, включно із Радою безпеки ООН, звинувачує в цьому українську сторону. Також важливим інструментом майбутнього очищення звільнених територій від перевертнів є тематичний телеграм-

канал «Коллаборанты Каменки и Энергодара» (4400 підписників).

Дуже складною є ситуація у м. Токмак, де традиційно спостерігався високий рівень проросійських настроїв, а половину мандатів у складі міської ради отримували представники Опозиційного блоку та ОПЗЖ. Після загадкової смерті в окупації міського голови І. Котелевського місто залишилось без легітимно обраного керівника. На цьому тлі діє одразу кілька потужних проукраїнських ресурсів – «Токмак гуманітарний» (4 800 підписників, поради, як краще виїхати та отримати допомогу у Запоріжжі), «Токмак – це Україна» та «Перемога-інформ» (3 900 та 2 100 читачів відповідно, місцевий, обласний та національний новинний контент), а також «Токмак: ганьба міста – любителі русні» (3 900 зацікавлених городян, де на основі звернень читачів розміщується інформація про місцевих жителів, які у різний спосіб співпрацюють з ворогами, вже понад 200 прізвищ).

Таким чином, незважаючи на підпільні умови роботи, досліджені телеграм-канали у тимчасово окупованих містах Запорізької області виконують важливу соціальну функцію – підтримували присутність України у смисловому просторі, не дають загарбникам нав'язати свій інформаційний порядок денний, активно протидіють поширенню фейків російської пропаганди та дають людям надію на скоре звільнення.

Л. В. Калашнікова, Л. С. Черноус

СТАН І ПРОБЛЕМИ УБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ: АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ СОЦІОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Калашнікова Людмила Володимирівна – доцент кафедри соціології та масових комунікацій Криворізького державного педагогічного університету, доктор соціологічних наук, доцент.

Черноус Людмила Сергіївна – доцент кафедри соціології та масових комунікацій Криворізького державного педагогічного університету, кандидат соціологічних наук, доцент.

Одним із провідних феноменів сучасного суспільства є інформатизація. Інформаційне середовище являє собою сукупність даних, каналів їх розповсюдження та використання, а також системи регулювання суспільних відносин, що при цьому виникають. Основою сучасних соціальних практик, їх мобільності є доступ до засобів комунікації, зокрема мережі Інтернет. У цьому сенсі актуалізується потреба вивчення такої складової соціальної безпеки, як інформаційна. Провідними умовами її забезпечення є доступ до мережевих ресурсів, можливість отримання повної, своєчасної й достовірної інформації, наявність дієвої системи санкцій захисту щодо порушення цілісності, конфіденційності даних.

Динамічність розвитку інформаційного суспільства відображено в зміні кількості осіб, які мають потребу користуватися мережею. В Україні на початок поточного року за даними Digital 2022 Global Overview Report аудиторія Інтернету налічувала 31,1 млн. осіб, що становило 71,8% від загальної чисельності

населення країни. Приріст охоплення на період 2021-2022 рр. склав 526 тис. осіб (+1,7% користувачів). Загальна чисельність користувачів соціальних онлайн-мереж налічувала 28 млн. осіб, зокрема за останній рік їх кількість збільшилася на 2,3 млн. осіб (+8,9%) [3].

За даними загальнонаціонального опитування «Безпека в Інтернеті», проведеного КМІС у квітні 2021 р., захищеними в мережі відчують себе не більше, ніж 35,3% опитаних українців. У віковому розрізі найбільш убезпечено від інформаційних загроз почують серед молоді люди віком 15-19 років, оскільки 57,6% з них обрали варіант відповіді «скоріше або повністю захищений(а)». Натомість показник захищеності в інших вікових групах коливається від 30,2% до 37,4%. Додатком електронного самоврядування висловлюють свою прихильність і довіру 42,6% респондентів. Більше за інших перевагами цих сервісів довіряють інформанти віком 15-19 (57%) і 20-29 років (50,3%). Говорячи про наявний досвід, кожен десятий респондент віком старше 15 років зазначав, що за останні півроку зіштовхувався з кібербулінгом, кібернаклепом або насильством у мережі. Третина опитаних потерпали від інтернет-шахраїв, хоча більшість з них означають втрати, яких вони зазнали внаслідок таких інформаційних загроз, є несуттєвими. За оцінками респондентів у рейтингу найпоширеніших ситуацій, пов'язаними з шахрайством, превалюють такі, як оплата комісії задля отримання винагороди/призу (34,3%), купівля товарів або послуги за завищеною ціною (32,5%) тощо. Від зламу акаунту у соціальних мережах / месенджерах потерпав кожен четвертий користувач Інтернету (22,9% опитаних). Факт фіксації персональних даних у мережі, викликає занепокоєння у 48% респондентів. Найбільшу загрозу у цьому сенсі відчують українці віком 30-49 років (54%), трохи менше інформанти 20-29 років (47,2%) та 50-64 років (47,6%). Найбільшу небезпеку для своїх персональних даних користувачі вбачають у можливих хакерських атаках (46,9%), корисливих інтересах розпорядників баз (33,9%). У питаннях захисту персональних даних більшість опитаних 81,1% довіряють лише самим собі. Абсолютна більшість опитаних (90,2%) вважає, що у мережі багато фейкових повідомлень і дезінформації [1].

З початком військових дій ситуацій в інформаційному просторі, зокрема і в Інтернеті, зазнала суттєвих змін. Українці суттєво змінили своє уподобання щодо способів отримання інформації – наразі, Інтернет завдяки соціальним мережам і месенджером «посунув» на другу позицію телебачення. За даними соціологічної групи «Рейтинг» за півроку війни кількість осіб, що спілкуються за допомогою месенджерів, зростає з 13% до 42%, у той час як обсяг користувачів соціальних онлайн-мереж зменшився 49% до 37% [2]. Означені зміни пов'язані із наявністю потреб у поширенні актуальних новин, в короткий термін і для великої аудиторії українців одночасно. Щоденні онлайн-брифінги очільників військових адміністрацій, представників офісу Президента та його самого через означені онлайн-сервіси стали необхідністю для здійснення кризової комунікації й підтримки вертикалі влади. Окрім того соціальні мережі і месенджери сприяли масштабуванню волонтерської діяльності, а відтак чисельність інфор-

маційних загроз в мережі зростає пропорційно до збільшення їх функціоналу.

Тим самим, з одного боку, стрімка інформатизація сприяла вирішенню проблем дефіциту інформації, уможливила появу дистанційних форм зайнятості, електронного уряду, налагодженні ефективної кризової комунікації між органами влади і населенням. З іншого – спричинила низку негативних наслідків, пов'язаних із деформацією соціальних відносин, які сьогодні здебільшого перенесено у віртуальний світ різних соціальних мереж, порушенням звичних механізмів культурної та соціальної ідентичності, масштабними інформаційними маніпуляціями (інфопадеміями), зростанням числа інформаційних загроз, зокрема порушення конфіденційності, інтернет-шахрайства тощо. Ситуація ускладнюється наявністю низького рівня усвідомлення значущості інформаційних небезпек, характерного для більшості користувачів мережі Інтернет.

І тут не можна погодитися з ідеями Е. Тоффлера щодо футурошоку, адже в умовах карантинних заходів інфопадемія здатна на сенсорному рівні поглиблювати стрес, підвищувати рівень тривожності населення, на когнітивному – призводить до зниження адаптивних здібностей, втрати або послаблення здатності до раціональної оцінки ситуації, вибору стратегій поведінки, адекватних ситуації, як наслідок, неможливості реалізації ефективного управління системою безпеки життєдіяльності. У цьому сенсі інформаційна гігієна як на рівні особистості, так і держави в цілому так само необхідна, як гігієна тіла та здоров'я.

Список використаної літератури:

1. Презентація дослідження «Безпека в Інтернеті». Київський міжнародний інститут соціології. Новини. 2021. 16 липня. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=news&id=1053&page=1>.
2. Шосте загальнонаціональне опитування: адаптація українців до умов війни. Соціологічна група Рейтинг. 2022. 19 березня. URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/shestoy_obschenacionalnyy_opros_adaptaciya_ukraincev_k_usloviyam_voyny_19_marta_2022.html.
3. Kelm S. Digital 2022: Ukraine. 2022. 15 February. URL: <https://datareportal.com/reports/digital-2022-ukraine>.

Т. Г. Каменська

ПРОВОКАТИВНІ СОЦІАЛЬНІ ПРАКТИКИ І НОВЕ ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДґРУНТЯ

Каменська Тетяна Григорівна – професор кафедри суспільних комунікацій та регіональних студій Одеського національного університету імені І.І. Мечникова, доктор соціологічних наук, професор.

Звернення до теми активного впровадження і застосування медичної лексики не лише в соціально-комунікативному середовищі, але і в цілому в соціогуманітарній науковій галузі, є логічним продовженням наукової рефлексії на те, які проблеми, пов'язані з тілесністю, люди (як елементи соціальної системи) періодично вирішують або, навпаки, для себе створюють.

Більш ранніми свідченнями сполучуваності тілесності і соціальності слу-

жать безпосередньо позитивно-біологізаторські корені соціології, наприклад, в особі Г. Спенсера, який вказував на аналогічні подібності громадського устрою з живими організмами. Продовженням цієї точки зору була, хай що й не зовсім приємно характеризує людство, теорія соціал-дарвінізму. У ній відобразилось визнання того, що в соціальних стосунках представників виду *homo sapiens* можуть домінувати несвідомо-тілесні, майже тваринні інстинкти, моделі поведінки, яка також близька і теорії біхевіоризму. Треба відзначити, що в період трансформації українського суспільства в західну ліберально-демократичну систему цінностей і стосунків для наших вітчизняних соціологів було свого роду відкриттям, що біхевіористський підхід легально застосовується на заході під час досліджень низки соціальних шарів і груп – наркозалежних та інших соціально-депривованих.

В унісон з теорією конструктивізму та її прикладного аспекту – соціоінженерною діяльністю – з'являється слово в науковій фантастиці «кіборг» (кібернетичний організм) як синтез неприродного з «високоорганізованою живою матерією». Як завжди, фантастичні інновації впритул наближаються до реальності. В результаті, наприкінці нашого аналізу, ми повернемося до нього.

Також в історії розвитку соціоінженерної діяльності (як науково-практичної міждисциплінарної діяльності) вказується на такі загальні для медицини і соціології процеси, як поява наприкінці XVIII століття клінічної медицини (як початок гуманного ставлення медиків до людських страждань) і клінічної соціології. Цей напрям знаменує початок діяльності державних інститутів та інших громадських структур стосовно соціальних патологій. Починаючи з кінця XIX століття оформлюється клінічна соціологія як напрям соціоінженерної діяльності на стику прикладної соціології, соціальної психології та соціальної роботи. Таким чином, в соціологічному категоріальному апараті починає поступово застосовуватися медична лексика. У результаті, наразі вже побудована послідовність: першою оформлюється «історія тіла», потім «філософія тіла», «антропологія тіла», «психологія тілесності» і «соціологія тіла» [1], «соціологія тілесності», «соціологія сексуальності».

Слід зазначити, що в соціології радянського періоду практично не спостерігалось ані лексичної, ні фактологічної медико-соціологічної інтеграції. Але зі зміною державного статусу нашої країни в 90-і роки минулого століття, з поляризацією суспільства на «багатих» і «бідних», з розвитком кібернетичної техніки, українські соціологи, частково наслідуючи західних колег, частково стикаючись з реальною потребою в медичних термінах, починають включати їх у свій науковий соціологічний дискурс.

Можна простежити відносну послідовність появи у вітчизняній соціології такої лексики і спробувати проінтерпретувати специфіку затребуваності соціологією цієї медичної лексики.

Прихід із західної соціології в нашу науку про суспільство соціоінженерної діяльності привніс до наукового соціологічного дискурсу вже згадану «клінічну соціологію» з її предметом дослідження – «соціальними патологіями». Серед

«соціальних патологій» на рівні медичного діагнозу визначаються категорії людей з «посттравматичним синдромом», «предсуїцидальним синдромом», з різного роду «адиктами» (залежностями). А в якості захисту на соціальному рівні з'являється така властивість як «соціальний імунітет».

На кінець ХХ – початок ХХІ століття актуалізується (швидше, як привнесена із західної соціології) проблема навколо «толерантності / інтолерантності» в суспільстві. Толерантність (від лат. *tolerantia*) – терпіння, терпимість, у тому числі і медико-біологічне значення як повна або часткова відсутність імунологічної реактивності організму. Мимоволі встановлюється суперечність у використанні медичної лексики, що насторожує. З одного боку, для суспільства важливим є «соціальний імунітет», і при цьому, з іншого боку, суспільству пропонується посилити «толерантність» як роботу із зниження цього соціального імунітету.

Толерантність понад усе є актуальною по відношенню до таких типів стосунків, як міжрасові, міжетнічні і міжнаціональні. Особливого значення набуває толерантність в міжстатевих та міжгендерних стосунках. Слово «гендер» замінює медико-біологічне позначення слова «стать» на адаптовану під соціальний контекст нову лексичну одиницю – позначення тілесної поведінки, що звільняє людину від природного набору статевих властивостей, функцій та атрибутів з наступними змінами у відчуттях. У зв'язку з цим соціологія отримує такі категорії як «транссексуальні тіла» та «трансгендерні тіла». Як підсумував (з робіт М. Фуко, О. Дугласа) О.М. Пивоваров, тіла урізноманітнюються ще й на такі: «об'єктивоване “тіло-яке-у-нас-є”» (*a body-we-have*); “тіло-яким-ми-є” (*a body-we-are*) і “тіло-яке-ми-робимо” (*a body-we-do*)». У цьому ракурсі тіло, що протиставляється розуму, сприймається як об'єкт прикладання влади та контролю з боку численних соціальних інститутів та дискурсивних режимів» [1].

Щодо «тіло-яке-ми-робимо» (*a body-we-do*)), то для визначення цього процесу люди підбирають лексику по за медичним дискурсом, а скоріш зі спорту. Спостерігається тенденція – уникати назв косметичних операцій з тілом (тільки як що «жовта преса» не використовує це в своїх цілях по відношенню до відомих персон). Також не вживається визначення «кіборг», яке зі слів медиків, сьогодні може належити багатьом людям, яким вживлено штучні імплантанти в серце, в суглоби, навіть зубні протези. Люди з такими «придбаннями» намагаються скривати, замовчувати ці факти. Їм хочеться, щоб їх покращений стан тіла сприймався як природний феномен.

Слід зазначити, що недавній період пандемії COVID-19 не був відзначений появою нових міждисциплінарних (між медициною та соціологією) словотворів за винятком жаргонізмів, що недовго проіснували: коли прихильники жорстких обмежувальних заходів називали своїх противників «ковід-ідіотами», а ті гордо іменували себе «ковід-дисидентами». Це показує, що навіть глобальна пандемічна подія тривалого періоду не справила в суспільстві істотних соціальних змін. Ізоляція утримала соціальний організм у колишніх формах та з колишнім змістом (як що за термінологією Г. Зімеля). А для змін у соціальних відносинах не-

обхідна особистісна свобода та умови широкого доступу до інформаційних технологій.

Факт збільшення обсягу медичної лексики в сучасних комунікаціях і в науковій соціологічній лексичі може відображати збільшені загрози для цілісності людської особистості як біосоціального суб'єкта. До розладів розщепленої свідомості активно прирощуються ще й акти розладів із тілесністю.

Окремо ще залишаються медикаментозні та оперативні втручання зі змін біологічної статі та феномен «чипізації».

Список використаної літератури:

1. Пивоваров А.М. Социология тела в поисках своей идентичности: анализ исследовательских программ. *Социологический журнал*. 2019. Т. 25, № 4. С. 9-27.

Р. М. Ключник

ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ГРОМАДЯНИНА

Ключник Руслан Максимович – доцент кафедри глобальної економіки Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро), кандидат політичних наук, доцент.

Особистість та її місце в сучасному світі характеризуються низкою особливостей. По-перше, сучасна людина виконує безліч соціальних ролей (члена сім'ї, учня / студента, працівника, пасажира, члена кооперативу, відвідувача розважальних закладів тощо). По-друге, усі ці соціальні ролі накладають певні права та обов'язки (одна й та сама людина мусить як водій знати ПДР, як студент – виконувати навчальний план, як член сім'ї – піклуватися про своїх близьких). По-третє, соціальна мобільність у поєднанні з громадянським суспільством та суспільством споживання дозволяє людині виконувати все нові й нові соціальні ролі: ставати начальником, отримувати виборну посаду, реалізовувати себе у різних хобі, купувати товари та послуги тощо.

Політична сфера сучасного суспільства також передбачає виконання громадянином різних соціальних ролей: виборця, члена політичної партії, громадської організації, кандидата на виборну посаду, учасника політичного протесту, волонтера тощо. Людина може не тільки виконувати безліч соціальних ролей, але й мати власне бачення будь-якого політичного явища. Відповідно, громадянин має велику кількість ідентичностей, які впливають на його світогляд та політичну поведінку.

Важливою є етнічна ідентичність, яка полягає в ототожненні себе з певним етносом. Можна зазначити, що етнічна і мовна ідентичності не завжди співпадають. Так, бельгійці, які усвідомлюють себе політичною нацією, розмовляють французькою, нідерландською та німецькою мовами. Але серед фламандців є певна кількість прибічників виходу Фландрії зі складу Бельгії.

Локально-регіональна ідентичність – це ототожнення себе з населенням певного міста чи регіону. Регіональна ідентичність постає як динамічна структура, яка проявляється у процесі формування «репертуару» повсякденних практик [4, с. 165]. Т. Андрущенко зазначає, що проблема співвідношення різних

рівнів територіальної ідентичності – макрорегіональної, національної, етнічної, регіональної та локальної – є однією з найскладніших міждисциплінарних проблем, адже зазвичай людина відчуває себе жителем одночасно і своєї країни, і одного з її регіонів, і конкретного населеного пункту [1, с. 94]. Наприклад, житель Баварії може самоідентифікуватися і як баварець, і як німець, житель Одеси – як одесит і як українець тощо.

Ідеологічна ідентичність, яка базується на суб'єктивному сприйнятті людиною політичної системи та свого місця в ній, також має потужний інтеграційний та водночас дезінтеграційний потенціал. Окрім традиційного поділу на ідеології (консерватизм, лібералізм, соціал-демократія тощо), варто відзначити ще один важливий аспект ідентифікації. Громадяни ідентифікують себе відповідно до сприйняття певних подій та політичних рішень. Яскравим прикладом є ставлення громадян до карантину та вакцинації під час пандемії COVID-19. Громадяни, які довіряли діям влади та / або висновкам учених та лікарів, здебільшого поводити себе конвенційно: дотримувалися карантину, носили маски та сліdkували за станом здоров'я. Ті, хто вірив у теорії змови, відмовлялися дотримуватися обмежень, розповсюджуючи вірус. Під час кампанії з вакцинації з'явилися навіть рухи, які відстоювали «права» тих, хто відмовляється вакцинуватися. Відповідно, «антивакцинаторські» погляди можна вважати цілком достатнім критерієм ідентичності.

Вторгнення Росії в Україну як політичне рішення російського керівництва також стало основою для формування нових ідентичностей. Особливо яскраво це видно на прикладі країни-агресора, де сформувався стихійний антивоєнний рух. Він має візуальні символи (біло-синьо-білий прапор, який раніше не використовувався) та гасла («Нет войне!», «Фашизм не пройде» тощо). Учасники цих рухів чітко та обґрунтовано висловили свою позицію та автоматично стали опонентами режиму, навіть якщо раніше не брали участі в опозиційній діяльності. Прибічники війни також беруть участь у масових акціях (які, на відміну від антивоєнних, практично завжди підтримуються режимом), але їх ідентичність ґрунтується винятково на підтримці влади без чіткої аргументації, чому саме дії режиму слід підтримувати. Більше того, символіка мілітаристів («георгіївська стрічка» та відомі всім латинські літери) не була винайдена саме ними, натомість була нав'язана «згори». На підставі ставлення до війни проти України (засудження / підтримка) в Росії трапляються конфлікти, а влада, захищаючи свою картину світу, організувала репресії проти тих, хто ідентифікує себе з противниками війни. К. Шульман, говорячи про вторгнення Росії, зазначила: «Елемент безумства в політичних рішеннях вищий, ніж ми могли передбачити» [2]. На нашу думку, ідентичність антивоєнно налаштованого громадянина Росії характеризується подвійною опозиційністю: влада вважає його зрадником, а західний світ – передусім росіянином, який вже за фактом свого громадянства має розділити відповідальність за агресію. Це далось знаки, зокрема, під час дискусії стосовно запровадження візових обмежень щодо росіян [3]. У подальшому, на нашу думку, буде знайдено певний суспільний консенсус щодо сприйняття

громадян Росії та Білорусі, які виступали проти війни в умовах репресивних режимів.

Окрім названих питань, політичну ідентичність формують безліч різних питань: використання ядерної енергетики, міграційна політика, роль релігії у регулюванні суспільних відносин, членство в міжнародних організаціях. Так, у 2010-х рр. у Великій Британії важливим критерієм ідентифікації було ставлення до Brexit. Таким чином, протиріччя у різних сферах суспільного життя стають основою для самоідентифікації громадянина та подальшого відстоювання ним своєї позиції.

Список використаної літератури:

1. Андрущенко Т.В. Регіональна ідентичність: зміст, типи та особливості формування. *Політикус*. 2019. Вип. 4. С. 93-97.
2. Екатерина Шульман о войне, расколе элит, логике Кремля и попытках преобразовать авторитарный режим. *Deutsche Welle*. URL: https://www.youtube.com/watch?v=duplasC6vZM&ab_channel=DW%D0%BD%D0%B0%D1%80%D1%83%D1%81%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%BC.
3. Estonian visa cancellation has ordinary Russians worried. *Reuters*. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/estonian-visa-cancellation-has-ordinary-russians-worried-2022-08-16/>
4. Paasi A., Zimmerbauer K. Theory and practice of the region: a contextual analysis of the transformation of Finnish regions. *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*. 2011. № 71–72. P. 163-178.

І. М. Ковальська-Павелко

**РЕГІОН ЯК ПРЕДМЕТ ІСТОРИЧНОГО КРАЄЗНАВСТВА:
СОЦІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ**

Ковальська-Павелко Ірина Миколаївна – доцент кафедри історії України Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, кандидат історичних наук, доцент.

В історичній науці регіон становить проблемне поле багатьох напрямів, зокрема, історичної регіоналістики та історичного краєзнавства. Якщо історична регіоналістика фокусує свою увагу на явищі регіоналізму, тобто виявляє комплекс соціокультурних, ментально-духовних структур, за допомогою яких формується для певної локально організованої спільноти спільна історична пам'ять, інтегративні настанови тощо, то історичне краєзнавство має більш прикладний характер, занурюється в деталі, конкретні аспекти історії рідного краю («малої батьківщини»). Варто зауважити, що соціологічний фокус розуміння регіону слугує своєрідним поєднуючим ланцюжком історичної регіоналістики та історичного краєзнавства.

Як предметне поле історичної регіоналістики регіон виступає як створена силами внутрішнього тяжіння територія, яка є однорідною з погляду певних визначальних критеріїв і за цими ж критеріями відрізняється від суміжних територій. У такому значенні увага дослідника фокусується на домінуванні внутрішніх зв'язків (економічних, соціальних та ін.) як більш інтенсивних щодо зо-

внішніх, які поєднують регіон з рештою території як частину з цілим. Наприклад, у Хартії регіоналізму, яка була ухвалена Європарламентом у 1988 р., дається таке визначення: регіон – це «гомогенний простір, що характеризується фізико-географічною, етнічною, культурною однорідністю, а також спільністю господарських структур та історичної долі» (цит. За: [7]). Таке достатньо неконкретне і розпливчате визначення регіону не дає можливість окреслити специфічне предметне поле історичної регіоналістики, оскільки за таких умов термін «регіон» позначає різноманітні просторові реальності – від міжконтинентальних до замкнених простором міста. У цілому регіон – це природний, органічний принцип територіальної організації соціальних, політичних, економічних та культурних аспектів життєдіяльності людських товариств [15, р. 333]. У своїй роботі «Новий регіоналізм у Західній Європі» Майкл Кітінг розглядає регіон як мінливе поняття, що включає різноманітні територіальні рівні та широкий соціальний зміст. Мінімальним його визначенням є проміжний територіальний рівень (між державою та місцевим рівнем), хоча воно досить широке та майже нічого не говорить про його територіальні масштаби, оскільки деякі регіони в цьому сенсі більші за деякі держави.

Отже, регіон як предмет історичної регіоналістики варто розглядати як специфічну соціоекосистему з розташованими в її межах поселеннями, ландшафтом, виробничою і культурною інфраструктурою, пам'ятками історії і культури. У цьому контексті регіон набуває трьох різних вимірів: макро-, мезо- і мікрорегіони [4, с. 15].

Сучасні регіони відрізняються один від одного не лише господарською та соціальною структурою, але й суспільними настроями, відмінними зовнішніми орієнтаціями населення, специфічними етноконфесійними проблемами. Історичний регіон варто розглядати як таксономічну одиницю, яка виділена за ознаками своєрідності умов проживання людей на певних територіях, особливостей історичного розвитку, специфічності рис матеріальної і духовної культури, регіональної ідентичності. У цілому історичні регіони формуються за сукупністю різних ознак – фізичних, економічних, політичних, комунікативно-інформаційних тощо. Як небезпідставно вважає Ярослава Верменич, історична регіоналістика нині дістала можливість виходу на новий рівень міждисциплінарного синтезу – з аналізом «семіотики культурного простору», регіональної самосвідомості, асиміляційних і трансформаційних процесів. Очевидною є необхідність переходу від фрагментарного дослідження того чи іншого регіону до комплексного осмислення регіоналізму і породжуваних ним проблем, а зробити це без заглиблення в пласти історії практично неможливо (див.: [5]).

Найширші можливості для такого заглиблення дає краєзнавство, яке Ярослав Серкіз визначає як комплексне, наукове і всебічне вивчення певної території (села, міста, області, краю); популяризація і використання результатів цього пізнання з метою наближення життя до науки; засіб навчання і виховання національно свідомих громадян [12, с. 12]. Близьким за змістом та баченням проблеми є визначення Володимира Бадяка: «Краєзнавство означає всебічне

науково-комплексне дослідження краю та популяризацію і збереження його цінностей як форми збагачення знань, плекання патріотичних почувань» [2, с. 16]. Краєзнавство не лише вводить у канву природничих і соціогуманітарних досліджень місцевий колорит, але й значно розширює та організує коло людей, зацікавлених у дослідженні рідного краю. Краєзнавство входить одночасно і в сферу науки, і в сферу громадської діяльності. Притаманні йому комплексність та багатогранність утруднює його розгляд у науковому вимірі. Проте, перевагою краєзнавства є можливість застосувати не лише його наукові основи, але й ту систему зв'язків із громадськістю, які воно забезпечує. На цю особливість краєзнавства звернув увагу ще Іван Франко, якому належить пріоритет у введенні до наукового обігу поняття «краєзнавство». У своїй статті «Галицьке краєзнавство» (1892 р.) [14] Каменяр вперше дав наукове обґрунтування цього поняття, виклавши своє бачення місця та ролі краєзнавчих досліджень у вихованні й освіті народу, наголосивши на науково-культурному значенні краєзнавства. У цілому предметом краєзнавства є природа, населення та господарство, історичне минуле, мистецтво, культура. Все це об'єкти різних наук і відповідно при їх вивченні використовуються різні методи, властиві відповідним галузям знань. Але в усіх напрямках краєзнавчої діяльності є загальний (спільний) предмет вивчення – край. Поняття «край» – умовне і залежить від того, хто і з якою метою його вивчає. Зокрема, історики акцентують увагу на вивченні історії рідного краю (див.: [3; 6]). Історичне краєзнавство акцентує свою увагу на вивченні історії рідного краю і як складова частина загального краєзнавства являє собою галузь прикладної історії та відрізняється двома суттєвими ознаками:

- локальністю досліджуваних історичних подій, що матеріалізовані у пам'ятках історії та культури;
- діяльним характером. Тобто історичне краєзнавство – це не тільки галузь наукового пізнання, але й сфера активної практичної (просвітницької) діяльності (див.: [8]).

Соціологічний підхід до поняття «регіон» наділяє регіон такими ознаками: специфічні природні умови; спеціалізація виробництва, що склалася; певний рівень розвитку продуктивних сил; специфіка соціальної структури; уклад життя населення, що історично закріпився [13, с. 116].

В українській соціологічній думці присутній підхід до розуміння регіону як певного простору, що має територіальну закріпленість. Так, Ілля Кононов (див., наприклад: [10]) розглядає регіон як основну субнаціональну територіальну одиницю індустріальних та інформаційних суспільств, що пов'язана з існуванням особливих територіальних спільнот, які формуються з локалізацією кластеру практик при освоєнні своєрідних геоторій. Тут важливо зазначити, що для аналізу регіону як конкретної геоторії (термін запроваджений Е. Алаєвим) будуть важливими такі характеристики – ландшафт, корисні копалини, біологічна різноманітність, соціальна освоєність [9, с. 13].

При такому підході регіон є результатом історичного освоєння природної реальності суспільством, тобто регіони формуються у вигляді різноманітних

локалізацій кластерів суспільних практик. Тобто регіон – це поняття історичне. До виникнення індустріального суспільства існували інші просторові морфології (території племен, провінції, історичні землі та ін.). Регіони виникають як основні субнаціональні підрозділи. Отже, феномен регіону отримує адекватну інтерпретацію в теорії нації. Власне регіони виступають головними субнаціональними одиницями. На рівні регіонів відбувається цілісна інтерпретація національної культури.

Варто відзначити, що регіон не є лише географічною категорією, його не можна ототожнювати з поняттям «територія». Хоча безумовно, територіальна складова є суттєвою для будь-якого регіону, оскільки вона є базисом як його формування, так і його існування. Будь-який регіон являє собою територію, але лише територіальній компоненті недостатньо для того, щоб називати територію регіоном. Але, як зазначають дослідники, регіони настільки відмінні між собою, що даний термін майже повністю позбавлений описового визначення. У широкому розумінні термін «регіон» застосовується до таких територіальних одиниць, які працюють між рівнями місцевого та національного урядів. Необхідно відмітити, що за таким визначенням регіон є частиною держави. Як відзначив Бенедикт Андерсон у своїй роботі «Уявні суспільства. Роздуми щодо витоків та поширення націоналізму» [1], початково цей термін був досить невизначеним, він перебував між специфічно територіальним та загальноносементним, а також використовувався в різних аспектах у метафоричному та розширеному вжитку.

По суті, регіон сприймається як особливий локальний хронотоп, що характеризується такими рисами як внутрішня самодостатність та цілісність, мінливість, дифузність меж, різнорівнева багатосферність, широка гама культурних традицій та практик, що, у свою чергу, обумовлює проблематизацію роботи з концепцією регіону. Отже, на основі аналізу специфіки концептуалізації поняття «регіон», визначивши його первинний теоретичний концепт (простір), зазначимо, що найбільш повно відображає сутність соціологічного підходу до вивчення регіону його визначення як простору, що є складно структурований територіально, економічно, соціокультурно та сприяє власним інтересам і цілям розвитку, не маючи при цьому політичного суверенітету [11, с. 54].

Таким чином, і історична регіоналістика, і історичне краєзнавство набувають міждисциплінарного статусу, який обумовлює специфіку та унікальність предметних полів цих наукових напрямків. Якщо у дослідницькому фокусі історичної регіоналістики знаходиться регіон, який у найзагальнішому вигляді виступає як створена силами внутрішнього тяжіння територія, яка є однорідною з погляду певних визначальних критеріїв і за цими ж критеріями відрізняється від суміжних територій, то предметом вивчення історичного краєзнавства є історія рідного краю, «малої батьківщини» (регіону, району, міста, села), яка локалізована у досліджуваних історичних подіях, матеріалізованих у пам'ятках історії та культури.

Список використаної літератури:

1. Андерсон Б. Воображаемые сообщества. Размышления об истоках и распространении национализма / пер. с англ. М.: Канон-пресс-Ц; Кучково поле, 2001. 288 с.
2. Бадяк В.П. Історичне краєзнавство як навчальний курс. *Історичне краєзнавство в системі освіти України: здобутки, проблеми, перспективи*: Наук. зб. Кам'янець-Подільський: Абетка НОВА, 2002. С. 15-24.
3. Близняк М. Історичне краєзнавство: навч. посібник. Острого: Вид-во НУОА, 2011. 236 с.
4. Верменич Я.В. Історична регіоналістика в Україні: теоретико-методологічні проблеми: автореф. Дис. ... д-ра істор. наук: спец. 07.00.01 – історія України / Ін-т історії України НАН України. К., 2005. 31 с.
5. Верменич Я.В. Концептуалізація історичної регіоналістики в системі соціогуманітарного знання. *Україна соборна*. Зб. наук. статей. К., 2004. Вип.1. С. 340-379.
6. Голубко В., Качараба С., Середяк А. Історичне краєзнавство: навч. посіб.: у 2 ч. Ч. I. Львів: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2005. 130 с.
7. Китинг М. Новый регионализм в Западной Европе / пер. с англ. *Логос*. 2003. № 6 (40). С. 67-116.
8. Ковальська-Павелко І.М. Історична регіоналістика, історичне краєзнавство та історична урбаністика: демаркація предметних полів. 2014. № 6 (110), червень. С. 161-167.
9. Кононов І.Ф. Донбас в етнокультурних координатах України (соціологічний аналіз): автореф. Дис. ... д-ра соціол. Наук за спец. 22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології / Інститут соціології Національної академії наук України. К., 2006. 33 с.
10. Кононов І.Ф. Соціологія і проблеми просторової організації суспільства. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2004. № 4. С. 57-79.
11. Міхно Н.К. Особливості формування поняття «регіон» у соціологічному дискурсі. *Вчені записки ХГУ «НУА»*. 2012. С. 47-55.
12. Серкіз Я. Історичне краєзнавство: навч.-метод. посіб. Львів: ЛОНМІО, 1995. 76 с.
13. Староверов В.И. Регион. *Социология. Словарь-справочник*. Т. 1. Социальные структуры и социальные процессы. М.: Наука, 1990. С. 116.
14. Франко І. Галицьке краєзнавство. *Збір. Творів*: у 50 т. К.: Наук. думка, 1986. Т. 46, кн. 2. С. 116-150.
15. Hurrell A. Explaining the Resurgence of Regionalism in World Politics. *Review of International Studies*. 1995. October. Vol. 21 (4). P. 331-358.

В. В. Кривошеїн

**М'ЯКІ (ГНУЧКІ) НАВИЧКИ (SOFT SKILLS)
ЯК СОЦІОЛОГІЧНА КАТЕГОРІЯ**

Кривошеїн Віталій Володимирович – в.о. декана факультету суспільних наук і міжнародних відносин, професор кафедри соціології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, доктор політичних наук, професор.

Концепція розподілу професійних навичок та їх розмежування на hard skills та soft skills зародилася ще наприкінці 60-х років ХХ ст. в армії США, а потім була поширена в галузь управління та бізнесу. У 1959 р. було встановлено, що під час підготовки військовослужбовців у США важливими є як професійні, так і універсальні навички солдатів. Причому перші переважно були необхідні для роботи з технікою, а інші – з людьми та паперами [3, с. 277]. У цей час Керрі Соммервіль [11] виділив три категорії навичок: технічні, людські (або

соціальні), концептуальні, а М.С. Рао [8] замінив перші дві на soft skills (м'які/гнучкі навички) і hard skills (тверді навички).

Обидва терміни «soft skills» і «hard skills» були запропоновані за аналогією з англійськими термінами «hard ware» (апаратне забезпечення) і «soft ware» (програмне забезпечення), що обслуговують світ комп'ютерної техніки. Відповідно, за hard skill закріпилися вузькопрофесійні (тверді) навички, а терміном «soft skills» стали позначати комплекс неспеціалізованих надпрофесійних навичок, які відповідають за успішну участь у робочому процесі і високу продуктивність. На сьогодні концепція розподілу професійних навичок адаптована до педагогічної діяльності та полягає в тому, що необхідно розвивати не лише професійно-необхідні знання та вміння, але й так звані м'які: соціальні, комунікативні, пізнавальні, лідерські тощо, тобто ті, які допомагають студенту у становленні не лише свого професіоналізму, а й сприятимуть, допомагатимуть розвитку себе як особистості та підвищувати якість професійної діяльності. Останнім часом до цього переліку додають digital skills («цифрові навички») як окрему групу навичок. Тобто hard skills розглядають як знання, вміння та навички, що необхідні для виконання професійної діяльності, а soft skills визначають, як «м'які навички», що сприяють успішній самореалізації та досягненню професійного успіху.

В актуальних реаліях розвитку комплексу soft skills («м'яких навичок» на кшталт уміння утримувати увагу, системно, креативно і критично мислити, співчувати, працювати в команді, а також стійкість до негараздів, робота із психологічними травмами тощо) приділяється особлива увага. Так, у масштабному дослідженні «Форсайт Компетенцій 2030» експерти використовували поняття «надпрофесійні навички», зазначивши, що дані навички є універсальними і важливі для фахівців найрізноманітніших галузей. До них було віднесено: системне мислення; клієнтоорієнтованість; бережливе виробництво; міжгалузеві комунікації; мультимовність і мультикультурність; навички художньої творчості; управління проектами; робота з людьми; економічне мислення; програмування (робототехніка); робота в умовах невизначеності (див.: [1, с. 149]).

Оволодіння ними дозволяє працівнику підвищити ефективність роботи в своїй галузі, а також дає можливість переходити між галузями, зберігаючи свою затребуваність. За даними дослідження, проведеного Гарвардським університетом спільно з Фондом Карнегі й Стенфордським науково-дослідним інститутом, встановлено, що успіх у професійній сфері на 75-85% залежить від рівня сформованості soft skills і лише на 15-25% — від професійних предметних компетенцій (hard skills) (див.: [9]).

У звіті Організації економічного співробітництва і розвитку за результатами трирічного дослідження «Навички для розвитку суспільства. Сила емоційних і соціальних навичок» («Skills for Social Progress: The Power of Social and Emotional Skills») також констатується принципова значущість емоційних і комунікативних якостей студента (а не лише академічної успішності, як уважалося

раніше) для його подальшого життєвого і професійного успіху [10].

За результатами дослідження значимості різних soft skills для працедавців, яке було проведено Boston Consulting Group, провідною міжнародною компанією, що спеціалізується на управлінському консалтингу, найбільш затребуваними є комунікативні навички – 79%, активна життєва позиція – 78%, аналітичне мислення – 77%, витримка – 75%, вміння працювати в команді – 74%, спрямованість досягати поставлені цілі – 70%, здатність вирішувати конфлікти – 54%, вміння надихати новими ідеями – 54%, креативність – 43%, надійність – 42% [5].

Аналітики World Economic Forum зробили прогноз десяти ключових компетенцій, які будуть затребувані в 2030 році – серед найбільш значущих виявилися компетенції, які відносяться до soft skills, а саме: вміння вирішувати складні завдання, критичне мислення, креативність, компетенція управління людьми, навички координації та взаємодії, емоційний інтелект, судження і прийняття рішень, клієнтоорієнтованість, вміння вести переговори і когнітивна гнучкість [2, с. 24].

У цілому комплекс soft skills володіє якостями емерджентності (сукупне функціонування взаємопов'язаних його елементів породжує нові функціональні властивості, що не зводяться до простої їх суми) та синергетичності (в результаті поєднання елементів в єдину систему збільшується ефективність діяльності). Саме представники соціономічних професій повинні мати високий рівень розвитку soft skills, адже робота у системі «людина-людина» орієнтована на інших, а отже непередбачувана та пов'язана з відсутністю єдиних і жорстких алгоритмів, вимог, технологій до процесу професійної діяльності. Тобто soft skills складає комплекс неспеціалізованих надпрофесійних «гнучких компетентностей», що впливають на успішне виконання професійних обов'язків будь-якого профілю, зокрема спеціалістів соціономічного профілю. Тут соціономічні професії – це професії у сфері «людина – людина», які вирішують професійні завдання, пов'язані із забезпеченням соціального благополуччя у громаді, налагодження комунікаційних зв'язків між індивідами, трансляцією соціокультурного досвіду та формування суспільно прийнятних норм, правил, традицій. До таких професій належать: педагоги, психологи, соціальні педагоги та соціальні працівники.

На сьогодні по-різному визначають soft skills. Так, у Кембриджському словнику (Cambridge Dictionary) вказано, що «soft skills» – це здатність людей спілкуватися один з одним і добре працювати разом. У словнику «Collins English Dictionary» надано таке визначення: «soft skills» – це міжособистісні вміння, здатність ефективно спілкуватися з іншими людьми та працювати в команді. У словнику з управління персоналом (Dictionary of Human Resource Management) «soft skills» – це компетенції працівника, пов'язані із такими видами діяльності, як робота з клієнтами, комунікації, вирішення проблем, командна робота. Національною Асоціацією з вивчення «soft skills» (National Soft Skills Association) це поняття інтерпретується як характеристики людини, вміння слу-

хати, комунікативні та лідерські вміння, необхідні для професійного та особистісного зростання (див.: [3, с. 279]).

На Заході *soft skills* визначають, з одного боку, як загальні (неакадемічні) вміння, а з іншого – найважливіші вміння на сучасному світовому ринку праці, особливо в умовах стрімкого розвитку технологій. Виділяють такі види *soft skills*: комунікативні вміння, критичне мислення та вміння вирішувати проблеми, вміння працювати в команді, вміння навчатися протягом життя та управляти інформацією, підприємницькі вміння, етика та професіоналізм, лідерські вміння. Зокрема, Марсель Роблес [9] визначає *soft skills* як особисті якості, особливості, таланти або рівень захоплення професійною діяльністю, які відрізняють дану особистість від інших людей зі схожими вміннями і компетентністю. Г. Пааянен [6] розглядає *soft skills* як риси характеру, що поліпшують здатність людини взаємодіяти з іншими людьми працездатність і перспективи кар'єрного росту. Кішан Рана [7] тлумачить *soft skills* у соціологічному ключі, відносячи їх до коефіцієнту емоційного інтелекту людини; набір рис особистості, соціальні навички, комунікативні здібності, особисті звички, дружелюбність і оптимізм. Твайла Тарп [4] ототожнює *soft skills* з емоційними компетенціями (навичками емоційного інтелекту), без яких ніколи не досягти успіху ні в житті, ні в роботі; вони відносяться в основному до життєвих навичок.

Багато іншомовних джерел контекст *soft skills* використовує як синоніми таких понять як *employability skills* (навички для працевлаштування), *people skills* (навички спілкування з людьми), *non-professional skills* (непрофесійні навички), *key skills* (основні навички), *skills for social progress* (навички для соціального розвитку), навички XXI століття, *life skills* (життєві навички). Часто *soft skills* називають функціональними компетентностями, а факт володіння ними – функціональною грамотністю (*functional literacy*).

По суті, *soft skills* належать до життєвих навичок, які в органічній єдності визначають успішність соціалізації та соціальної адаптації людини, в т. ч. й у своєму професійному становленні. За визначенням ВООЗ (Всесвітньої організації охорони здоров'я), життєві навички – це здатність до адаптивної та позитивної поведінки, що дозволяє людині ефективно справлятися з вимогами і проблемами повсякденного життя. Опанування життєвими навичками спрямована на формування здорової та просоціальної особистості. Ці навички сприяють розвитку особистості та визначенню її позиції в соціумі, тому не даремно *soft skills* визначають як «навички XXI століття». Своєю чергою опанування та закріплення таких навичок набуває все більшої значущості в конкурентоспроможності особистості на ринку праці. Отже, соціалізація особистості суттєво залежить від розвитку *soft skills* і набуває пріоритетного значення в сучасному освітньо-виховному процесі.

У цілому можна виділити такі сутнісні ознаки *soft skills*:

- охоплюють компетентності, що сприяють самореалізації майбутніх фахівців та є індивідуалізованими за змістовим, цільовим, часовим та особистісним виміром;

- складновимірюваний соціокультурний та педагогічний феномен, який формується та забезпечується цілісністю і єдністю освіти та власного досвіду особистості;

- є сукупністю компетентностей, якостей, умінь, здібностей, процесів, що уможливають успішну професійну діяльність у швидкозмінюваних та/або невизначених умовах;

- сприяють та підвищують здатність здобувачів вищої освіти адаптуватися до змін у професійній діяльності та житті.

Таким чином, у соціологічному фокусі soft skills складають основу коефіцієнта емоційного інтелекту людини; набір рис особистості, соціальні навички, комунікативні здібності, особисті звички, дружелюбність і оптимізм; відіграють вирішальну роль у розбудові професійної кар'єри. «М'які» навички – це риси характеру, що поліпшують здатність людини взаємодіяти з іншими людьми, працездатність і перспективи кар'єрного росту. «М'які» навички – це особисті якості, особливості, таланти або рівень захоплення професійною діяльністю, які відрізняють дану особистість від інших людей зі схожими вміннями і компетентністю.

Soft skills як соціологічний термін характеризує перелік особистих характеристик, які певним чином пов'язані з ефективною взаємодією у процесі професійної діяльності: вмінням переконувати, знаходити підхід до людей, міжособистісним спілкуванням, веденням переговорних процесів, роботою в команді, особистісним розвитком, ерудованістю, креативністю, комунікаційною взаємодією, високим рівнем самоорганізації тощо.

До soft skills як життєвих навичок, розвиток яких спонукатиме людину до просоціальної діяльності як вищої форми соціальної відповідальності активного громадянина, відносять: навички емпатії, навички кооперації, навички ефективної комунікації, навички асертивності, навички планування часу, навички аналізу та вирішення проблем.

Отже, soft skills – це універсальні навички, які допомагають професійно розвиватися і будувати успішну кар'єру в будь-якій галузі. Їхнє формування є невід'ємним компонентом підготовки майбутніх фахівців усіх спеціальностей, які повинні бути інтегрованими у процес навчання під час вивчення дисциплін з різних циклів підготовки. Універсальність вказаних навичок пов'язана з можливістю їх використання за різними напрямками розвитку для досягнення успішності під час працевлаштування, веденні проектної роботи, організації бізнесу тощо. Такі навички дозволяють постійно зростати, підвищувати фахову компетентність, знайти своє місце у соціумі та побудувати успішну кар'єру. Також, правильне та послідовне використання soft skills позитивно позначається на подальшій навчально-науковій діяльності.

Список використаної літератури:

1. Коваленко М.А., Швороб Г.М. Компетентнісна модель сучасного фахівця. *Модернізація економіки: сучасні реалії, прогностичні сценарії та перспективи розвитку*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Херсон, 25-26 квітня 2019 р. Херсон: Вид-во ФОП Вишемирський

В.С., 2019. С. 147-151.

2. Молодь на ринку праці: навички XXI століття та побудова кар'єри. Щорічна доповідь Президентів України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні / Держ. ін-т сімейної та молодіжної політики. К., 2019. 107 с.
3. Самолюк Н.М. Soft та hard skills на ринку праці: сутність та складові. *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Економічні науки*. 2021. Вип. 4. С. 275-294.
4. Тарп Т. Привычка работать вместе. Как двигаться в одном направлении, понимать людей и создавать настоящую команду. М.: Изд-во Манн, Иванов и Фербер, 2017. 208 с.
5. Ценность различных soft skills для работодателей. *Портал BCG-ACADEMY*. 2018. 5 червня. URL: <https://www.bcg-academy.com/tsennost-razlychnykh-soft-skills-dlia-rabotodatelei/>.
6. Paajanen G. The EI Measures the Personality Characteristics behind Productive Job Behavior. *Employment Inventory Reports, Technology Based Solutions / Personnel Decisions, Inc.* New Jersey. 1992. 95 p.
7. Rana K. Persuasion, trust, and personal credibility. URL: <https://www.diplomacy.edu/resources/general/persuasion-trust-and-personal-credibility>.
8. Rao M.S. Soft Skills – Enhancing Employability: Connecting Campus with Corporate. New Delhi: I. K. International Publishing House Pvt Ltd., 2010. 225 p.
9. Robles M.M. Executive Perceptions of the Top 10 soft skills needed in today's workplace. *Business Communication Quarterly*. 2012. Vol. 75 (4). P. 453-465.
10. Skills for Social Progress: The Power of Social and Emotional Skills. Paris: OECD Publishing, 2015. URL: <http://dx.doi.org/10.1787/9789264226159-en>.
11. Sommerville K. Hospitality Employee Management and Supervision: Concepts and Practical Applications. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons., Inc., 2007. 328 p.

С. В. Легеза

УКРАЇНСЬКИЙ ФЕНДОМ В УМОВАХ ВІЙНИ: СТАРІ ТА НОВІ МОЖЛИВОСТІ

Легеза Сергій Валерійович – доцент кафедри соціології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, кандидат історичних наук, доцент.

Фендом модна визначити як складну структуровану спільноту активних споживачів контенту популярної культури. Важливим, на нашу думку, є фендом, що існує навколо фантастики: як складний організм, що налічує (у західних країнах) вже майже сто років, а відтак має певні традиції та логіку свого існування.

Головна особливість фендому: він не просто споживають культурний продукт, але зайнятий додатковими соціальними діями (як горизонтальними – забезпечення стійкої комунікативної та рекрутивної системи у вигляді конвентів, наприклад, так і вертикальними – активністю щодо авторів чи формування мережових суперечок навколо важливих для поп-культури текстів чи вручення премій).

Фендом на (пост)радянському просторі – налічує принаймні півсотні років (з межі 1960-1970-х років). В загальних рисах він сформувався в радянських умовах, серед яких вкажемо наступні важливі моменти:

- інформаційна непрозорість дій (відсутність доступу до медіа-ресурсів);

- традиційні форми контактів (безпосередня присутність, пошта чи телефон);
- дистанціювання від владних структур, недовіра до влади;
- високий ступінь горизонтальної довіри; фрондерський характер;
- специфічні форми активності: самвидав, проведення конвентів тощо.

До 2010-х український фендом існував у тісному зв'язку з фендомом російським (на те причинами були особливості системи персональних контактів у «старих фенів», поп-культурна експансія російськомовної продукції, «відтік мозків» до російських видавництв на фоні незацікавленості українських видавців популярною культурою). Існувала ілюзія єдиного фендому.

Саме в той час починає формуватися специфічна спільнота, яку можна було б назвати «новим фендомом»: із специфічними розривами з усталеними формами зв'язків, зокрема:

1) пов'язаних із особливостями інтернет-простору (публікація архівів і полегшений доступ до книг; доступність авторів; прості форми рекрутування; зниження порогу соціальних контактів);

2) пов'язаними з політичними розбіжностями в середовищі фендому (після «помаранчевої революції» 2004 року); причина – шовіністична позиція російського фендому (позиція «старшого брата», відмова від діалогічності тощо).

Важливим є взаємовплив культури та політики, який зафіксував ідеологічні розриви між фендомами зокрема. Так, з 2008-2010-х років в російській популярній культурі формується окремий напрямок для текстів, які були а) шовіністичними та компенсаторними; б) антиукраїнськими та антизахідними. З цього моменту можна говорити про початок обслуговування російськими авторами та фендомом владних інституцій (від замовних текстів до державної підтримки ідеологічно-вірних творів).

Разом із тим, до 2014 року український фендом існував без особливих змін (конвенти проводилися в умовно-радянському форматі – виключеність їх з міського простору, інформаційна закритість, присутність російських авторів (навіть одіозних) і поїздки українських фенів/авторів на російські конвенти, нарешті – відсутність україноцентричного фендому).

Злам такої ситуації пов'язаний із початком війни 2014 року. Початок формування притомних (продуманих) стратегій відокремлення українського фендому від спільного «старого» фендому.

Це відбувалося на фоні загальних змін, які переживала Україна, зокрема:

- стрімкий розвиток потенціалу популярної україномовної культури в 2014-2019 роках; поява та укріплення позиції видавців, які були готові працювати із популярною культурою (на відміну від попередніх років, коли видавці набагато охочіше працювали з мейнстрімом);

- час обережних експериментів із національним продуктом (в усьому спектрі фантастики – від книг чи графічних романів до кінематографу);

- згортання активності в Україні «російськомовних українських авторів», перехід їх на одномовність (із варіативністю вибору: «бути українським авто-

ром в Україні» чи «бути російськомовним автором в Росії»);

- закріплення розриву тематики та інструментарію творців культурного продукту (прикладом міг би виступати творчий дует Г.Л. Олді, який до недавнього часу активно видавався в Росії – але, як виявилось, чим далі, тим більше опинявся поза полем актуальних проблем/тем; причому, що характерно, і для росіян, і для українців).

У ці роки відбувається поява україномовного та україноцентричного фендому (як реакція на кінцевий розрив з ілюзією спільного пострадянського фендому); у 2013 році відбувся ще традиційний російськоцентричний «Єврокон» у Києві; у 2014 році – перший «ЛіттераКон» (базовий конвент в Україні на наступні кілька років і – абсолютно свідомо україноцентричний); в подальшому ця тенденція лише розвивалася: у 2015 році проходить перший КиївКомікКон, у 2018 році – КомікКон Україна; у 2017 році – «Брама» (Івано-Франківськ). Всі вони були україномовними та україноцентричними; всі підтримували новий формат конвенту (який відбувався у міському просторі, мав на увазі розширення аудиторії тощо).

За часів першого карантину (2020 рік) в новому українському фендомі формується своєрідна «культура канселінгу»: фендом раз у раз переходить до політичних заяв у культурному полі (що здебільшого було пов'язано із неприйняттям саме російської культури).

Новий етап розвитку українського фендому почався після широкомасштабного російського вторгнення у лютому 2022 року. Відтак, тут починають формуватися нові тенденції соціальних практик, пов'язаних з культурним виробництвом – а часто і такі, що виходять далеко за межі культури:

- початок війни означав кінець озвичаєних зон контактів, таких як конвенкти, презентації книжок, поїздки авторів до читачів по Україні;

- відбувається розширення системи горизонтальних дій (активізується волонтерство – для ЗСУ та для евакуйованих); в умовах вже сформованої системи контактів виявилось легше проводити мобілізацію зусиль (прикладом могли б бути збори на потребу ЗСУ на ефірах відомих авторів чи діяльність окремих волонтерів з середовища фендому);

- в системі зв'язків фендому набагато легше створювати адресні системи допомоги (маючи на увазі, що частина представників фендому, письменників і видавців зараз на фронті, а частина – евакуювалися з зони ведення бойових дій);

- відбувся повний і кінцевий розрив із російським середовищем; більш того: в російського та українського фендому зараз навіть різні соціальні мережі («Фейсбук» як заборонена в Росії територія – російські автори частіше присутні на «ВКонтакте» та в «Телеграмі», в залежності від «ступеня патріотичності»);

- пройшла активізація роботи з закордонними колегами (письменниками, видавцями, фенами: розповсюдженою практикою стало звернення до колег про бойкот російських видавництв, про бойкот російських делегацій на конвентах, про міжнародний бойкот авторів-росіян як «зіркових гостей»); можемо бачити

й зростання зацікавленості українськими авторами, видавцями, фенами: зокрема, яскравим прикладом є активність польського фендому в допомозі українцям;

- нарешті, фени стають серйозними соціальними гравцями (скажімо, діяльність українського автора та перекладача Остапа Українця чи соціальні програми українського видавництва «АССА» разом з їхніми колегами з польського видавництва «Powergraph»).

Відтак, в лютого 2022 року мова йде навіть не про зміни в українському новому фендомі, а про переформатування – цілком свідоме, пов'язане із осмисленими практиками – основ його діяльності в умовах російсько-української війни.

М. А. Лепський

ОСНОВНІ МЕТОДОЛОГІЧНІ НОВЕЛИ СУЧАСНОЇ СОЦІОЛОГІЇ МИРУ

Лепський Максим Анатолійович – професор кафедри соціології Запорізького національного університету, доктор філософських наук, професор.

Дослідження миру особливо під час війни висвітлює низку методологічних проблем соціології миру. Зупинимось на основних новелах цього дослідження, які докорінно впливають на дослідження миру.

По-перше, соціологія миру має своє походження з філософії миру, і, перш за все, з теорії вічного миру. Саме звідси має походження іренологія, яка спочатку визначала узгодження балансу між двома мечами – світським та церковним. Тому іренологія часто пов'язується з релігійною проблематикою усталеного релігійного світоустрою. Формування філософії миру відбувалося разом з формуванням уявлень про національні держави. Походження ідеї «вічного миру» пов'язують з герцогом, маршалом Сюллі, який запропонував план конфедерації «християнських республік», як противагу іспанської Священної римської імперії (після розділу іспанської спадщини, що перейшла до австрійських Габсбургів). Цей план викладено в останньому томі мемуарів Сюллі (1634-1640), що були видані в Амстердамі і зараз є в оцифрованому вигляді у бібліотечному фонді «Gallica» [1].

Цей проєкт представив абат Кастель де Сен-П'єр Шарль-Ірене (1658-1743). На Утрехтському конгресі у 1713 році. Він пропанував об'єднати європейські народи у конфедерацію, у лігу або союз, який на відміну від Священної Римської Імперії повинен мати сейм, законодавчий та судовий орган, що впроваджує конституцію та має примусові функції до всіх членів союзу [2].

Проєкт у скороченому вигляді надавав Жан-Жак Руссо. Правову традицію інституціоналізації миру через міжнародні відносини запропонував Іммануїл Кант у праці «Вічний мир: філософський нарис», з двома розділами «Розділ перший, що містить попередні статті договору про вічний мир між державами», що обґрунтовував суверенітет національних держав, та «Розділ другий, що містить

остаточні статті договору про вічний мир між державами», де було визначено основи та гарантії миру, а саме три статті: «Громадянська конституція кожної держави має бути республіканською»; «Право націй ґрунтується на федерації вільних держав»; «Закон всесвітнього громадянства обмежується умовами загальної гостинності». Методологічним стало твердження Канта «інституційного встановлення»: «Стан миру між людьми, що живуть по сусідству, не є природним станом (*status naturalis*); останнє, навпаки, є стан війни, тобто, якщо це і не безперервні ворожі дії, то постійна їхня загроза. Отже, стан миру має бути встановлений. Адже припинення військових дій не є ще гарантією від них, і якщо сусіди не дають такої один одному (що можливо лише в правовому стані), то той із них, хто запрошував до цього іншого, може обійтися з цим останнім, як із ворогом. Максими філософів про умови можливості загального миру мають бути враховані державами, які озброїлися для війни» [3, с. 133].

Пізніше ці ідеї були продовжені у «Чотирнадцяти пунктах» Вудро Вільсона, представлені в інституційних рішеннях Ліги Націй та Організації Об'єднаних Націй. До речі, першою кафедрою, яка стала вивчати міжнародні відносини, є кафедра міжнародних відносин ім. В. Вільсона, яка була відкрита у 1919 р. у м. Аберістуїт (Вельс).

По-друге, дослідження миру часто-густо є похідними від дослідження війни, а саме полемології, яка мала особливо швидкий розвиток у ХХ столітті між Першою та Другою світовими війнами. Нагадаємо, полемологія має походження від грецької *πολέμιος* – «війна, сварка, суперечка», *λόγος* – «слово та вчення», останній додаток був маркером науковості та раціональності, це була спроба формування позитивної науки про війну, як розділ соціології, у дослідження війн, військових конфліктів війни та насилля. Ця дисципліна мала перетини та дослідження у «соціології революції» П. Сорокіна, соціології війни М. Головіна, О. Свечіна (20-і – 30 і роки ХХ століття). Навіть П. Сорокін був одним з ініціаторів проведення за тематикою війни та миру соціологічного конгресу. Саме Женевський X міжнародний соціологічний конгрес у жовтні 1930 року Женеві під егідою Міжнародного інституту соціології (*L'Institut International de Sociologie*) з порядком денним «Соціологія війни і світу» часто вважають точкою відліку для соціології миру та війни.

Пітірім Сорокін у своїй роботі 126 раз згадує поняття «війна» при дослідженні революції, «мир» – 73 та «мирний» – 37, але все ж таки війна та мир є суттєвими, однак не центральними для соціології революції. Так, він писав, що «основні причини масових «революційних деформацій» поведінки і самих революцій... завжди були такими обставинами, які викликали сильніше ущемлення якого-небудь безумовного рефлексу або ряду безумовних рефлексів у маси людей (наприклад, зростання голоду і необхідності; війна як детермінатор, той, що ущемляє рефлекси самозбереження особи, і особливо невдала війна, разом з першими, яка ущемляла і рефлекси групового самозбереження)» [4, с. 53]. Разом з тим, революцію він розглядав як деформацію (дезорганізацію та примітивізацію) соціального життя, і перш за все, психології та душевного

життя революційного суспільства.

Микола Головін розглядав соціологію війни через аналогію із вченням Ч. Дарвіна, але на відміну від теорії відбору, у суспільстві основним процесом є добір [5]. Війна розглядалася як складний процес та феномен соціального життя. Обґрунтування соціології війни як науки про війну ми зустрічаємо у Олександра Свечіна.

По-третє, починаючи з 50-х – 70-х років, особливо після гострої Карибської кризи у протистоянні двох світових систем, у двополярному світі починаються дослідження, що отримали назву «peace research» («дослідження миру») та «peace studies» («студії миру»).

Ці дослідження пов'язані з іменами Й. Галтунга, К. Боулдінга, Е. Боулдінга та ін., вони базувалися на ідеях позитивізму, антивоєнного руху, особливо проти ядерної загрози, військових дій, у ствердженні цінностей миру та ненасильницького вирішення конфліктів. Значний внесок у розвиток цієї проблематики зробив Йохан Галтунг, який дослідив «негативний світ» та «позитивний світ», «структурне насильство», «культуру миру» та «культуру насильства», взаємозв'язок «миру» та «мирного мислення». Він запропонував ненасильницькі методи, перш за все, діалог у подоланні конфліктів [6].

У цьому напрямі концептуалізації, на нашу думку, цікавими є дослідження критичних мирних студій. Так, у структурі світу (з ідеями примусу, інтервенції та консенсусу таких акторів, як сильні держави, держави-донори, міжнародні організації, незалежні громадські організації і рухи) О. Річмонд визначив чотири основні складові: «мир переможця», «конституційний мир», «інституційний мир» та «громадянський мир». «Мир переможця» (victor's peace) є моделлю мислення про мир, що ґрунтується на позиції реалізму у трактуванні миру як наслідку військової перемоги. Переможець використовує свою перевагу для примусу до миру та підтримки статус-кво. Слабкість цього миру пов'язана з нестабільністю та станом сили держави-переможця, з такими наслідками як повстання та теракти. Основні проблеми викликані ігноруванням структурного насильства. «Конституційний мир» (constitutional peace) заснований на встановленні правил і норм для міжнародної системи та функціонування держав (демократичного устрою, правил вільної торгівлі та просування ідеї космополітизму та прав людини) у пошуку балансу інтересів між акторами.

«Інституційний мир» (institutional peace) пов'язаний із заснуванням міжнародних інститутів та організацій, а також з діяльністю держав-донорів щодо збереження миру та порядку в системі міжнародних відносин. Ідеї інституційного миру, як і конституційного, пов'язані з цінностями доби Просвітництва. «Громадянський мир» (civil peace) передбачає ненасильницьку боротьбу організованого громадянського суспільства, незалежних громадських організацій та громадських рухів. Вони спрямовані проти воєн, насильства, дискримінації у напрямі підтримки міжнародного співробітництва та роззброєння. Олівер Річмонд зазначає, що дана стадія розуміння проблематики миру є пізнішою. Автор зазначає, що різні актори схильні підтримувати різні типи трактування світу.

Так, діяльність ООН ґрунтується на «інституційному мирі», а політика США на «мирі переможця» та «конституційному мирі». Численні неурядові організації займаються просуванням «громадянського миру». Держави-донори, такі як Великобританія, Японія, Канада та Норвегія, є прихильниками поєднання «громадянського миру» та «інституційного миру» [7, с. 52-90], [8, с. 51-57].

По-четверте, визначимо процесуально-технологічний методологічний підхід Генерального секретаря ООН Бутроса Бутрос-Галі.

Він запропонував концепцію переходу від *peacekeeping* до *peacebuilding* в «An agenda for peace: preventive diplomacy, peacemaking and peace-keeping on 31 January 1992». Ця концептуалізація відбувалася у момент закінчення «Холодної війни», ухвалення угод про контроль та скорочення ядерних озброєнь. В «порядку денному» він визначив послідовність: превентивної дипломатії щодо усунення джерел небезпеки насильства; миротворчості у разі виникнення конфлікту, усунення його причин; підтримання миру як збереження миру, коли бойові дії зупинено у сприянні виконання домовленостей; допомоги у «миробудуванні» в його різних контекстах: відновлення інститутів та інфраструктур країн, що роздираються громадянською війною та заворушеннями; створення зв'язків мирної взаємної вигоди між країнами, які раніше перебували у стані війни; і в найширшому сенсі, для усунення найглибших причин конфлікту: економічного розпаду, соціальної несправедливості та політичного гноблення» [9].

Більшість мандатів ООН у миротворчих операціях відносяться до одного з цих етапів, але найчастіше це має безсистемний характер, що вирішує частину проблем, але не має ефективних результатів вирішення конфлікту або навіть війни. Реальні вирішення конфліктів у принципах багатосторонності ООН проявили себе неефективними у забюрократизованій «замороженій», консервативній структурі її діяльності. Яскраві прояви цього ми бачимо у сучасній російсько-українській війні.

Підсумуємо у сучасних дослідженнях миру у методологічних наративах звертаються до таких новел. По-перше, філософії миру як ідеально-проектних установ інституційного, міжнародно організаційного миру. Джерелами цього підходу є роботи герцога Максиміліана де Бетюн Сюллі; П'єра-Матюрена Л'Екюз Делож, Жан Жака Руссо, Іммануїла Канта. Цей підхід заклав основи для інституалізації Ліги націй та ООН. По-друге, дослідження миру як результату війни у соціальному житті суспільства (П. Сорокін, М. Головін, О. Свечін та інші). Центром дослідження є полемологія – наука про війну, – де мир розглядається або як результат війни, або як його протилежність. По-третє, в макро-соціологічних дослідженнях та дослідженнях соціології конфлікту мир вивчається у прикладних дослідженнях миру та студіях миру (Й. Галтунга, К. Боулдінга, Е. Боулдінга та ін.) та у критичному підході в цьому напрямку (наприклад, роботи Олівера Річмонда). По-четверте, у практиці миротворення, як і раніше центральною теоретичною конструкцією є теорія «порядку денного миру» Бутроса Бутрос-Галі, який обґрунтував послідовність превентивної дипломатії, миротворчості, підтримання миру, миробудуванні (*preventive diplomacy*,

peacemaking, peacekeeping, peacebuilding).

Сучасна російсько-українська війна та зміни світоустрою пов'язані з вирішенням, на наш погляд, таких проблем, як швидкість вирішення глобальних військових конфліктів, протистояння демократичного світу та автократій, визначення сили у світі миру та війни, реформи міжнародних організацій та регіональних безпекових союзів.

Список використаної літератури:

1. Sully, Maximilien de Béthune duc de (1559-1641), L'Écluse Desloges, Pierre-Mathurin de (1716-1783?) Memoires de Maximilien de Bethune, duc de Sully, principal ministre de Henry Le Grand. Mis en ordre, avec des remarques, par M. L. D. L. D. L. Tome premier [-troisième]. Tome 3/ Memoires de Maximilien de Bethune, duc de Sully, principal ministre de Henry Le Grand. Mis en ordre, avec des remarques, par M. L. D. L. D. L. Tome premier [-troisième]. Tome 3. A Londres. M. DCC. XLVII, 1747. URL: <http://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb39364377r>.
2. C.-I. Castel de Saint Pierre. Projet pour rendre la paix perpétuelle en Europe. URL: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/c/c2/Saint-Pierre_-_Projet_pour_rendre_la_paix_perp%C3%A9tuelle_en_Europe_-_Tome_2%2C_1713.pdf.
3. Кант И. К вечному миру. Философский проект 1795. *К вечному миру. Философско-исторические и политические сочинения*. М.: РИПОЛ Классик, 2019. С. 248-308.
4. Сорокин П.А. Социология революции. М.: «Территория будущего» Росспэн, 2005. 702 с.
5. Головин Н.Н. Наука о войне. О социологическом изучении войны / сост. И.А. Вершинина. М.: Аастрель, 2008. 1080 с.
6. Galtung J., Jacobsen C.G. Searching for Peace. The Road to TRANSCEND (Critical Peace Studies: Peace by Peaceful Means). 2nd edition. London, Sterling, Virginia, Pluto Press, 2002. 360 p.
7. Richmond O.P. Peace: A Very Short Introduction. New York: Oxford University Press, 2014. 160 p.
8. Richmond O.P. Reconstructing the Liberal Peace. *Strategies for Peace: Contributions of International Organizations, States, and Non-State Actors* / Ritterberger V., Budrich B. (eds.). Farmington Hills: Barbara Budrich Publishers, 2008. P. 49-75.
9. Boutros-Ghali, B. An agenda for peace: preventive diplomacy, peacemaking and peace-keeping. URL: https://www.un.org/ruleoflaw/files/A_47_277.pdf.

А. С. Лобанова

**ПРОМИСЛОВЕ МІСТО В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ:
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ РИЗИКИ**

Лобанова Алла Степанівна – професор кафедри соціології та масових комунікацій Криворізького державного педагогічного університету, доктор соціологічних наук, професор.

Російська агресія проти України, яка розпочалася у 2014 році і поглибилася 24 лютого 2022 року повномасштабним вторгненням російських військ в українську державу, спричинила катастрофічні наслідки практично для усіх територіальних громад як великих міст, так і містечок і сіл. Масованому і постійному бомбардуванню та обстрілам упродовж півроку російсько-української війни підлягають промислові міста, оскільки основним завданням російської армії є знищення не тільки військових об'єктів, але й промислової та соціальної інфра-

структури. Прагнення російської правлячої верхівки та її президента В. Путіна знищити Україну як державу і змусити прийняти умови «руського міру» абсолютно не прийнятні для українського народу, який на чолі зі Збройними силами чинить жорсткий опір «другій армії світу», захищаючи незалежність своєї країни та європейські демократичні цінності.

Незважаючи на постійні обстріли та руйнації, такі великі промислові міста України, як Харків, Запоріжжя, Миколаїв, Дніпро, Кривий Ріг продовжують посилювати оборону, будувати фортифікаційні споруди, розвивати економічну сферу, стимулювати підприємницьку діяльність, підтримувати мешканців міст, приймати внутрішніх переселенців, оперативно відновлювати руйнації енергетичних та гідротехнічних об'єктів, забезпечувати міські громади усім необхідним для нормального життєфункціонування. Разом з тим небезпека порушення соціально-економічного стану великих промислових міст залишається вкрай великою і актуальною з точки зору наукового осмислення. Тому важливо окреслити основні *соціально-економічні ризики*, які існують у промислових містах під час війни.

По-перше, це повне знищення або руйнація великих промислових об'єктів, зокрема металургійних заводів, а також соціально-побутової інфраструктури. Прикладом є велике промислове місто Маріуполь і металургійний комбінат Азовсталь. 86 днів територія заводу, його цехи і виробничі приміщення, підземні споруди були фортецею українських захисників у боях проти російської армії. Ще до наказу припинити оборону, у квітні, заступник командира полку «Азов» Святослав Паламар заявив, що «Азовсталь» «розбомблена та знищена практично повністю» [1]. Практично повна руйнація м. Маріуполь, його містоутворюючих підприємств, а потім тимчасова окупація російськими військами призвела до того, що сотні тисяч мешканців були вимушені виїхати до інших міст або за кордон, десятки тисяч загинули, решта залишилися без роботи, а відтак без засобів до існування і можливостей відновити свої соціально-побутові та виробничі умови.

По-друге, особливо небезпечними є масштабні техногенні та соціально-економічні катастрофи, які пов'язані з окупацією чи обстрілами атомних електростанцій та гідроспоруд, що можуть спричинити забруднення радіоактивними викидами та затоплення величезних територій масового проживання населення. Так, на початку повномасштабного вторгнення російськими військами була окупована Чорнобильська АЕС, пізніше – Запорізька АЕС (м. Енергодар), обстріляні Харківський фізико-технічний інститут, де розташована ядерна підкритична установка «Джерело нейтронів», а також Південноукраїнська АЕС. Окупанти перетворюють атомні станції на військові об'єкти, обстрілюючи їх та розміщуючи важке озброєння на їхній території, а також використовуючи їх як ядерну загрозу для європейської спільноти [6]. Не менш загрозливими для великих промислових міст є бомбардування гідроспоруд. Так, на початку повномасштабного вторгнення російські війська вже намагалися обстріляти греблі Київського водосховища. Тоді українська ППО збила ракету, яка летіла у бік

греблі [2]. У перші дні повномасштабної війни, щоб завадити захопленню Києва, українська армія була змушена підірвати дамбу через річку Ірпінь у селищі Демидів, що призвело до його затоплення. Наслідки цього затоплення досі відчутні і повністю не ліквідовані [4]. 14 вересня 2022 року унаслідок російського удару по дамбі в Кривому Розі підтоплено 112 підвір'їв, пошкоджено водоводи й електролінії, майже 5 тис. людей залишилися без води. Внаслідок такого прориву, рівень води в річці Інгулець підвищився від 1 метра до 1,90 метрів. Наслідки було своєчасно ліквідовані [3]. 20 вересня 2022 р. російські війська випустили дві ракети по Печенізькій дамбі, що в Харківській області. Пошкоджено верхній шлюз. Наслідки аварії ліквідовуються [5].

По-третє, небезпечними для життя людей є також величезні екологічні наслідки військових дій російських окупантів, які призводять до забруднення і пошкодження природних ландшафтів, знищення заповідних зон, хімічного забруднення повітря, водних шляхів та ґрунтів, яке відбувається під час масових ракетних та артилерійських обстрілів військових та промислових об'єктів, а також житлових кварталів та соціальної інфраструктури.

Однак, незважаючи на величезні ризики, які існують у великих промислових містах під час обстрілів і бомбардувань, обласні та міські військово-цивільні адміністрації, працівники служб надзвичайних ситуацій, житлово-експлуатаційних структур, соціальних об'єктів роблять все можливе, щоб оперативно ліквідувати наслідки військових дій і знизити соціально-економічні ризики для життя мешканців територіальних громад.

Список використаної літератури:

1. Азовсталь: історія будівництва, рекордів та руйнацій. *Суспільне. Новини*. URL: <https://suspilne.media/271395-azovstal-istoria-budivnictva-rekordiv-ta-rujnacij/> (дата звернення 20 вересня 2022).
2. Прорив греблі Київського водосховища: які можуть бути наслідки. *Vgorode*. 2022. 15 серпня. URL: <https://kiev.vgorode.ua/ukr/news/sobytyia/a1219552-proriv-hrebli-kijivskoho-vodoskhovishcha-jaki-mozhut-buti-naslidki> (дата звернення 20 вересня 2022).
3. Російський удар по дамбі в Кривому Розі: підтоплено 112 будинків, пошкоджено водоводи й електролінії. *Еспресо*. URL: <https://espresso.tv/rosiyskiy-udar-po-dambi-v-krivomu-rozi-pidtopleno-112-budinkiv-poshkodzhenno>. (дата звернення 20 вересня 2022).
4. «Український свідок» показав затоплене селище Демидів на Київщині, де було підірвано дамбу. *LB.UA*. 2022. 7 липня. URL: https://lb.ua/society/2022/07/07/522438_ukrainskiy_svidok.html (дата звернення 20.09 вересня 2022).
5. Харківщина: росіяни обстріляли Печенізьку дамбу, влучили дві ракети. *LB.UA. Молнія*. 2022. 21 вересня. URL: https://lb.ua/society/2022/09/21/530148_harkivshchina_rosiyani_obstrilyali.html (дата звернення 21 вересня 2022).
6. Ядерна безпека: росія використовує окуповану Запорізьку АЕС як «ядерний щит». *InUA*. 2022. 8 серпня. URL: <https://rayon.in.ua/news/496671-yaderna-bezpeka-ukraini-chornobilska-aes-dosi-vidklyuchena-vid-energomezhezh-onovlyuetsya>08.08.2022 (дата звернення 20 вересня 2022).

А. С. Мельніков

ПЕРСПЕКТИВИ ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНОГО АНАЛІЗУ ЕТНІЧНОСТІ ТА МІГРАЦІЙ

Мельніков Андрій Сергійович – доцент кафедри соціальних структур та соціальних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор соціологічних наук, доцент.

У сучасній соціології поступово набуває актуальності екзистенціальний підхід у дослідженнях етнічності та міграційних процесів. Цей підхід охоплює проблематику повсякденності, автентичності, вибору, смислового конструювання та сенсорних онтологій соціальної реальності [1; 2]. Екзистенціальна соціологія базується на методології суб'єктивного реалізму (*first-person standpoint*, прями́й досвід), ситуаційного аналізу, індуктивізму та аподиктичної стратегії «повільної науки». Виокремлюються переживання «граничних ситуацій» як атрибутивний аспект глибинного розуміння суспільного життя.

Виникає низка узагальнених евристичних можливостей застосування екзистенціальної парадигми у вивченні етнічності та міграцій:

- системне співвідношення екзистенціальних категорій і соціологічної теорії етнічності та міграцій, з акцентом на конструктивістській інтерпретації етнічних культур;

- розвиток «теорії екзистенційного Я» (*Existential Self Theory, EST*), зокрема в аналізі транзитивної етнічної самосвідомості та ідентичності;

- визначення «етнічної автентичності» як фундаментальної характеристики екзистенційного Я [7].

- дослідження міграцій як ситуативного інтерсуб'єктивного досвіду адаптації, інтеграції та асиміляції у новому соціальному середовищі, що трансформує практики етнічної ідентифікації та формує різні модуси «роботи з ідентичністю» [6].

- розгляд ідентифікаційних практик як сукупності маркерів або маніфестацій «повсякденної етнічності» [3] та її окремих компонентів (мова, вірування, цінності, сенси, символи, традиції, звичаї тощо).

Екзистенційне Я трактується як динамічне, досвідне або сенсорне ядро особистості [4]. У цьому значенні аналіз таких соціальних феноменів, як етнічна ідентичність мігрантів має передбачати інтерпретації не лише раціональних рефлексій, а радше втіленості (*embodiment*), почуттів та емоцій у межах більш загальних станів «іншості» у глобалізованому мультикультурному суспільстві. Не менш важливим аспектом є дистанції між приватною та публічною реальністю етнічних спільнот, ступінь конгруентності внутрішнього автентичного Я (*I*) і його зовнішніх соціальних проєкцій (*me*), що піддаються ризику деперсоналізації та дегуманізації через санкційні функції соціальних інститутів. Існує фундаментальне прагнення екзистенціальної парадигми зберегти свою початкову гуманістичну позицію, що простежується від класичного ототожнення екзистенціалізму та гуманізму (Ж.-П. Сартр) до сучасних дискурсів «критичного гума-

нізму» [5]. Наприклад, така позиція сприяє розумінню міграцій, особливо їх вимушеного типу, як граничних ситуацій та стратегій виживання соціальних груп в умовах колективних ризиків і страждання.

Абстрактні теоретичні розробки екзистенціальної парадигми вочевидь потребують подальшого узгодження та адаптації у межах емпіричних досліджень. Разом із завданнями загальної концептуалізації екзистенціальної соціології етнічності та міграцій, застосування теорії екзистенційного Я щодо проблематики етнічної ідентичності мігрантів, емпіричний аналіз цих соціальних феноменів у досвідних контекстах повсякденної реальності дозволить конкретизувати відповідні теоретичні положення з урахуванням поточних суспільних змін.

Список використаної літератури:

1. Мельников А. Екзистенціальна соціологія: проблема ідентифікації парадигмальної специфіки. К.: Ліра-К, 2022.
2. Baert P., Morgan M., Ushiyama R. Existence theory: Outline for a theory of social behaviour. *Journal of Classical Sociology*. 2022. Vol. 22 (1). P. 7-29.
3. Karner C. *Ethnicity and Everyday Life*. London: Routledge, 2007.
4. Kotarba J.A., Fontana A. *The Existential Self in Society*. Chicago: The University of Chicago Press, 1984.
5. Plummer K. *Critical Humanism: A Manifesto for the 21st Century*. Cambridge: Polity Press, 2021.
6. Snow D., Anderson L. Identity Work Among the Homeless: The Verbal Construction and Avowal of Personal Identities. *American Journal of Sociology*. 1987. Vol. 92 (6). P. 1336-1371.
7. *Studies in Social construction of Identity and Authenticity* / Williams P., Schwarz K. (eds.). London: Routledge, 2022.

В. В. Ніколенко

**НОВА ФІЛОСОФІЯ БІЗНЕСУ – МАРКЕТИНГ,
АБО НАУКОВО-ТЕХНОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ПІДПРИЄМНИЦТВА**

Ніколенко Вадим Вікторович – в.о. завідувача кафедри соціології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, доктор соціологічних наук, доцент.

Термін «маркетинг» походить від популярного англійського слова *market*, що у Британії здебільшого перекладають як «ринок», «продавати або купувати на ринку», *marketable* – «зручний для торгівлі» або «продукт на продаж».

Одним із засновників маркетингу як окремої науки по праву вважають американця Ф. Котлера (див.: [1-2]). До речі, батьки професора були вихідцями з України. Можна сказати, що Ф. Котлеру пощастило з наставниками – у 1953 р. він закінчив Чиказький університет, де здобув ступінь магістра з економіки під науковим керівництвом М. Фрідмана. У 1956 р. успішно захистив докторську дисертацію з економіки у Массачусетському технологічному університеті, на цей раз – під керівництвом не менш відомого економіста – П. Самуельсона. Класична економічна освіта і науковий бекграунд наставників Ф. Котлера сформували його абсолютну прихильність до ідей «вільного підприємництва». Однак уже згодом світогляд ученого зазнає певних трансформацій під впливом

наукових праць Д.М. Кейнса.

Ф. Котлера справедливо характеризують як успішного науковця, талановитого викладача, дбайливого чоловіка, люблячого батька трьох доньок та дідуся дев'яти онуків. Напевно, всі ці чесноти не випадкові, оскільки класик маркетингу здатен ефективно створити власний атрактивний образ за допомогою плідного самомаркетингу. До того ж вміння цікаво і продуктивно спілкуватися зі студентами, науковцями, викладачами та бізнесменами забезпечило йому популярність у публічній сфері. У 2006 р. авторитетний вчений відвідав Україну.

Шукаючи передумови виникнення маркетингу ще в античності, Ф. Котлер зауважує, що одним із батьків-засновників подібних практик можна вважати Аристотеля. Хоча, як відомо, він разом зі своїм вчителем Платоном здебільшого критично ставився до торгівлі та економіки загалом. Проте саме Аристотель «поставив на ноги» риторику – мистецтво переконання. Надалі, зауважують історики, перші ознаки маркетингу як напрочуд ефективного помічника успішної торгівлі з'являлися передусім там, де існували більш-менш розвинуті товарно-грошові відносини. Ф. Котлер згадує на цьому тлі японську фірму Міцуї, яка з 1650 р. починає втілювати у життя основні принципи маркетингу. Однак такого терміна тоді, звичайно, ще не існувало. У 1652 р. в Англії з'являється перша газета з рекламним оголошенням. Згодом, у 1872 р., А. Бусіко відкриває у Парижі один із новаторських універмагів *Au Bon Marché*, що можна приблизно перекласти як «за доступною ціною». Торговець одним із перших в Європі розпочав розкладати комерційний товар по полицях, встановлювати фіксовані цініники, влаштовувати розпродажі й різноманітні рекламні акції. Доти про ціну було прийнято торгуватись. Відтак для успішної торгівлі починають досліджувати споживчий ринок, вивчати вподобання покупців, аналізувати ефективність рекламних оголошень, пропонувати гарантійне обслуговування товару та послуги післягарантійного сервісу. Взагалі сутність маркетингових досліджень завжди актуальна – це зазвичай пошук відповідей на універсальні запитання: «Хто є покупцем відповідних товарів і послуг?», «Якою має бути цінова політика?», «Які характеристики товарів влаштовують та не влаштовують споживачів?», «Чи бажають покупці купувати новий товар?». Зважаючи на це, можна стверджувати, що здебільшого маркетинг обертається навколо споживачів, немає покупців, немає бізнесу. Хоча сам Ф. Котлер неодноразово зазначає, що сам маркетинг набагато більше, ніж продаж товарів.

Серед важливих інспіраторів сучасного маркетингу Ф. Котлер згадує Д. Карнегі з його відомою книгою про знаходження та збереження друзів. Окрім того, зауважує професійну діяльність Д. Огілві й усіх фахівців, причетних до започаткування статистичного аналізу, пошти, телефонного зв'язку. Водночас вчений підкреслює внесок у процеси виокремлення та застосування релевантної аналітики фахівців із PR-технологій. Їхня професійна діяльність, насамперед стосовно підрахунків і комунікацій між людьми, вкрай важлива для процесів маркетингу. Навіть працівники, які планують розмір проходів між полицями у магазинах, на думку Ф. Котлера, причетні до маркетингової діяльності.

До того ж маркетинг може бути евристичним індикатором функціонування суспільства, зокрема середнього класу, оскільки з ним він має пряму кореляцію.

Ф. Котлер зауважує, що маркетинг суто технічно – це галузь економіки, проте його представники повинні мати відповідний бекграунд із психології, соціології й інших суміжних наук. У ХІХ ст. теоретичні основи маркетингу як дисципліни на перетині економіки, соціології, етики, філософії та психології заклав один із винахідників першого комбайна, американський промисловець С. Маккормік. На чолі власної компанії він застосовував здобуті знання для створення комерційних представництв, налагодження ефективної системи збуту, надання гарантійного сервісу. До слова, зовсім не випадково маркетинг як практична діяльність та академічна дисципліна на системній основі з'являється саме у США. Адже особливо гостро потреба у новій філософії бізнесу виникає після наукових винаходів, промислової революції, з появою науково-технічного прогресу (НТП) на межі ХІХ-ХХ ст. Так, у 30-х рр. США охопила криза переробництва, оскільки з-поміж іншого наукові експерименти Ф. Тейлора, Е. Мейо, Г. Форда, здійснювані для найефективнішої організації праці, привели до нарощування небачених досі можливостей промислового виробництва. Тож у 1902 р., починаючи з Пенсільванського університету, у Штатах відкриваються перші академічні кафедри маркетингу. Для порівняння нагадаємо, що у Європі першу таку кафедру заснували лише у 1977 р. в Цюрихському університеті (Швейцарія).

Ф. Котлер був незадоволений систематизацією знань у сфері маркетингу і менеджменту, тож запропонував власну концепцію *marketing management*, тобто маркетингового управління. На думку дослідника, вона включає у себе три аспекти: аналітичний (аналіз ринку), діяльнісний (оволодіння ринком) та ідеологічний (створення міфології бренду). Такий підхід допомагає найефективніше сегментувати споживчий ринок, таргетувати перспективні групи споживачів, вигідно позиціонувати товарні пропозиції. Водночас Ф. Котлер виступаючи у 2013 р. на «Chicago Humanities Festival» говорить про важливість для кожної комерційної компанії маркетингового плану, який передбачає відповідні знання стосовно: «Product», «Price», «Promo», «Place» – продукт, ціна, комунікація, дистрибуція. Крім того, дослідник відзначає основні парадигми маркетингу, які зумовлюють відносини «виробник-споживач» і відповідають еволюції цієї дисципліни протягом ХХ ст.: виробничий маркетинг, товарний маркетинг, маркетинг потреб споживачів, соціально орієнтований та ін. До слова, нині саме соціально орієнтований маркетинг, соціальне підприємництво та соціально-етичний бізнес дають можливість підприємцям працювати в інтересах усього суспільства. Сам Ф. Котлер насамперед згадує Швецію з-поміж країн, які приділяють вагомому увагу соціальному маркетингу на рівні державної політики.

Окрім того, виділяють важливий складник маркетингу, який передбачає насамперед роботу з персоналом. Загалом, на думку Ф. Котлера, сьогодні окрім традиційних існують такі типи, як маркетинг територій, політичний маркетинг, самомаркетинг – стилізація власного життя, здорове харчування, заняття фізич-

ною культурою, відмова від соціально несхвалюваних звичок тощо. Кожен із нас так чи інакше задіяний у процесі самомаркетингу: під час прийому на роботу, протягом романтичних стосунків, висхідної соціальної мобільності та ін. Доцільно виокремити також маркетинг певних ідей, цінностей. Ідеться передусім про затребувані та значущі для модернізації сучасного суспільства цінності – емансипативні. Так, у межах публічних лекцій в Гарвардському університеті про їхню наявність та важливість у публічній площині успішних країн говорили у своїх видатних мотиваційних промовах лідери громадської думки глобального світу. До слова, на початку ХХ ст. у Гарварді виступав сам М. Вебер, до цього навчального закладу був причетний і Р. Мертон, Т. Парсонс і багато інших видатних соціологів. На сучасному етапі йдеться про яскраві виступи британської письменниці Д. Роулінг (2008), у минулому популярної політикині А. Меркель (2019), відомих підприємців – Б. Гейтса (2007), М. Цукерберга (2017), митців – О. Уінфрі (2013), Н. Портман (2015), С. Спілберга (2016). У Колумбійському університеті – М. Стріп (2010), у Стенфордському – С. Джобса (2005) та ін.

Цікаво, що сучасному маркетингу закидають багато недоліків: по-перше, збільшення обсягів бездумного споживання, яке ставить під загрозу цінності стійкого розвитку суспільства; по-друге, втручання у приватний світ людини; по-третє, рекламування соціально несхвалюваних практик (наприклад, споживання алкогольних напоїв). Одним словом, його критикують за створення більш матеріалістично зорієнтованої культури. З огляду на це доречно згадати В. Паккарда з його «прихованими переконувачами» та відповідним впливом на підсвідомість споживача, а також Ф. Бегбедера, що стверджував у своєму романі «99 франків»: щасливі люди занадто не споживають. Окрім того, інколи представників маркетингу звинувачують у тому, що вони змушують платити не за утилітарні властивості товару, а за міфологію бренду. Причому зауважують, що виробникам, якщо вони піклуються про споживачів, варто вкладати гроші, відведені для реклами, насамперед у вдосконалення самого товару. А отже, маркетинг начебто взагалі не потрібен.

Цілком природно, що на цьому тлі Ф. Котлер намагається виступати у ролі адвоката. Авторитетний науковець метафорично зазначає, що сучасний маркетинг проникає в розум, серце та дух людини. І ставить аудиторії цікаве запитання протягом «Chicago Humanities Festival»: про зникнення яких брендів вона жалкуватиме? Аудиторія, звичайно, починає відповідати, називаючи їх. Після цього Ф. Котлер зазначає, що господарські компанії, духовно близькі нам, виявляються набагато прибутковішими за решту, хоча витрачають на рекламу менше, оскільки ефективно просування їм забезпечує «сарафанне радіо». До того ж вчений наголошує, що основна мета маркетингу не підвищувати градус шаленства споживання, а на тлі ери роботехніки та відповідного зростання безробіття створювати нові робочі місця. Далі додає, що важливою залишається проблема вимірювання ефективності реклами у контексті діджитального світу. Безумовно, Ф. Котлер підкреслював, що сучасний маркетинг зміщується у цьо-

му напрямі, проте варто залишати його всередині загальної парадигми соціально-відповідального бізнесу.

Загалом у 80-х рр. ХХ ст. саме Ф. Котлеру вдалось евристично концептуалізувати соціально-етичний маркетинг. Він зауважував, що маркетингові знання можна з успіхом застосовувати в діяльності багатьох некомерційних організацій, наприклад Всесвітньої організації охорони здоров'я, церкви, швидкої допомоги, поліції. Навіть більше, ефективне виконання соціальних функцій може суттєво зміцнити становище відомих комерційних брендів. Адже маркетинг – це обмін не лише економічними послугами і релевантними перевагами, але й важливими психологічними, емоційними, соціальними, духовними атрибутами, що дає можливість будувати більш прогнозоване, інтегроване, стабільне суспільство. Отже, Ф. Котлер вважав маркетинг не стільки економічною функцією, скільки соціальним процесом. Класик маркетингового управління неодноразово зазначав, що фокус дослідницького інтересу в політичній науці зосереджений на владі, у соціології – на групі, в антропології – на культурі, в економічній теорії – на дефіцитних ресурсах, тоді як у маркетингу – на транзакціях і соціальній поведінці людини. З огляду на це можна стверджувати, що соціологія та маркетинг здатні плідно взаємодіяти.

Список використаної літератури:

1. Котлер Ф., Катараджая Г., Сетьяван І. Маркетинг 4.0. Від традиційного до цифрового / за ред. В. Олесандро. К.: КМ-БУКС, 2019. 224 с.
2. Котлер Ф. Маркетинг от А до Я. 80 концепцій, які варто знати кожному менеджеру. К.: Альпіна Паблішер Україна, 2021. 252 с.

Ю. О. Приймак

**ЦИФРОВІЗАЦІЯ ЯК СКЛADOVA НАВЧАЛЬНОЇ ПРАКТИКИ ТА
ФАКТОР ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ
СОЦІОЛОГІВ-МЕДІАТОРІВ**

Приймак Юлія Олександрівна – доцент кафедри соціології Запорізького національного університету, кандидат соціологічних наук, доцент.

Виклики сьогодення визначили перед вищою школою низку актуальних завдань. Одним з найважливіших серед них стала реалізація напрямку цифровізації у навчальному процесі. Для студентів майбутніх соціологів, особливо в межах освітньої програми «Соціологія медіації та кримінології», це завдання в процесі формування професійних компетентностей має не аби яку роль. Тому, в межах проходження практики з візуальної соціології в Державному архіві Запорізької області вони отримують можливість не лише ознайомлення з візуальними джерелами, а й практичні навички їх цифровізації.

Під час проведення попереднього інструктажу на установчій конференції студенти, що навчаються за освітньою програмою «Соціологія медіації та кримінології» отримують первинну інформацію про те, що проблема цифровізації архівної справи в Україні набуває ще більшої гостроти на тлі розповсюдження та впровадження систем електронного документообігу, кваліфікованих елект-

ронних підписів, розвитку та доступності інформаційних технологій, Інтернет ресурсів тощо.

Запровадження систем електронного документообігу, електронних архівів в органах державної влади та місцевого самоврядування створює не лише оптимальні умови для оптимізації процесів надання адміністративних послуг через швидкість пошуку необхідної інформації, зручне зберігання великої кількості документів, а й формує у студентів-практикантів практичні навички роботи з документами та технічними приладами. Цифровізація, як невід’ємна складова навчального процесу, закріплює отриманні на он-лайн заняттях знання про забезпечення цілісності, збереженість візуальних соціологічних джерел та їх автентичність.

При цьому слід підкреслити, що зазначені чинники свідчать про необхідність вивчення та застосування іноземного досвіду організації систем електронних архівів в Україні, що має стати основою для побудови дієвої системи електронного документообігу та загалом ефективної моделі електронних архівів органів державної влади та місцевого самоврядування в Україні, як баз практик для студентів соціологічних спеціальностей. Крім того, імплементація зарубіжного досвіду функціонування електронних архівів дасть змогу забезпечити розвиток системи електронних архівів в Україні. Саме тому доцільним є проведення ґрунтовного аналізу зарубіжного досвіду побудови системи електронних архівів і на основі цього визначення шляхів розвитку і способів вдосконалення системи електронних архівів в Україні.

Сьогодні в Україні назріла потреба у створенні дієвої системи електронних архівів, оскільки наразі така система або зовсім відсутня або має значні недоліки та суперечності. Зокрема, це проявляється у відсутності електронних баз даних архівних документів, накопичений великий масив документів, які наразі не мають відцифрованої електронної версії. Крім того, наразі, в умовах епідемії та війни, спостерігається зростання уваги науково-педагогічного персоналу вищих навчальних закладів щодо розвитку практичних навичок роботи з візуальними соціологічними джерелами у студентів. Не менш значущим є й збільшення зацікавленості громадян в отриманні доступу до архівних документів. Збіг інтересів вищої шкли та громадянського суспільства окреслює практичну значущість візуальної соціології та соціології медіації, що має не тільки дослідницьке значення, але і забезпечує вирішення соціально-правових потреб громадян.

Питання запровадження та розвиток систем електронних архівів в Україні представляє собою актуальний і цікавий напрям емпіричного соціологічного дослідження в межах практики з візуальної соціології. Значний внесок у дослідження проблеми застосування зарубіжного досвіду до цифровізації адміністративних процесів в архівних установах регіональної та місцевої влади в Україні був зроблений А. Марчук, М. Саттон. Серед українських науковців слід відмітити В. Бондаренко, А. Лавренюк, П. Марченко, І. Тюрменко (див.: [1-6]).

Загалом треба відмітити, що зазначена проблема у вітчизняній соціологічній, соціально-управлінській та публічно-управлінській думці має недостатне

наукове обґрунтування. Перш за все, це пов'язано з відсутністю ґрунтовних досліджень за останні роки та дослідженням тільки окремих аспектів існування систем електронних архівів. У працях зарубіжних дослідників ми можемо прослідкувати використання та створення теоретичних концепцій, які дозволяють розглядати це питання з урахуванням багатьох чинників. Відкритим залишається питання навчання студентів соціологічних спеціальностей навичкам роботи з візуальними джерелами, а також застосування ними досвіду цифровізації у майбутній професійній діяльності як соціологів-медіаторів.

Наразі в Україні функціонують окремі елементи електронних архівів, що представляють собою структуровану систему збереження електронних документів, створену за допомогою інформаційних технологій та з метою збереження, відтворення, використання та захисту електронних документів. Такі системи покликані виконувати цілий комплекс задач, найважливішими з яких є підтримка збереження великої кількості документів, зручний доступ до електронних документів в будь-який час великої кількості користувачів, збереження автентичності архівних документів, захищеність документів від несанкціонованого доступу тощо.

Яскравим прикладом такої інформаційної системи є створена в листопаді 2020 року база даних репресованих жертв комуністичного режиму, що отримала назву «Український мартиролог ХХ століття». Під час проходження практики, згідно з навчальним планом освітньої програми «Соціологія медіації та кримінології», студенти, працюючи з візуальними соціологічними джерелами цієї бази даних отримують можливість вдосконалення особистих компетентностей на шляху професійного становлення. Загалом, система електронних архівів наразі тільки розвивається та має значні недоліки та суперечності. Серед таких необхідно виокремити: недосконалість нормативно-правової бази, необхідність прийняття спеціалізованого закону, що прямо стосується електронних архівів, який мав би охопити всі аспекти функціонування та запровадження електронних архівів: від визначення основних питань, до аспектів захищеності електронних документів, розміщення окремих архівних фондів в мережі Інтернет.

У ході практики студенти мають можливість сформулювати загальне бачення про те, що вивчення та запровадження іноземного досвіду організації електронних архівів, а саме досвід Франції, Німеччини, США, дозволить створити в Україні сучасну систему збереження, відтворення, використання електронних архівних документів та покращити якість надання адміністративних послуг, шляхом швидкого доступу до таких документів, обміну інформацією та забезпечення комунікації громадян з органами державної влади та місцевого самоврядування.

Крім того, дослідивши стан розвитку систем електронних архівів, надання державних послуг в сфері архівної справи на прикладі діяльності Державного архіву Запорізької області студенти, як майбутні соціологи-медіатори, мають можливість встановити, що системне впровадження елементів електронного документообігу для забезпечення швидкого обміну інформацією всередині ар-

хівних установ, а також з іншими органами державної влади та місцевого самоврядування знаходиться на стадії розвитку. Участь їх у формуванні цифрового електронного довідника основних фондів державних архівних установ, з метою скорочення часу для пошуку необхідної інформації є одним з чинників становлення їх професійних якостей.

Діяльність студентів-практикантів має певне значення й для загальної справи цифровізації та адміністрування в обласному архіві, бо оцифрування існуючого масиву архівних документів та створення електронної бази користування, дозволить значно скоротити час співробітників у пошуку необхідної інформації та забезпечення вчасності виконання запитів та надання державних послуг.

Список використаної літератури:

1. Варенко В.М., Клімчук О.О. Особливості електронних архівів. *Інформація, комунікація, суспільство*: матеріали 4-ої Міжнар. наук. конф., 20-23 травня 2015 р. Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2015. С. 242-243.
2. Верес І.Я. Правове регулювання електронних підписів. *Цивільне право і процеси*. 2017. № 13. С. 11-15.
3. Дідух Л.В., Залеток Н.В. Досвід українських архівів у створенні цифрового фонду користування документами національного архівного фонду. *Архіви України*. 2019. № 1 (308). С. 87-102.
4. Плахова О.М. Соціологія управління: Навч.-метод. посіб. для студ. соціол. ф-ту. Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2011. 128 с.
5. Тюрменко І., Рогожа М., Божук Л., Кучеренко Т., Халецька Л. Соціально-етичні основи збереження цифрової історико-культурної спадщини України: монографія. К.: Талком, 2017. 172 с.
6. Штомпка П. Візуальна соціологія. Фотографія як метод дослідження. М.: Логос, 2007. 168 с.

А. М. Редькіна

**СПОРТ В УКРАЇНІ: СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ
ДОСЛІДЖЕННЯ**

Редькіна Анна Михайлівна – доцент кафедри соціології Дніпровського державного технічного університету (м. Кам'янське), кандидат політичних наук, доцент.

У спорті кожна людина має величезні можливості для самовираження, самовдосконалення та самоствердження [1, с. 17]. Соціальний феномен спорту вивчається різними галузями наукового знання, кожна з яких створює уявлення про нього як об'єкт дослідження. Проте соціально-психологічний ракурс цієї проблеми залишається недостатньо розглянутим. Вирішення такого наукового завдання визначається багатьма обставинами, у тому числі й тим, що спорт оцінюється як невичерпне джерело суспільних нововведень.

Спорт, як соціальний феномен, пронизує усі рівні сучасного соціуму, впливаючи на основні сфери життєдіяльності суспільства. Спорт чинить вплив на національні відносини, ділове життя, суспільний стан, формує моду, етичні

цінності, спосіб життя людей. Не можна знайти жодної сфери людської діяльності, не пов'язаної з фізичною культурою та спортом, оскільки вони є загальноновизнаними матеріальними та духовними цінностями суспільства у цілому та кожної людини зокрема. Не випадково, що останніми роками все частіше йдеться про фізичну культуру та спорт, як і про самостійний соціальний феномен, так і про стійку якість особистості. Спорт є виховною, ігровою, змагальною діяльністю, яка заснована на використанні фізичних вправ, що мають соціально значимі результати [3, с. 11].

Незважаючи на наявні, потенційно великі, можливості, соціальну та економічну вагомість, спорт в Україні розвинений недостатньо. Труднощі, насамперед, пов'язані з економічними проблемами розвитку суспільства. Втім, в останні передвоєнні часи, спостерігалась державна та громадська підтримка.

У розвинених країнах спорт є важливим соціальним явищем, що пронизує усі рівні сучасного соціуму і впливає на основні сфери життєдіяльності особистості. Зрештою, бути спортсменом у XXI столітті є престижним.

Соціальна роль спорту обґрунтовується у науковій літературі з позицій різних теорій та концепцій: структурний функціоналізм (К. Стівенсон), теорія гри (І. Хейзінга, Х. Ортега-і-Гассет), структуралізм (П. Бурдьє), теорія конфлікту (Г. Люшен), теорія фігурації (Н. Еліас), феноменологія (Х. Ленк), соціодраматургічний підхід (Е. Гофман).

Сучасний етап наукового вивчення спорту характеризується підвищеним інтересом вчених до соціально-психологічних проблем спорту, розширенням тематики конкретних соціально-психологічних досліджень та теоретичних узагальнень у цій сфері, впровадженням освітньо-професійних програм та навчальних курсів до освітнього процесу.

На розвиток наукового вивчення спорту суттєво вплинули погляди Т. Веблена та М. Вебера. Вивчення праць вітчизняних та зарубіжних авторів дозволяє зробити висновок, що вже досягнуті певні успіхи у дослідженні проблем спорту, питаннях формування всебічного розвитку особистості за допомогою спорту.

Отже, основні напрями соціально-психологічних досліджень спорту пов'язані:

- 1) із дослідженнями впливу спорту на основні види життєдіяльності людини: економічну, освітню, культурну;
- 2) з вивченням інтеграції спорту до соціальних структур суспільства;
- 3) з аналізом інтенсивного розвитку спорту як самостійного соціального інституту;
- 4) з дослідженням впливу спорту на соціалізацію та виховання особистості, формування способу життя.

Вирізняють такі функції спорту у сучасному суспільстві як соціоемоційна, соціально-інтеграційна, політична, біологічна, функція соціалізації та інструмент соціальної мобільності.

В Україні спорт, як об'єкт дослідження, знаходиться на початковій стадії

наукових розвідок. Аналіз робіт, що оцінюють стан сучасного українського спорту, дозволив виявити такі основні тенденції розвитку спорту, які спостерігаються останніми десятиліттями: значне зростання спортивних досягнень, вагоме подорожчання спортивних змагань, різке омолодження і професіоналізація спорту, виникнення нових видів спорту тощо.

Сучасний спорт в українському суспільстві є одним із найпотужніших чинників залучення людей до суспільного життя, формування соціальних відносин та зв'язків. Специфічні спортивні відносини (міжособистісні, міжгрупові, міжнародні) втягують індивіда у систему соціальних відносин, які виходять за межі спорту. Сукупність цих відносин є основою впливу спорту на особистість, засвоєння нею соціального досвіду як у сфері спорту, і у більш широкому масштабі.

Спорт, як масовий соціальний рух, має величезне значення і як один з факторів соціальної інтеграції, тобто зближення людей і об'єднання їх у групи, організації, спілки, клуби на основі спільних інтересів. Популярність спорту, оцінка спортивних успіхів, зіставлення їх з інтересами народу, нації, держави роблять спорт зручним каналом впливу на масову свідомість. Спорт давно вже посів одне з провідних місць у міжнародному спілкуванні й здатний посилювати соціальні зв'язки та бути катализатором соціальної інтеграції [2, с. 235].

Завершуючи соціально-психологічний екскурс до спортивної царини, зазначимо, що у розвитку суспільства спорт, поруч з іншими соціальними явищами, постійно розширює межі свого впливу на життя людей. Спорт – це вагомий інструмент для прогресивного розвитку суспільства.

Список використаної літератури:

1. Вірна Ж., Іванашко О. Життєвий шлях та спортивна кар'єра фахівця. *Історичні, філософські, правові та організаційні проблеми фізичної культури*. 2008. Т. 1. С. 17-21.
2. Лукашук В.І. Консолідуєча функція спорту у сучасному суспільстві. *Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства*. 2009. № 23. С. 235-240.
3. Шамардіна Г.М. Основи теорії та методики фізичного виховання. Дніпропетровськ: Пороги, 2007. 425 с.

В. О. Скворець

ВІЙНА І СТАН СУСПІЛЬНОЇ СВДОМОСТІ В УКРАЇНІ

Скворець Володимир Олексійович – завідувач кафедри соціології Запорізького національного університету, доктор філософських наук, професор.

Пройдений пострадянським українським суспільством шлях, довжиною в три десятиліття, змушує небайдужих до його долі громадян замислитися над тими викликами, перед якими воно опинилося. Теперішній стан українського суспільства характеризується втратою цілісності, а війна Росії проти України лише посилює роль руйнівних факторів у житті нашого суспільства. Тому спробуємо проаналізувати вплив війни на зміни в стані суспільної свідомості сучасного українського суспільства.

Буття і суспільна свідомість кожного суспільства взаємопов'язані між со-

бою: буття виявляється в життєдіяльності соціальних суб'єктів, взаємодія яких відображена в соціальних явищах і процесах, проблемах і досягненнях, а свідомість виявляється в здатності соціальних суб'єктів до рефлексії, тобто до осмислення всього того, що відбувається в їхньому житті.

В суспільній свідомості пострадянського українського суспільства були відображені складні та суперечливі реалії життя соціуму, але правлячий клас виявився не готовим адекватно реагувати на проблеми і виклики. М. Шульга зазначає, що на початку трансформаційних процесів з початком переходу суспільства на ринкові відносини, архітекторам трансформації здавалося, що починається дрейф суспільства від другого світу до першого світу, від країни соціалістичного типу до розвинутої капіталістичної країни. Однак двадцять років соціально-економічних і політичних експериментів (ці зміни реформами ніяк не назвеш) показують, що реальна трансформація проходила як дрейф від суспільства другого світу до суспільства третього світу – з різкою соціальною і майновою поляризацією, бідністю переважної частини населення, технологічно відсталою промисловістю, архаїчним сільським господарством, тіньовою економікою, корупцією держапарату, вивозом капіталу за кордон [10, с. 440].

Основні тенденції змін соціуму відображені в зміні структури зайнятості населення України в період з 1990 р. по 2015 р. У цей період чисельність працівників скоротилася: в промисловості з 7,8 млн. осіб до 2,2 млн. (в 3,5 рази); у будівництві – з 2,4 млн. осіб до 0,2 млн. (у 12 разів); у сільському господарстві – з 4,4 млн. осіб до 0,5 млн. (у 8,8); в транспорті – з 1,8 млн. осіб до 0,7 млн. (у 2,5); в освіті, культурі, науці та мистецтві – з 3 млн. осіб до 1,7 млн. (в 1,7 разу). Загальна кількість працівників, які зайняті у цих галузях економіки, зменшилася із 19,4 млн. осіб до 5,3 млн., тобто в 3,6 рази [7, с. 196]. Наведені показники засвідчують не лише зміни в соціальній структурі, але й зміни в культурі тих людей, що потрапили в категорію «скорочених». Вони втратили звичні джерела існування, пережили процес маргіналізації та в боротьбі за виживання змушені були адаптуватися до нових соціальних умов. Соціальні зміни, що супроводжувалися погіршенням умов життя мільйонів людей, не могли не позначитися на суспільній свідомості.

Вітчизняні вчені визнають, що ні з боку держави, ні з боку структур громадянського суспільства деструктивні соціальні процеси не сприймалися як серйозна загроза цілісності українського суспільства. Нинішня Україна пожинає гіркі плоди попереднього двадцятилітнього розвитку, що призвів до формування олігархічної суспільної системи, яка паразитувала на радянському спадку, імітувала ринкові й демократичні процедури та інститути, поляризувала українське суспільство, гальмувала розвиток середнього класу, деформувала політичну культуру, створила залежну й безініціативну зовнішню політику, підірвала потенціал збройних сил. Вона виявилася неспроможною витримати потужний зовнішній удар, завданий російською агресією [4, с. 351]. Отже, правлячий клас України виявив неспроможність адекватно реагувати на ті соціальні процеси, що відбувалися в суспільстві, а це свідчить про кризу суспільної сві-

домості.

Українські вчені розробили низку теорій і концепцій про соціальні зміни в Україні, про шляхи розвитку суспільства, про моделі економічних систем. Дослідник В. Воловик обґрунтував необхідність розробки строго наукової теорії поступального розвитку українського суспільства, мисленевої моделі прогресивних змін у всіх основних сферах його життєдіяльності – економічній, політичній, соціальній, духовній, розробка якої ґрунтувалася б на знанні законів розвитку суспільства, на ретельній соціальній рекогносцировці (чіткому баченні місця нашого суспільства в світі та врахуванні його внутрішніх реалій) та піднялася б до новаторського рівня, умовою якого є конструктивність і діалектичний підхід до оновлення [1, с. 187].

Ще до весни 2014 р. українське суспільство характеризувалося цілісністю і, незважаючи на супроводжуючу його системну кризу, відцентрових тенденцій не виявляло. При цьому ані правлячий клас, ані державна влада проблемою єдності та цілісності українського суспільства не займалися. М. Шульга вважає, що по суті, в Україні в 1991-2011 рр. не було відповідального спеціального суб'єкта, який не тільки розумів би всю складність ситуації в державі та суспільстві, але й здатний був би вирішувати назрілі питання. Такий суб'єкт повинен був би мати підтримку більшої частини суспільства, мати довіру народу, володіти політичною волею і відповідальністю за свої рішення і дії. На жаль, за всі роки незалежності країни такий суб'єкт не сформувався [10, с. 26]. Відсутність суб'єкта, здатного взяти на себе відповідальність за долю країни, є свідченням не лише кризи свідомості правлячих кіл, але й однією з ознак деградації правлячого класу України.

З весни 2014 р. в соціальних реаліях українського суспільства відбулися дуже важливі зміни. Державна влада України втратила контроль над Кримом, який був анексований Росією, і частиною території Донбасу, де влада була захоплена самопроголошеними ДНР/ЛНР. Невизнані світовою спільнотою ці квазідержавні утворення вже вісім років існують завдяки підтримці Російської Федерації. Політичні сили, які прийшли до влади після Євромайдану, в силу певних причин виявили недалекоглядність у вирішенні проблеми відновлення цілісності України. Були два альтернативних шляхи її вирішення: 1) воєнною силою повернути територію Донбасу; 2) на основі Мінських угод повернути Донбас та засобами соціально-гуманітарних технологій реінтегрувати його населення до українського суспільства (цей шлях навіть не розглядався).

Серед підходів, що спрямовані на дослідження цілісності суспільства, найбільш ґрунтовним є осмислення його як соціального організму в концепції соціоісторичного організму Ю. Семенова. Соціально-історичний організм (скорочено – «соціор») розглядається як конкретне суспільство, яке являє собою відносно самостійну одиницю історичного розвитку, яка локалізована в просторі та часі, займає певну територію і підпорядкована одній публічній владі. Соціоісторичні організми є головними, первинними суб'єктами історії і водночас основними об'єктами історичного дослідження [5]. В Криму і на непідконтроль-

них Україні територіях Донбасу вже вісім років відбувається формування нових ідентичностей, тобто починається процес формування нових соціоісторичних організацій. Цей процес виник не на пустому місці, він має певне історичне та соціокультурне підґрунтя, а от дати хід цьому процесу чи заблокувати його вирішальною мірою залежало від державної влади України. На жаль, з перших днів незалежності України можновладці в боротьбі за своє місце у владі постійно використовували технологію «Поділяй і володарюй!» Проявлялося це в протиставленні спочатку «східняків» і «західняків», Донбасу і Галичини, а пізніше, помаранчевих і біло-блакитних, Майдану і Антимайдану, а ще пізніше – патріотів і сепаратистів, «вишиватників» і «ватників» тощо.

Науковці констатують: більш ніж двадцятип'ятирічна історія розвитку незалежної України свідчить, що відмовившись від радянського минулого, наша держава не змогла подолати кризові явища в економічному і суспільно-політичному облаштуванні країни, вийти на сталу траєкторію сучасного цивілізаційного розвитку. Значною мірою це зумовлено тим, що українське суспільство ще не сформувалося сповна як єдина політична нація, що чітко усвідомлює національні інтереси, об'єднує зусилля і політичну волю на вирішенні нагальних питань формування сучасної цивілізованої держави в інтересах її громадян [9, с. 4].

24 лютого 2022 р. Росія почала воєнне вторгнення в Україну під назвою «спеціальна воєнна операція». Традиційно війна розглядається як конфлікт між політичними утвореннями, що відбувається у формі воєнних (бойових) дій між їх збройними силами (М. Требін). Війни завжди відігравали дуже руйнівну роль у житті суспільства, вони супроводжувалися загибеллю та каліцтвом людей, руйнуванням будівель та населених пунктів, розривом соціальних зв'язків у соціальних групах і спільнотах. Руйнівний характер сучасних війн посилюється використанням не лише зброї фізичного ураження, але й зброї, заснованої на соціально-гуманітарних технологіях (економічної, фінансової, технологічної, інформаційно-психологічної, модельно-організаційної), що здатні впливати на поведінку і настрої великих мас людей.

Вторгнення Росії в Україну призвело до величезних змін у структурі населення, поведінці та культурі. У відповідності до статистики Управління Верховного комісара ООН у справах біженців станом на 19 липня 2022 р. з України виїхало 9 567 033 особи. Транскордонні переміщення, які можуть носити мятниковий характер і не можуть вважатись підтвердженням стійкого повернення, становлять 3 793 403 особи. Приблизна кількість громадян, які знаходились за межами України станом на 24 лютого 2022 р. може бути не менше 2 млн. осіб. Різні дані щодо внутрішньо переміщених осіб демонструють цифри більше 7 млн. осіб станом на початок червня 2022 року. Численність населення на тимчасово окупованих територіях сягає не менше 1,5 млн. осіб. За даними Міністерства оборони України в країні мобілізовано понад 1 млн. осіб. Отже, більше 20 млн. громадян України з тих чи інших причин переїхали зі місць постійного перебування або перебувають на тимчасово окупованих територіях. За різними

даними, у зв'язку з війною, роботу втратили від 5 млн. до 15 млн. працездатних громадян України [8].

До осені 2022 р. ситуація в Україні значно поліпшилася. За даними Е. Лібанової, з 24 лютого до 19 вересня з України виїхали близько 8,4 млн. осіб, в'їхали за цей час – 7,2 млн. За кордоном перебувають 1,2 млн. осіб з України [2]. Отже, переважна більшість населення всупереч низці небезпек і загроз, що зумовлені війною, пов'язує своє теперішнє існування та майбутнє із Україною. Є. Головаха констатував зміну ставлення громадян України до держави. Він зазначає: «ми розробили певний тест на сприйняття держави і з'ясували, що образ держави в очах самих українців був вкрай негативним. Скажімо, два бали за п'ятибальною шкалою. А зараз маємо тверду четвірку. А що таке четвірка? Це «добре». Ще не «відмінно», але вже «добре». Тобто добра в нас країна. Поважаючи себе, ми почали поважати й державу. А це і є головним чинником згуртованості та консолідації» [3]. В серпні 2022 р., за даними Соціологічної групи «Рейтинг», три чверті українців (74%) оцінюють напрям розвитку України як правильний, 13% вважають, що вона рухається у неправильному напрямку, стільки ж – не змогли відповісти. Абсолютна більшість респондентів (93%) впевнені, що Україна зможе відбити напад Росії [6].

Отже, на даному етапі розвитку України російська військова агресія та усвідомлення громадянами тісного взаємозв'язку особистої і суспільної безпеки зумовили високий рівень консолідації суспільства. Однак не можна забувати, що війна є потужним інструментом руйнування не лише матеріальних, але й духовних засад життя суспільства. Випробування війною для України ще не закінчилися, а тому збереження і зміцнення її соціоісторичного організму потребує використання в соціальному управлінні таких соціально-гуманітарних технологій, які є адекватними потребам життєдіяльності та безпеки громадян.

Список використаної літератури:

1. Воловик В.И. Философия политического сознания: монография. Запорожье: Просвіта, 2006. 204 с.
2. «За найгіршого сценарію Україну ще полишить до 5 млн. громадян», – Елла Лібанова. *Портал Національного агентства України з питань державної служби*. 2022. 27 вересня. URL: <https://nads.gov.ua/news/za-naihirshoho-stsenariiu-ukrainu-shche-polyshyt-do-5-mln-hromadian-ella-libanova-dyrektorka-instytutu-demohrafii-ta-sotsialnykh-doslidzen-nanu>.
3. Лебідь Н. Євген Головаха: Українці навчилися себе поважати, це неймовірно важливе відчуття. *Портал Центру політичного консалтингу*. 2022. 26 вересня. URL: <https://cpc.com.ua/articles/evgen-golovakha-ukrainci-navchilisya-sebe-povazhati-ce-neymovirno-vazhlive-vidchuttya>.
4. Політика інтеграції українського суспільства в контексті викликів та загроз подій на Донбасі (національна доповідь). К.: НАН України, 2015. 363 с.
5. Семенов Ю.И. Философия истории. URL: https://scepisis.net/library/id_1065.html.
6. Сімнадцяте загальнонаціональне опитування: Ідентичність. Патріотизм. Цінності (17-18 серпня 2022). *Соціологічна група «Рейтинг»*. URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/s_mnadeyate_zagalnonac_onalne_opituvannya_dentichn_st_patr_otizm_c_nnost_17-18_serpnya_2022.html.
7. Скворець В.О. Трансформація соціоісторичного організму України: аналітика соціальних процесів. Запоріжжя: ЗНУ, 2019. 520 с.

8. Стародубов О. Міграційна криза – масштаб, економічні наслідки і шляхи подолання. *Українська правда*. 2022. 2 серпня.
9. Україна: шлях до консолідації суспільства: національна доповідь. К.: НАН України, 2017. 336 с.
10. Шульга М.О. Дрейф на узбіччя. Двадцять років суспільних змін в Україні. К.: ТОВ «Бізнесполіграф», 2011. 440 с.

Л. М. Сорокіна

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ІНТЕРНЕТИЗАЦІЇ ТЕЛЕВІЗІЙНИХ КАНАЛІВ

Сорокіна Людмила Миколаївна – доцент кафедри соціології Дніпровського державного технічного університету (м. Кам'янське), кандидат соціологічних наук, доцент.

Різноманіття сучасних форм аудіовізуального контенту, який став невід'ємною частиною глобальної мережі Інтернет, не тільки відображає актуальний стан мережних технологій, швидкими темпами наповнюючи простір мережі Інтернет найрізноманітнішим змістом, а й значною мірою впливає на розвиток і організацію мовлення традиційних телеканалів. Інтернетизація телебачення - процес неминучий і вкрай впливовий в тій системі тенденцій, які визначають майбутнє традиційного телебачення.

Тепер вже стає очевидним, що одним з істотних векторів розвитку телебачення в мережі Інтернет є зміна взаємовідносин мовника і споживача телевізійного продукту, виникають передумови нової програмної парадигми, при якій диктат мовника стає вторинним, а самостійність аудиторії, навпаки, зростає до повної свободи. На новій технології інтернет-мовлення реалізуються старі концепції інтерактивного телебачення, не реалізовані на базі аналогових систем. Якщо прагнення до індивідуалізації управління видовищем інтерактивного ефірного телебачення призводило до ефекту усереднення аудиторії, телебачення в Інтернет-технології дає аудиторії незмірно більше можливостей, аж до управління структурою телевізійного видовища, його композицією і змістом [1].

З іншого боку, вже ясно, що простий вихід в Інтернет до повної інтерактивності телебачення не приводить, стає зрозумілим, що принципові зміни в цій області відбудуться не лише на рівні інтерфейсу, але і на рівні самого контенту і самої системи телевізійного мовлення в мережі, поки концепція не перетвориться з паліативу в нову ситуацію, масово-інформаційну, соціальну та естетичну систему.

Технології доставки аудіовізуального контенту аудиторії вкрай різноманітні, а основним достоїнством інтеграції мережеских технологій і традиційного відео стає його доступність - як в одержанні, так і перегляді. Різноманітність тягне за собою затребуваність і зростаючу популярність.

Сучасні дослідження показують, що за останнє десятиліття все більше число глядачів воліють дивитися телепрограми через Інтернет. При цьому динаміка «перетікання» аудиторії, яка звикла до телеперегляду традиційних ефірних, супутникових і кабельних каналів в Інтернеті, неухильно прагне до зрос-

тання.

Структура сучасного аудіовізуального контенту складається в певну типологію. Найбільш сформованими для телебачення на сьогоднішній день є три способи організації мовлення: система «телебачення в поєднанні з Інтернет-мовленням», яка залучає до телеперегляд частину аудиторії, яка залишала традиційний ефірний прайм-тайм; система відео за запитом VOD (VideoOnDemand), що забезпечує можливість отримання бажаного контенту за бажанням споживача та Інтернет-телеканал, який реалізує всі перераховані форми доставки контенту аудиторії – розвитку архівів телепрограм, потокове мовлення (трансляцію), Інтернет-магазин, який дозволяє придбати бажане відео та підписку на контент, тобто здійснює традиційне мовлення з концепцією, програмною політикою і форматом на новій технологічній базі [2].

Вивчення практики Інтернет-мовлення і ресурсів, на базі яких воно здійснюється, показує, що стильові та форматні властивості каналу зберігаються на порталах різною мірою, що свідчить про різноманітність стратегій інтернетизації. Інформаційний вихід в Інтернет, який для телеканалу є чужою естетичною та комунікативною середовищем, за рахунок конвергенції зажадає досягнення гармонії в змісті і форматі самого каналу і його електронній версії. Можна спрогнозувати, що в ході подібного конвергентного перетворення на телебаченні повинен виникнути новий синтетичний продукт, що максимально використовує всі переваги і сильні сторони телебачення з його склалася естетикою і соціальною активністю в поєднанні з технологічними, комунікаційними і соціалізується можливостями Інтернету.

Якщо прогнозувати перспективи розвитку мовлення телевізійних каналів мережі Інтернет, то досить очевидно, що піонером у цій сфері може стати освітнє телебачення, витіснене з телебачення ефірного розвагами, політикою та рейтинговими програмами. У мережевому втіленні в умовах реформування системи освіти саме загальнодоступні інтернет-канали стають найбільш ефективним і затребуваним засобом, який легко інтегрується в систему освіти та викличе активність аудиторії. Вже на цьому етапі розвитку мережевих аудіовізуальних ресурсів зрозуміло, що зростання їхньої популярності -показник сформованої тенденції.

Крім того, є всі підстави прогнозувати, що Інтернет-телебачення і традиційне телебачення в процесі конвергенції перетворяться на особливий тип виробника аудіовізуальної інформації, поширюваної як по федеральних, дециметровому, супутниковим і кабельним каналам, так і через Інтернет. Вже на даному етапі розвитку Інтернет-телебачення формується як принципово новий канал розповсюдження інформації, який бере багато чого від своїх попередників, насамперед ефірного телебачення, але переробляє, виходячи їх специфіки своїх технічних можливостей і середовища поширення.

Перспективи на майбутнє – інтеграція всіх видів телеспоживання в єдину систему.

Список використаної літератури:

1. Горошко Є.І. Електронна комунікація (гендерний аналіз). URL: <http://www.textology.ru/public/goroshko2.htmK>.
2. Морзе Н.В. Інформаційна культура та її складові. *Українське суспільство (освітній портал)*. URL: <http://pulib.if.ua/referat/view/31315>.

О. А. Третяк

**ПАРАДИГМАЛЬНІСТЬ У ПОЛІТОЛОГІЧНОМУ ДОСЛІДЖЕННІ:
ПОЛІТИКО-ФІЛОСОФСЬКІ ТА ПРИРОДНИЧО-НАУКОВІ ЗАСАДИ**

Третяк Олексій Анатолійович – завідувач кафедри політології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, доктор політичних наук, професор.

Мінливість змісту наукових тверджень виступає одним з найбільш широко визначених маркерів дилетантизму. Проте у політичному пізнанні, розкриття нових причинно-наслідкових зв'язків між політичними фактами та прогнозуванням політичних процесів, нерідко застосовує суб'єктивні, або авторські терміни, які не знайшли твердження у широкій науковій спільноті. У сучасному науковому пізнанні пріоритет термінологічної суворості зміщується на користь проективного дослідження, яке спрямовує зусилля на набуття нових знань. Відповідно, якщо наукова новизна є встановленою, то її термінологічний вираз стає другорядним явищем. Цей підхід залежить від культурних особливостей від тієї, або іншої наукової школи.

Перетворення науки на частину виробничого комплексу і, водночас, на соціальне явище, визначає певний фаховий підхід науковців-політологів та досягнення свого значення і відповідальності за свої наукові результати. У цьому зв'язку новації у політичному пізнанні, пов'язані не лише з інтеріоризацією технологічних новацій економіки і соціального життя, але й із відображенням нових практик у політичній діяльності, які набувають суспільного розголосу. Наприклад, феномен політичних блогів переводить авторів політичних текстів з елітарного на масовий рівень, що сприяє поглибленню масовізації суспільства на основі індивідуального вибору та відповідь на запити широких соціальних верств.

Природничо-наукові настанови політичного пізнання визначають зростання наукових знань, їх культурна зумовленість пов'язана з таким рівнем досягнення політичного світу, який визначається потребами управління і здійснення влади. Порівняння давнього і модерного способу мислення ґрунтується на критерії зростання кількості знань та їх експансивності у різних сферах життєдіяльності. Науковість як критерій істини і новизни виникає у той час, коли вона відокремлюється від решти форм знань буденного, філософського, тощо.

Трансформація політичного пізнання доби модерну на частину системи позитивних наук пов'язана не лише з методичними засобами, але й із світоглядом наукової спільноти та критеріями ефективності її діяльності у кожен конк-

ретний історичний період. На основі норм і регулятивів даної наукової спільноти формуються особистісні переваги у науковому пізнанні. У той же час, за доби постмодерну суб'єктивізм авторства гіперболізується, що обґрунтовує положення, які в період модерну не могли б вважатися науковими.

У природничо-науковому контексті політичне пізнання перебуває як під впливом викликів, так і в умовах розкриття нових можливостей. Кількісне поширення знань про політичний світ відповідає потребам сучасного технізованого суспільства. Водночас фундаментальні засади політики залишаються незмінними з часів античності. Можливість набуття якісно нових парадигмальних знань передбачає аналіз стану політичного суб'єкту та його мислення в умовах нових і нових умов стандартизації. Це спонукає до вивчення політичної мови як об'єкту досліджень, а також мови політичної науки, яка не повною мірою відповідає вимогам сцієнтистського загальнонаукового пізнання.

Неможливість повної реалізації природничо-наукових настанов у політичному пізнанні зумовлює прагнення політичних мислителів звернутися до політико-філософських настанов, якими є постмодерн і комунікативна теорія тощо. Водночас застосування новітніх методичних засобів, які надають якісну інформацію, зокрема щодо медіа контенту, забезпечують якісний та кількісний аналіз масової політичної поведінки, дозволяють обробляти великі масиви даних, відкривають перед політичними науками шлях до стандартизації та уніфікації із природничими і технічними науковими дисциплінами. Крім того, стандартизація методів не забезпечує проблемного пошуку, визначення предметної сфери та прогнозування наукових результатів, в цьому контексті вирішального значення будуть мати загальнологічні методи і мисленнєвий експеримент.

А. А. Шуліка

КУЛЬТУРА ПОЛІТИЧНОЇ УЧАСТІ В АВТОРИТАРНИХ РЕЖИМАХ

Шуліка Андрій Андрійович – професор кафедри політології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, доктор політичних наук, доцент.

Основою будь-якої сучасної держави є перш за все громадянське суспільство, яке дозволяє окремим громадянам або групам брати участь у вирішенні суспільних питань та впливати на прийняття важливих рішень для розвитку суспільства та держави. Важливою частиною розвитку громадянського суспільства є формування культури активної політичної участі та навичок діяльності у політичному житті.

Рівень політичної участі пов'язаний з інтересом до політики, можливостями суспільного контролю за діями влади, впливу на результати виборів, з готовністю до активної політичної дії, зі ступенем залученості громадянина в суспільно-політичне життя, з рівнем правової, моральної та політичної відповідальності.

Якщо ввести мову про пострадянські суспільства, то на початку 90-х рр. ХХ ст. можна було побачити мобілізацію населення за національну незалеж-

ність та демократію [3, р. 371]. Однак вже на початку ХХІ століття в багатьох пострадянських державах почали формуватись гібридні та авторитарні політичні режими, які доволі часто характеризуються суспільно-політичною інертністю населення та небажанням брати участь у колективних діях і прийнятті рішень. Це пояснюється радянською політичною культурою громадянської пасивності, а також певним розчаруванням після того як національно-демократичні рухи не змогли радикально перестроїти держави наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття [3, р. 371]. Деякі держави використали ці обставини для формування авторитаризму.

Основним механізмом формування системи узурпації політичної влади та підтримання певного рівня її легітимності є перш за все зниження рівня політичної участі громадян. З самого початку це забезпечується політичним відчуженням, перш за все від електорального процесу. При цьому авторитарні держави використовують формально демократичні інститути для автократичних цілей і забезпечення мінімального рівня електоральної конкуренції [4, р. 101]. Доволі часто демократичні інститути достатньо сильно формалізуються для того, щоб забезпечити перемогу на виборах певних політиків та партій. Наприклад, створюються достатньо жорсткі вимоги до подання документів для реєстрації кандидатів на виборах, що підкріплюється закритими механізмами формування виборчих комісій та підрахунку голосів отриманих на виборах, а також підпорядкованістю владі судово-правової системи.

Ще одним механізмом зниження рівня політичної участі та забезпечення політичного відчуження є обмеження громадянських прав населення. Так, в сучасній РФ та деяких інших пострадянських авторитарних режимах це особливо яскраво демонструється у обмеженні права на вільне висловлювання власної думки та переконань [1] та проведення мітингів. Це яскраво можна побачити під час сучасної військової агресії проти України, коли будь-які погляди та переконання, що не співвідносяться з офіційною позицією країни-агресора не тільки не допускаються до висвітлення в ЗМІ та хоч якого-небудь публічного обговорення, а й забороняються та переслідуються.

При цьому треба казати, що така політика проводиться доволі давно і в сучасних громадян РФ вже сформований низький рівень політичної культури та участі [5]. Цілеспрямована політика з морального, соціального та політичного відчуження громадян в РФ яскраво проявляється під час агресії РФ, коли більшість громадян РФ зайняли позицію або підкреслено публічного «схвалення будь-якої політики та дій влади», або позиції нейтральної, «поза політикою». Це є результатом послідовної стратегії виключення звичайних громадян з політики, що відбувається за рахунок використання економічних, правоохоронних, соціальних та інших засобів тиску.

Важливою формою зниження політичної участі в авторитарних країнах став повний державний контроль над соціальними ліфтами в суспільстві та формування бар'єрів для входу у політичну сферу. В таких умовах саме лояльність до влади стає умовою для отримання економічних та суспільних благ, що

формує внутрішню особистісну систему бар'єрів, які знижують політичну участь громадян. В таких умовах домінують в першу чергу неформальні інститути: клієнтизм, корупція, непотизм, клановість, особистісні цілеспрямовані економічні послаблення, селективне застосування права та ін. Це знижує вигоди від участі політиці та прийнятті політичних рішень, а також сприяє розвитку суспільно-політичної пасивності населення.

Таким чином, у авторитарних та гібридних державах пострадянського простору фіксується слабкий, навіть пасивний, інтерес до політичної сфери, невіра у власні (як колективні, так і індивідуальні) можливості впливу на політику, домінування песимізму та фаталізму щодо політичної участі та захисту громадських та політичних прав. Результатом послідовного впливу на зниження політичної участі стає становлення автократії та системи беззаперечного підкорення, запрограмована лояльність еліт і мас, глибоке відчуження участі громадян в політиці.

Список використаної літератури:

1. Глаголюк В.П. Морально-громадянська позиція журналіста в умовах війни Російської Федерації проти України. *Теле- та радіожурналістика*. 2019. Вип. 18. С. 138-146.
2. Ямельницький О. Видова специфіка політичної мобілізації. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. 2015. Вип. 27. С. 75-81.
3. Knott E. Perpetually “partly free”: lessons from post-soviet hybrid regimes on backsliding in Central and Eastern Europe. *East European Politics*. 2018. Vol. 34.3. P. 355-376.
4. Owen C., Bindman E. Civic participation in a hybrid regime: Limited pluralism in policymaking and delivery in contemporary Russia. *Government and Opposition*. 2019. Vol. 54.1. P. 98-120.
5. Sidorkina M. Political Culture in Russia: From “Grammars of Engagement” to Registers of Talk. *Nationalities Papers*. 2020. Vol. 48.2. P. 407-410.

О. В. Ходус

**ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ Й НЕОЛІБЕРАЛЬНА ЕКОНОМІКА ЯК
ВИКЛИКИ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩУ: УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ**

Ходус Олена Володимирівна – професор кафедри соціології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, доктор філософських наук, доцент.

Галузь освіти опинилась сьогодні в ситуації подвійного соціального навантаження. *По-перше*, це навантаження з боку інформаційно-комунікативних технологій, які змінюють усю інфраструктуру освітньої сфери (траєкторії навчання, зміст освітніх програм, особистісні і професійні якості усіх учасників навчального процесу – і здобувачів освіти, і викладачів). *По-друге*, важливою характеристикою освітнього простору стає його виразна ринковість, що є цілком природним наслідком розширення політекономії неолібералізму на все поле соціального життя. А отже, під впливом цих процесів сфера освіти зазнає радикального структурного (пере)завантаження. Таким чином, важливо здійснити теоретичну й емпіричну рефлексію освітнього середовища, яке опинилось сьогодні між логікою ринку і тиском сучасної техносфери.

Вторгнення інформаційно-технологічного імперативу в освітні практики внесло відповідні корективи передусім в процес «виробництва суб'єктивності» як здатності людини до вільного самовизначення у власній дії й існуванні. А отже, важливою передумовою виробництва людської суб'єктивності в умовах цифрової реальності й глобальних мережевих структур стає висока технологічна грамотність та обізнаність, конкретно цифровий капітал особистості, основи якого закладаються, передусім, в інституціях освіти. Йдеться про навички, вміння, знання, які:

а) дають змогу раціонально використовувати Інтернет-простір для професійної та особистісної самореалізації (мається на увазі не просто «уміння мандрувати сайтами» [1, с. 186], але й здатність індивідів економізувати свої здібності за допомогою соціальних мереж й активної участі у віртуальному житті). З цієї точки зору особливої цінності набувають *hard skills* – професійні навички критичного/аналітичного мислення, вміння працювати з інформацією, використовувати та контролювати технології (вочевидь, таке вміння актуалізується на тлі активного вторгнення *Big Data* – великих цифрових даних практично у всі лакуни життя), здатність оперувати знаннями (систематизувати інформацію, структурувати матеріал, вибудовувати причинно-наслідкові зв'язки). Словом, це ті професійні навички майбутнього, популярність яких, на думку роботодавців, буде зростати у найближчі п'ять років [11].

б) сприяють формуванню особистих освітніх стратегій поведінки в мережевому суспільстві: ідеться про вміння постійно й активно навчатися (у тому числі завдяки неформальним освітнім форматам – вебінарам, семінарам, короткостроковим тренінгам). Це зумовлює зміни у відношенні до самого освітнього процесу – якщо раніше отримання вищої освіти було фінальним кроком, після чого індивіди переважно розвивали свої вузькопрофесійні навички, пов'язані зі сферою професійної спеціалізації, то тепер індивід, в разі, як що він прагне залишатися у «цифровому тренді», змушений безперервно навчатися, отримуючи навички й компетенції з різних галузей знання (вивчення мов, програмування, опанування навичок фотографії і таке інше);

в) забезпечують можливість ефективної цифрової комунікації в «реальному часі». Зокрема, гостру необхідність цього вміння довела пандемія COVID-19. За даними Міністерства цифрової трансформації 53% українців (віком від 17 до 70 років) володіють цифровими навичками на рівні «нижче середнього» [8]. Це значить, що за умов карантину, самоізоляції і необхідності дотримуватись соціальної дистанції, цей сегмент населення відчув обмеження у можливості «безпечної» комунікації» (доступу до дистанційної освіти, праці, різноманітних послуг онлайн).

Важливо розуміти, що в умовах діджитальної трансформації наявність цифрового капіталу (його якість та об'єм) є не лише маркером життєвої й професійної компетентності індивіда. В реаліях, які склалися, цифровий капітал виступає для індивіда хоча б якоюсь запорукою не опинитися у лаві «зайвих людей» (як метафорично висловився Ю. Харарі [9]) й набути більш високої

статусної позиції. А отже, можна стверджувати, що цифровий капітал особистості прямо корелює з цифровою нерівністю в інформаційному суспільстві. Саме таку думку відстоює З. Бауман, коли зауважує, що сьогодні «бути відсутнім у соціальних мережах, значить – програти. Світ технологій не пробачає зради. ...На того, хто “не декларує й не сплачує податків” електронним технологіям, чекає соціальна ізоляція» [1, с. 10]. Досвід (пере)завантаження освітнього процесу за часів пандемії COVID-19 наочно довів справедливості твердження З. Баумана, вказавши на наявність чіткої кореляції між цифровою грамотністю й доступом до освіти, яка перейшла в онлайн-формати. За таких умов, володіння базовими цифровими навичками, вміння їх засновувати на практиці й, взагалі, доступ до новітніх технологій стали тими відмінностями, які відрізняють учасників освітнього процесу. Так, як свідчать результати дослідження, проведеного Київським міжнародним інститутом соціології у межах проекту «Рейтинг ВНЗ України «Компас-2012» 39% випускників вищих навчальних закладів вважають для себе важливими навички роботи з комп'ютером [6]. Зрозуміло, що йдеться не тільки про вміння роботи з програмними продуктами Microsoft Office 365 або таблицями Google. Тепер бажано володіти це й ІТ-системами й мати навички з програмування.

Водночас, за результатами дослідження громадської організації «Детектор медіа», сучасним українцям, *по-перше*, не вистачає медіаграмотності (важливої складової цифрового капіталу), тобто вміння «свідомо сприймати і критично тлумачити інформацію, а також користуватися розмаїттям медіа» [7]. А отже, як свідчать отриманні данні, медіаграмотність 5% українців є низькою, у третини (33%) – нижча за середню, 44% аудиторії характеризує вищий за середній рівень медіаграмотності і лише 8% – високий [7].

По-друге, поряд з технологічними новаціями сучасне (пере)форматування освітньої системи відбувається під тиском політекономії неолібералізму, яка перетворює її на ринковий простір, у якому «освітні інституції жорстко конкурують за студентів, пропонуючи їм на вибір універсальні компетенції» [3, с. 28]. Тобто, як резюмує П. Гілен, студента тепер сприймають як «малого підприємця», а стосунки «викладач-студент» набувають характеру угоди. Іншими словами, сучасна парадигма неоліберальної спрямованості с(від)творює доволі специфічну суб'єктивність, відзначену знаками комерціалізації (монетизації, капіталізації) [10]. Ідеться про те, що сучасний капіталізм (або «новий дух капіталізму» в термінології Л. Болтанскі і Е. К'япелло [2]) з одного боку, здійснює (гіпер)валоризацію суб'єкта, тобто перебільшує значення індивіда як такого, його індивідуальності, сингулярності (особливості, одиничності, достатності). Виявляється, що людини все більше зосереджується на власній самості (в проєкції «Я-сам») – самореалізації, самоменеджменті, самопросуванні, дизайні власного життя. Звідси – модні мотиваційні салогани на кшталт, «Стань місцем власного життя!», «Кожен день – це нова можливість розкрити свій потенціал!», «Ти можеш стати всім, чим забажаєш! і т. ін. Словом, мобілізуються ті ресурси, які забезпечують нині конкурентоспроможність особистості.

У цьому зв'язку, головним завданням галузі освіти стає створення умов й можливостей для набуття саме цих особистісних ресурсів. Як наслідок, змінюється загальна логіка побудови освітніх програм, зорієнтованих на формування soft skills – «м'яких навичок», серед яких найважливішими стають вміння спілкуватися з людьми, презентувати себе, вирішувати конфлікти, бути лідером, здатність до адаптивності, гнучкості критичного/аналітичного мислення, креативності й саморозвитку, вміння працювати з інформацією (вже згадана нами медіа грамотність; вочевидь, таке вміння актуалізується на тлі активного вторгнення Big Data – великих цифрових даних - практично у всі лакуни життя). Словом, маються на увазі навички, властиві не конкретній професії, а універсальні, (транс)професіональні, міждисциплінарні.

Слід додати, що такі soft skills формують маркетингові й управлінські дисципліни. Саме їм надається пріоритетність в освітньому процесі за рахунок фахових дисциплін. У свою чергу відповідно до мотиваційної установки на самовираження формуються бакалаврські й магістерські програми, які пропонують сьогодні топові університети світу. Серед назв курсів із соціальних і гуманітарних дисциплін є, приміром, такі: «Ти-проект: побудова і просування особистого бренду» (університет Стенфорду), «Мистецтво жити» (університет Стенфорду), «Активізація твоєї повсякденної креативності» (державний університет штату Нью-Йорк) [4], «Правда і суб'єктивність: особиста культура» (університет Берклі) [5]. Як бачимо, просуваються ті форми знання, професійні й особисті навички, які становлять ресурс «самоздійснення» (за висловом Ч. Тейлора), а саме: емоційний інтелект, креативність у широкому розумінні, гнучкість розуму, лабільність, уміння управляти собою, формувати власну думку (тобто вже загадані нами soft skills).

Таким чином, підсумовуючи вищезазначене, зауважимо, що сучасні інституції освіти вимушені відповідати на виклики з боку цифрових технологій й «когнітивного капіталізму» і ця відповідь, слід визнати, є цілком очевидною, хоча й кон'юктурною. Адаптуючись до актуальних реалій, простір освіти (освітні технології, суб'єкти освітнього процесу, і, головне – освітні програми та їх змістовне наповнення) спрямовує свою діяльність у бік підготовки фахівця, здатного до вирішення багатофункціональних (транс)професійних завдань у дусі неоліберального менеджменту. Коротко кажучи, освіта, як що вона прагне залишатися авторитетно галуззю для суспільства (та економіки), просто зобов'язана виховувати специфічну суб'єктивність, котра реалізує себе у форматі «підприємливого Я», зайнятого інтенсивною самоексплуатацією своїх здатностей та навичок.

Список використаної літератури:

1. Бауман З., Донскіс Л. Моральна сліпота. Втрата чутливості у плинній сучасності / пер. з англ. О. Буценко. К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2014. 280 с.
2. Болтански Л., Кьяпелло Э. Новый дух капитализма / пер. с фр. М.: Новое литературное обозрение, 2011. 976 с.
3. Гілен П. Культура та інші фундаменталізми / пер. із гол. О. Смерек. Харків: IST Publishing, 2019. 112 с.

4. Інформацію взято із сайту Coursera. URL: <https://ru.coursera.org>.
5. Інформацію взято із сайту Лайфхакер. URL: <https://lifehacker.ru/2014/04/01/875-besplatnyx-onlajn-kursov-ot-topovux-universitetov/>
6. Кашин А., Польщикова Є., Сахно Ю. Випускники українських ЗНВ очима роботодавців: звіт за результатами дослідження. URL: https://www.yourcompass.org/docs/Employees%20on%20University_Graduates.pdf
7. Скляревська Г. Майже половина українців мають нижчий за середній індекс медіаграмотності – дослідження «Детектор медіа». URL: <https://ms-detector-media.translate.google.com/trendi/post/26947/2021-03-29-mayzhe-polovyna-ukraintsiv-mayut-nyzhchyyu-za-seredniy-indeks-mediagramotnosti-doslidzhennya-detektormedia>.
8. Удовік О., Москаленко О., Килимник Є. Подолання цифрового розриву в Україні: людиноцентричний підхід. *UNPD Ukraine / ПРООН в Україні*. URL: <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/blog/2020/bridging-the-digital-divide-in-ukraine--a-human-centric-approach.html>.
9. Харари Ю. Номо Деус. Краткая история будущего. М.: Синдбад, 2018. 413 с.
10. Ходус О.В. Колізії «Приватного Я» в умовах технокапіталізму. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*. 2019. Вип. 83. С. 60-67.
11. Whiting K. These are the top 10 job skills of tomorrow – and how long it takes to learn them. *World Economic Forum*. 2020. October 21. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2020/10/top-10-work-skills-of-tomorrow-how-long-it-takes-to-learn-them>.

O. V. Novikova

DIALOGUE OF CULTURES IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES

Новікова Ольга Вікторівна – доцент кафедри перекладу та лінгвістичної підготовки іноземців Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, кандидат філологічних наук, доцент.

In modern humanities, the notion of «culture» is one of the fundamental ones. It has many meanings and is used in different contexts. For educational purposes, culture is a set of material objects, ideas, images created by man throughout his history. In this interpretation, culture appears as a «second nature», created by man, forming the actual human world, in contrast to wildlife [1].

Human language is a means of understanding this world, it absorbs and refracts knowledge and ideas about the world. On the one hand, language is a product of culture itself and a means of its expression. On the other hand, it is part of the culture [2].

Ultimately, it is assumed that the learner of a foreign language must get intercultural competence. Its main components are: knowledge and understanding of one's own culture, the picture of the world of a different socioculture, the ability to see the similarities and differences between communicating cultures and the skills of intercultural dialogue, which implies a readiness to resolve conflicts, recognizing the semantic landmarks of another linguistic society, operating with foreign cultural concepts and means of social communication [3].

Learning a foreign language is always an invasion into another cultural dimension and the appropriation of something more than just a set of words and rules. And it is impossible to teach a foreign language in isolation from its cultural content.

Culture covers the entire spectrum of human heritage in the historical development of civilization – from folklore and mythological ideas and national customs to works of art and, in general, features of the life of different people. In intercultural communication, dialogue or polylogue of cultures plays a primary role.

Dialogue of cultures is the interaction of cultures in the process of intercultural communication, mastering foreign languages, which ensures the mutual enrichment of linguistic and cultural communities in contact.

From the point of view of intercultural communication, culture is primarily the inherited and established norms of social practice of people who belong to certain national or ethnic communities. The features of such socio-cultural activities are stored in the collective memory («mental program»), instilled from an early age, materialized and known through systems of cultural codes.

Traditionally, teaching a foreign culture is associated with linguistic and cultural studies, which focuses on the source of information about the history and culture of the country whose language is being studied. This aspect fully ensures the production of relevant and acceptable statements and an adequate understanding of someone else's speech or text, taking into account the intention or context, but characterizes intercultural competence in terms of the final result.

Another approach includes in the cultural content knowledge about all areas of life in the country of the language that is being studied, the features of the national vision of the world and the development of the ability to communicate in various life situations.

But with a shortage of time at the lesson, the tutor cannot pay much attention to cultural information, especially when it comes to English, which is the state language in many countries.

Another point of view reflects the need to include two main components: the experience of the native speaker's culture and the consideration of the mother-tongue and native culture. The first component is related to the question of what kind of cultural experience to select and how to teach it, if people from different countries and continents speak the language as their native language, what kind of culture or what is common to all varieties. And the second component is connected with the development and creation of nationally-oriented textbooks.

When teaching foreign languages in the context of a dialogue of cultures, unlimited educational opportunities arise if a foreign language is used as a means of making students familiar with the spiritual culture of other people and learning about reality through foreign language communication, as a way of self-knowledge and self-expression of a person in the process of communication.

Studying authentic texts, reading newspapers and magazines in a foreign language, listening to audio, watching videos acquaints students with the culture of another people, helps to identify similarities and differences in the culture of the two peoples, gives students the opportunity to take a different look at the problems of their peers in the country of the language that is being studied, gives a chance to get acquainted with the specifics of the mentality of the people, customs, lifestyle of the

country.

The teacher should take such a position in the process of pedagogical activity in which he will educate students in respect for the culture of another people, give an objective assessment of the phenomena of other culture, arouse in students the desire to learn as much as possible about the country of the language that is being studied, while taking into account the possibility of mutual enrichment of the cultures. Only in this case it will be possible to speak of a dialogue of cultures in the broad sense, which implies mutual understanding and mutual enrichment.

When a person begins to learn a foreign language, his consciousness is completely monolingual and the entire mechanism of generating and perceiving speech is tuned to his native language; everything that the student wants to say in a foreign language, in addition to his will, is formed in inner speech into an utterance in his native language with all culturally determined features. When speaking in a foreign language, re-encoding is often required (a way to overcome the intercultural gap, uniting two consciousnesses), and learning these actions becomes a real dialogue of cultures. In other words, the student, first of all, must know when he can rely on the experience of his native language, and when this cannot be done, and that often behind his mistakes is not insufficient knowledge of the rules of a foreign language (for example, when constructing a sentence), but a different vision of the world.

Thus, in order to teach students to enter into direct dialogical interaction with representatives of another culture, it is necessary to form the skills of foreign language dialogical speech activity, taking into account the speech norms adopted in the given language community. At the same time, the student must necessarily have communicative or discursive competence, which implies not only the text and extralinguistic factors necessary for understanding of the text, but also understanding of the situation and cultural, social psychological characteristics of the communicating parties.

References:

1. Садохин А.П. Межкультурная коммуникация: учеб. Пособ. М.: Альфа-М; ИНФРА-М, 2004.
2. Byram M.S. Cultural studies in foreign language education. Clevedon: Avon, 1989. 176 p.
3. Byram M., Morgan C. Teaching-and-learning languageand-culture (Multilingual Matters No. 100). Clevedon, England: Multilingual Matters. 1994.

I. P. Suima

DIALOGUE OF CULTURES IN PLANNING AND ORGANIZATION OF EDUCATIONAL ACTIVITIES

Суїма Ірина Павлівна – доцент кафедри перекладу та лінгвістичної підготовки іноземців Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, кандидат філологічних наук, доцент.

The main planning in education is the planning of studying of the student. Since learning is the process of assimilation of social experience by students, planning of

learning is the drawing up of a project to achieve learning goals, i.e. designing the content and structure of the student's educational activity to learn a certain social experience. Training planning includes: distribution of learning content; organization of content distribution in space and time; display of ways to achieve the learning goal.

Educational planning takes place at the level of specific educational institutions, educational subjects, and individual classes and is accordingly reflected in curricula, educational programs and lesson plans.

The main document that reflects the content of education in a specific educational institution and educational institutions of a certain type is the curriculum. The curriculum is a normative document approved by the Ministry of Education and Science, which contains a pedagogical interpretation of the social order of society and defines in the most general terms the scope and content of educational and professional training of students [1; 2, p. 117].

The structure of the curriculum of a higher educational establishment may include: the list of educational subjects and the amount of study hours; schedule of the educational process (distribution of subjects by academic year, number of study hours per week studying a certain subject), duration of the academic year, academic terms and vacations; forms of organization of the educational process: normative (mandatory) and optional (selective) disciplines; forms and terms of testing students' knowledge and skills.

In the practice of higher education, several types of curricula are used: basic; typical; the actual curriculum [3, p. 45-87].

The unit of planning reflected in curricula of any type is a subject. The educational subject (academic discipline) is a didactically grounded system of scientific knowledge, practical abilities and skills that allow those who study to learn at a certain level and in accordance with their age-related cognitive capabilities the main starting points of science or aspects of culture, work, production. Study subjects can be combined into whole study courses in a certain educational field.

For example, a course of psychological-pedagogical training at any university should include the following normative subjects: a basic discipline, several special disciplines, psychological-pedagogical practice and a final paper (or exam).

The content of the educational subject is reflected in the curriculum.

The curriculum is a regulatory document that defines the structure and process of learning a certain subject and may contain: an explanatory note on the title of the discipline, the goals of its study, the main requirements for the knowledge and skills of students, the peculiarities of studying the discipline, its composition, role and place in the structure of the curriculum, etc.; the thematic plan of the educational discipline, which may consist of blocks of topics, topics, recommended goals, time budget, forms, methods and means of their study, control; the knowledge base acquired by students in the process of studying the discipline; general requirements for current and final control; a list of recommended literature on the subject, which is recommended to students and teachers for preparing for classes on this subject.

The teaching method is a way of achieving educational goals, which characterizes the content-processual or internal side of the educational process. This is the answer to the question: “What should be done to achieve the educational goal?”. Examples of teaching methods: lecture, situation analysis, reading a textbook, observation, experiment, demonstration, didactic game, and others.

The concept of a form of activity has a different meaning than the concept of a method. From the Latin word “forma” means “appearance”. This is the answer to the question – “How to do it?”. If the method is more related to the means of activity, then the form is related to the conditions – the number of participants in the activity, the time and place of its implementation, etc.

Therefore, the form of education as a didactic category means the external organization of the educational process, which is related to the number of students, the time and place of education, as well as the order of its completion.

One of the directions of innovative activity of educational institutions today is the intensive search for non-standard forms of organization of educational work, which would allow to activate the learning process, make it natural, relaxed and interesting. More and more descriptions of such forms of learning, which are called innovative, appear in the literature.

The basis of such forms of work is the use of non-traditional methods of learning, including types of activities not directly related to learning.

The basis of successful training management is the high-quality planning of training activities at various levels – from general education to specific training.

Forms and methods of teaching should also be designed when drawing up the curriculum, programs of specific academic disciplines.

The choice of specific forms and methods of working with those who are studying depends on the adopted system of education, features of the content of education, age and psychological capabilities of students and teachers.

The independent development of innovative forms of training organization based on special training conditions is particularly a prospective approach.

References:

1. Вища освіта в Україні: навч. посіб. / В.Г. Кремень, С.М. Ніколаєнко, М.Ф. Степко та ін. К., 2005. 327 с.
2. Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи. К.: Центр навчальної літератури, 2003. 316 с.
3. Кузьмінський А.І. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. К.: Знання, 2005. 486 с.

В. Д. Безуглова

ЗНАЧЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ МЕДІА В ЖИТТІ УКРАЇНЦІВ: ТРЕНДИ ВІЙНИ

Безуглова Валерія Дмитрівна – аспірантка кафедри соціології та масових комунікацій Криворізького державного педагогічного університету.

Медіатизація сучасного українського суспільства набуває нових обертів. Соціальні медіа, поява яких детермінована конвергенцією мас-медіа та інформаційно-комунікативних можливостей мережі Інтернет, демонструють суттєве зростання аудиторії комунікантів, активно витісняючи традиційні ЗМІ, зокрема телебачення та пресу. Кризові ситуації, на кшталт, пандемії Covid-19 чи активних військових дій, пришвидшили інституційні зміни, модифікувавши роль і місце соціальних медіа у цьому процесі. Оскільки наявна ієрархічна комунікативна структура українського суспільства зазнала трансформацій, пов'язаних, у першу чергу, із нарощуванням горизонтальних зв'язків, зміною лідерів думок, демократизацією комунікативних процесів між представниками державної влади і громадськістю, породивши як нові можливості, так і нові загрози. Традиційна модель масової комунікації «від одного до багатьох» сьогодні змінена на «від усіх всім». Ці нові тренди можна оцінювати як у кількісних, так і якісних вимірах.

Так, за даними звіту DataReportal на початку 2022 р. кількість українських інтернет-користувачів становила 31,1 млн. осіб, що сягає позначки охоплення 72% від загальної кількості населення, серед яких 64,6% – користувачі соціальних мереж. У період 2021-2022 рр. приріст користувачів соціальних мереж в Україні становив 8,9% (+2,3 млн. осіб) [7].

З початком активної фази російсько-української війни кількість користувачів інтернет-мережі почала зменшуватися. По-перше, це пов'язано з тим, що значна частина українських території опинилася під окупацію. По-друге, за офіційними даними МВС України майже 6 млн. українців вимушено мігрували за межі країни [3]. Варто розуміти, що за неофіційними даними ця цифра є значно більшою. Результати досліджень Newage частково підтверджують цей факт, оскільки якщо момент 24 лютого 2022 р. було зафіксовано 24 млн. користувачів, у червні 2022 р. – 19 млн. [1]. Проте попри зменшення аудиторії, попит на використання соціальних мереж не падає, а навпаки набуває обертів, випереджаючи традиційні засоби масової інформації. Головною причиною є якісні зміни комунікації у системі «держава-населення» з огляду на наявний комунікативний потенціал соціальних медіа, який актуалізувався саме у військовий час. Зокрема, йдеться про наявність специфічного взаємозв'язку між позиціями комунікантів, гнучкість системи організації і контролю, побудову комунікації за принципом партисипативності, динамічність тем для обговорення в окремому сегменті інформаційного простору, атрибутивність соціальної позиції комунікантів, можливість поширення контенту визначається наявними соціальними зв'язками учасників комунікативного процесу і т.д.

Війна в Україні кардинально змінили не тільки спосіб життя, а й цифрові звички громадян. Згідно із результатами опитувань Київського міжнародного інституту соціології майже 70% українців стали надавати перевагу соціальним мережам, ніж іншим джерелам інформації як це було під час пандемії [2]. Поштовхом до цього став перехід засобів масової інформації та органів влади, військових, волонтерів до онлайн-площини. Своєрідні політичні брифінги, хронологія подій, зведення новин з фронту, злив фото і відео військових злочинів, відсутність цензури і швидке оновлення інформації – чіпляє людей і змушує постійно відстежувати стрічку новин.

Дані маркетингової кампанії Kantar говорять, що за час повномасштабного російського вторгнення в Україну час використання Telegram збільшився у 8 разів. Якщо раніше середньостатистичний користувач приділяв до 5 хвилин в день Telegram, то зараз ця позначка може перевищувати 40 хвилин на добу [2]. Також було встановлено рейтинг найпопулярніших цифрових додатків, якими почали активно користуватися українці. Позитивна динаміка спостерігається серед таких додатків, як державні послуги «Дія» (+10%), банкінг ПриватБанк (+4%), МоноБанк (+7%), GooglePlay (+5%), соцмедіа YouTube Music (+5%), TikTok (+5%) [0]. Такий вибір громадян є цілком закономірний, оскільки в умовах кризової комунікації виникає потреба у дистанційному вирішенні низки проблем, зокрема оформлення електронних документів й отримання соціальних послуг, здійснення фінансових операцій тощо.

Крім того, з перших днів повномасштабного вторгнення за підтримки Міністерства цифрової трансформації в Україні було створено застосунок «Повітряна тривога», який сповіщає про небезпеку у конкретному регіоні або в країні в цілому. Лише за перший тиждень військових дій додаток завантажили понад 2 млн. осіб, а на другий день після його релізу він став першим у топі AppStore [4]. Переїнявши цю позитивну практику Державна служба України з надзвичайних ситуацій запустила систему оперативного інформування за допомогою операторів мобільного зв'язку із використанням технологій Cell Broadcast. Отримувати сповіщення зможуть власники смартфонів Android версії 11 та вище або iOS від версії 14.5, але згодом цей список буде поступово розширюватися [6]. Ця ініціатива допоможе сповістити, а відтак і унебезпечити значно більшу кількість громадян, оскільки функціонування такої системи не залежить від зовнішніх факторів, зокрема завантаження додатку, вимкненого звуку, наявності стабільного інтернет-з'єднання і т.д.

Сьогодні соціальні медіа стали не просто платформою для спілкування і обміну інформації, а й одним із головних механізмів кризової комунікації. Якщо у часи пандемії стрімке занурення до Інтернет-площини викликало певні складнощі і навіть протести, то в умовах війни – це можливість й необхідність для нормального існування. Наразі, ми спостерігаємо як суспільство не лише використовує нові тренди соціальних медіа, а й активно сприяє впровадженню інновацій.

Список використаної літератури:

1. Дослідження newage. 2022: digital-ринок України. *Newage – digital advertising agency*. URL:

- <https://newage.agency/uk/blog-uk/doslidzhennya-newage-2022-digital-rinok-ukraini/> (дата звернення: 01.09.2022).
2. Користування Telegram – нова звичка українців під час війни. URL: <https://tns-ua.com/news/telegram-nova-zvichka-ukrayintsiv-pid-chas-viyini> (дата звернення: 14.09.2022).
3. МВС України. *Telegram*. URL: https://t.me/mvs_ukraine/15843 (дата звернення: 01.09.2022).
4. Оновлення застосунку «Повітряна тривога»: доступні всі області, подовжена тривалість сигналу та інше. *Voladm.gov.ua*. URL: <https://www.voladm.gov.ua/new/onovlennya-zastosunku-povitryana-trivoga-dostupni-vsi-oblasti-podovzhena-trivalist-signalu-ta-inshe/> (дата звернення: 14.09.2022).
5. Рейтинг сайтів Kantar: Telegram наздоганяє Facebook за розміром аудиторії. *MediaSapiens*. URL: <https://cutt.ly/VV1mhj3> (дата звернення: 13.09.2022).
6. Тестування оперативного інформування населення про загрози за допомогою операторів мобільного зв'язку Київстар, Vodafone та lifecell. *Сайт ДСНС*. URL: <https://dsns.gov.ua/uk/news/ostanni-novini/testuvannya-operativnogo-informuvannya-naselennya-pro-zagrozi-za-dopomogoyu-operatoriv-mobilnogo-zvyazku-kiyivstar-vodafone-ta-lifecell> (дата звернення: 14.09.2022).
7. Digital 2022: Ukraine – DataReportal – Global Digital Insights. *DataReportal – Global Digital Insights*. URL: <https://datareportal.com/reports/digital-2022-ukraine> (дата звернення: 31.08.2022).

Є. Є. Белозерцева

ЦИФРОВЕ ВІДЧУЖЕННЯ ЯК ФЕНОМЕН ДЕГІТАЛЬНОГО СВІТУ

Белозерцева Євгенія Євгенівна – аспірантка кафедри соціології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Стрімкий розвиток цифрових технологій та активне залучення інтелектуальних систем до всіх сфер життя соціуму стали підґрунтям для розгортання цифрової революції, що докорінно змінила темп та ритм життя сучасної людини, її життєві практики, установки, цілі та цінності існування. Предметом соціально-філософського аналізу стає онлайн-комунікація, яка є підставою для формування складних структур цифрового суспільства. Центральним виявляється питання, що пов'язане з якістю життя суб'єкта в інформаційному суспільстві. Освоюючи комп'ютерні технології та комунікативні можливості, людина виступає повноцінним членом цифрового суспільства, вибудовує баланс між роботою та відпочинком, професійною діяльністю та особистим життям. При цьому, цифрове середовище характеризується багатомірністю зв'язків та амбівалентністю відносин: з одного боку, перед людиною розкриваються комунікативні свободи, з іншого боку, виникають нові форми залежності та ризики відчуження [4]. А відтак, саме масштабна цифровізація призводить до необхідності розгляду та детального вивчення такого феномену сучасної реальності як цифрове відчуження.

Цифровий світ формує нові соціокоди, утверджує маніпулятивні стратегії та призводить до трансформації сенсожиттєвих орієнтирів. Аналіз феномена цифрового відчуження на сучасному етапі розвитку суспільства стає важливим, адже згідно з думкою німецького соціолога та кібернетика Р. Ф. Geuer, кожна епоха генерує свій тип та свої форми відчуження [5]. Поняття відчуження має

безперечно авторитетну історико-філософську традицію свого тлумачення та багатоаспектні смислові навантаження. У загальному випадку з феноменом відчуження може бути пов'язане те, що протистоїть людині як переважна її сила, що перетворює її на «об'єкт впливу». Онтологічні підстави феномена цифрового відчуження зумовлені тим, що мережеві взаємодії позиціонують себе як самодостатній тип буття, вони замінюють реальні зв'язки та відносини, пряме особистісне спілкування та способи самореалізації. Цифрове відчуження ніби виключає людину з реального життя. Показуючи залежність основних сенсів і цінностей від значень «дигітального світу», феномен цифрового відчуження зазнає антропологічні трансформації і веде до формування нової форми суб'єктності, що втрачає раціональні сенси своєї життєдіяльності.

У контексті розгляду феномену відчуження, важливим є розуміння поняття суб'єкту «дигітального світу». Так, В.І. Курбатов зазначає, що це особистість у загальноприйнятому значенні слова. Це актор чи агент глобальної інформаційно-комунікативної взаємодії [1]. При цьому, «агент» є анонімним або «безіменним», який задовольняється лише «ніками», для нього характерна надіндивідуальність. Західні дослідники, зокрема John Dewey, звертають увагу на те, що відносини та взаємодії між живими людьми (human agents), з одного боку, і між людьми та артефактами (their artifacts), з іншого, мають суттєву онтологічну схожість. Ми знаходимося у «транзакційних зв'язках» з усіма інформаційними системами, «всередині» яких ми відкриваємо цей світ і моделюємо свою реальність. Це може означати, що можна створити інформаційну технологію, яка втілювала б систему моральних цінностей. Таким чином, система моральних норм та принципів може виявитися обчислюваною у вимірі інформаційних технологій (до цього поняття віднесені не тільки засоби, а й інформаційні системи, такі як логіка, закони і навіть мови) [7]. А отже, актор цифрового світу у такому випадку повністю покладатиметься на інформаційну систему цінностей.

Стрімкий розвиток технологій, за яким не встигає соціально-гуманітарне осмислення можливих негативних наслідків, вже зараз відбивається суттєвими когнітивними деформаціями автореференції. Фіксується домінуюче прагнення – залишити свій «мережевий слід» поза всяким зв'язком із його ціннісним змістом. Під питанням залишається і ступінь самосвідомості автора, що стоїть за Інтернет-образом, що конструюється, і рівень семантичної свідомості. «Кліки» в чатах або форумах, лайки в інстаграмах і смайли стають необхідною щоденною процедурою, входять невід'ємною складовою до життєвих практик.

Домінуюче місце в мережевій логіці належить новому імперативу. Згідно з висновками Міллера, цей імператив пов'язаний із необхідністю бути в курсі подій (to be updated) у «подвійному» значенні слова: оновлювати систему за допомогою власного контенту та бути в курсі оновлень, які зробили інші. Від цього «подвійного оновлення» залежить інший «ціннісний» маркер – становище в мережній групі. Міллер вважає, що контент вже не займає чільного положення, важлива мережа взаємозв'язків у мережній групі (фоловери, лайки). Перехід від наративу як форми культурного (само)вираження, до бази даних

(database) як форми культурного самовираження, дає своєрідний дисциплінуючий ефект: необхідність сортувати, групувати базу даних своїх контекстів та відстежувати своє місце в ній, постійно маркуючи свою присутність. Власне «я» (self) стає тим, що можна моделювати [6]. Цей спосіб цифрового буття, пов'язаний з «подвійним оновленням», забезпечує постійний запит на розвиток та вдосконалення цифрових навичок. А він, у свою чергу, обтяжений руйнуванням понятійного способу освоєння світу знань, відмовою від культурних практик словесності та традиційних цінностей і, зрештою, відчуженням людської сутності. Людина, що живе в Мережі, стає поширеним символом цифрової ери. У фігурі так званого «хікі» – людина-затворник або «homo solus» – людина-самотня, демонструється феномен відчуження людини від людини [2]. Такі докорінні наслідки трансформації навичок суб'єкта ведуть до того, що цифрова ера відчужує людину і від себе, і від приватного простору її життєвого світу.

Отже, орієнтація людини на принциповий інформаційний комфорт призводить до формування певного інформаційного кокона: суб'єкт цифрового суспільства вважає за краще споживати тільки ті відомості, які йому приємні і відповідають його ціннісним перевагам, інтересам та життєвій позиції. Ця ситуація сприяє цифровому відчуженню, кожен суб'єкт перебуває у своєму локальному інформаційному просторі, причому з часом ці простори розходяться, суб'єкт може знати, що відбувається у інформаційному просторі його найближчого сусіда [3].

Таким чином, цифрова революція не тільки виробляє колосальні зрушення в науці, а й призводить до більш значних змін у структурі життєвого світу та соціальних зв'язків. З'являється нова форма відчуження – цифрова. Її поява обумовлена тим, що мережеві взаємодії позиціонують себе як самодостатній тип буття, який заміщує реальні зв'язки та відносини, реальне особистісне спілкування та способи самореалізації. Феномен цифрового відчуження може породжувати ситуацію, коли актор цифрового світу буде повністю покладатися на інформаційну систему цінностей. А від так, цифровізація та процеси, що пов'язані з нею, повинні супроводжуватися глибинною філософською рефлексією, міждисциплінарним аналізом та виробкою нових ціннісних та цільових орієнтирів.

Список використаної літератури:

1. Лешкевич Т.Г. Феномен цифрового отчуждения. *Революция и эволюция: модели развития в науке, культуре, обществе*. 2019. С. 137-139.
2. Масленникова О., Шальнова О. Homo solus: человек одинокий. *Известия высших учебных заведений. Сер.: Гуманитарные науки*. 2011. Т. 2, № 2. С. 131-139.
3. Орлов М.О. Многомерность цифровой среды в обществе риска. *Известия Саратовского университета. Сер.: Философия. Психология. Педагогика*. 2019. Т. 19, вып. 2. С. 155-161.
4. Фролов А.В. Феноменология в цифровую эпоху: обзор проблем. *Философия и общество*. 2019. № 1. С.18-38.
5. Geyer R. Alienation, sociology of. *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences*. London. 2001. P. 388-392.
6. Miller V. New Media, Networking and Phatic Culture. *Convergence. The International Journal of Research into New Media Technologies*. 2008. Vol. 14, № 4. P. 387-400.

7. Sullins J. Information Technology and Moral Values. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. 2018.

Я. Ю. Жарко

ПРОБЛЕМА КАТЕГОРІЙ ТА ЇХ МЕЖ В НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

Жарко Ярослав Юрійович – аспірант кафедри соціології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Актуальність окресленої теми торкається основ оперування явищами дійсності в рамках науки в цілому так і в соціології зокрема.

Дослідники П. Клок та Р. Джонсон зазначають що вивчення категорій є центральним у будь-якій інтелектуальній діяльності в усіх дисциплінах. Ми повинні знати про категорії, які застосовуються, щоб оцінити суспільство, яке ми вивчаємо, і ми повинні розгорнути наші власні категорії, щоб провести дослідження. Виявляється, що категорії відіграють важливу роль у всьому. Це одиниці знання, за допомогою яких ми переживаємо і розуміємо світ [1].

Постструктуралісти ідуть далі, зазначаючи на ролі категорій (слів) в конструюванні самої реальності, ба навіть використання їх в якості встановлення влади. Так, Мішель Фуко спираючись на уявлення Ф. Сосюра про роль, яку відіграє мова у конструюванні реальності, а не просто відображаючи її, як часто припускають, говорить про те, що називання невідомого та категоризація цього дає його під контроль. М. Фуко, особливо під час його археологічної та генеалогічної фази, цікавився ширшими дискурсивними формами, за допомогою яких упорядковується й організовується життя та через які здійснюється влада. М. Фуко визнав, що системи категоризації не є фіксованими, і тому його особливо цікавило, як встановлюється і підтримується сприйняття фіксованості [2].

Для більш детального розуміння категорій і категоризації ми також звернулися до когнітивної науки. Так, Г. Лакофф і М. Джонсон стверджують, що кожна жива істота поділяє все на категорії через те, як організований наш мозок. У мозку людини та мозку всіх тварин існує набагато менше зв'язків між частинами мозку, ніж нейронів і синапсів у кожній частині. Таким чином, для того, щоб інформація могла переміщатися між частинами мозку, її потрібно згрупувати в керовані одиниці, тобто розбити на категорії. Далі вони стверджують, що ми не категоризуємо будь-яким способом, яким хочемо, а скоріше наші категорії є наслідком того, як ми мислимо, що визначає які види категорій у нас будуть і якою буде їхня структура [3].

Отже, категорії формують світ навколо нас. Усе в офісі чи в лісі можна певним чином класифікувати та організувати. Люди протягом поколінь класифікували історію на епохи, землю – на типи ґрунту, рослини та тварин – на типи та види, а людей – на класи, етнічні групи.

Головною проблемою категорій на нашу думку є їхні межі. Дослідник Р. Джонс говорить за парадокс категорій який полягає в тому, що коли ми намагаємося уявити кордони між категоріями відкритими та пористими – якими,

інтелектуально, ми їх знаємо – ми схильні когнітивно розуміти категорії як закриті та обмежені «контейнери» [4].

Межі між категоріями та їхня фіксованість, створюють дві полярні проблеми в науковому дискурсі:

1. Проблема розмивання категорій, що може призводити до плюралізації дефініцій одної категорії та синонімізації двох або більше категорій.

2. Жорстка ієрархія категорій як окремих атомів, яка призводить до дистанціювання їх один від одного, що в кінцевому підсумку призводить до втрати взаємозв'язку між ними.

Список використаної літератури:

1. Cloke P, Johnston R. Spaces of geographical thought: deconstructing human geography's binaries. London: Sage, 2005. 232 p.
2. Foucault M. The order of things: an archeology of the human sciences. New York: Pantheon, 1971. 387 p.
3. Lakoff G., Johnson M. Philosophy in the flesh: the embodied mind and its challenge to western thought. New York: Basic Books, 1999. 640 p.
4. Jones R. Categories, borders and boundaries. *Progress in Human Geography*. 2009. № 33. P. 174-189.

В. Є. Іванова-Биканова

ПОЛІТИЧНИЙ ПЕРФОМАНС: СПЕЦИФІКА МІЖДИСЦИПЛІНАРНОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

Іванова-Биканова Вікторія Євгенівна – аспірантка кафедри політології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Політичний перформанс набуває значної популярності за доби інформаційно-комунікаційної революції через можливість його миттєвого поширення аудіовізуальними засобами. Він активно використовується у технологіях політичної пропаганди, політичного піару, агітації тощо. Переконавальний потенціал політичного перформансу заснований не на раціональних аргументах, а на апеляції до почуттів людини, її культурних потреб та цікавості до усього незвичного. Для сучасних політичних наук актуальним є завдання ідентифікації політичного перформансу у контексті функціонування інститутів політичної системи, дій конкретних політичних акторів, процесів політичної трансформації.

Теоретичні засади політичного перформансу розглядаються низкою зарубіжних вчених у міждисциплінарному й міжпредметному вимірі. Зокрема, С. Евентан оцінює потенціал вуличного мистецтва для спостереження, розуміння та організації публічного простору [1], Р. Бенегеє, Ф. Бріссе-Фуко та А. Кутоло вивчають практики висловлювань у публічному просторі як прояви розвитку громадянства в Африці [2], Б. Манчев долучився до розгляду перформансу як ефективної політичної технології [3]. Поряд з цим існує потреба акцентувати увагу на сучасних тенденціях подальшого теоретичного визначення політичного перформансу у міждисциплінарному та міжпредметному середовищі.

Комунікативний зміст політичного перфомансу розкривається вітчизняними політологами крізь призму постмодерну як умови політичного світосприйняття. Емпіричні випадки політичних перфомансів інтерпретуються сама як епізоди самовиразу індивідів і груп, які не мають інших каналів для масштабної публічної самопрезентації прикладом є перфоманси гурту «Femen».

Постмодерна комунікативність як ключова парадигмальна рамка теоретичного тлумачення значення політичних перфомансів в Україні спонукає дослідників до широких узагальнень. Однак під час інтерпретації емпіричних випадків політичного перфомансу досить важко не потрапити до спокуси розбудови двополюсної картини світу, в якій одні явища визнаються позитивними, а інші – негативними. Натомість постмодерна парадигма говорить про можливість багатопольової ціннісної оцінки змісту політичних перфомансів, у тому числі того, як вони можуть бути пов'язані з діяльністю конкретних владно-політичних суб'єктів.

Розуміння специфіки мистецького потенціалу політичного перфомансу має бути забезпечене на основі застосування політологічного поняттєво-категоріального апарату. Включення мистецьких технологій поширення політичних смислів до схем політичної комунікації вимагає від дослідників розуміння функціональних позицій політичних акторів та інших учасників політичних перфомансів.

Теоретичне осмислення політичного перформансу у сучасних політичних міждисциплінарних розробках ведеться за такими аналітичними напрямками: визначається жанрова спрямованість політичного перформансу, його кількісні та інші об'єктивні параметри аудиторії, вимірювання ефективності, впливу, типологізація за емпіричними проявами.

Основними підходами у стратегії дослідження політичного перформансу є розгляд спонтанних та навмисне організованих перформансних кампаній.

У першому випадку йдеться про прояви особливої перформансної політичної культури, коли до політичних дійств вдаються певні верстви суспільства, які зайняті у сфері мистецтва. У другому випадку йдеться про пояснення стратегії політичної комунікації та застосуванням перформансних політичних технологій в рамках і виборчих кампаній або інших політичних дій. Інтерпретативні технології оцінки політичного перформансу виступають потужним елементом з'ясування змісту кожного окремого творчого дійства. Але при цьому дослідник має виходити з інтересів політологічної предметності та структурної будови демократичної політичної сфери.

Список використаної літератури:

1. Aventin C. Les arts de la rue pour observer, comprendre et aménager l'espace public. *Travaux de l'Institut de Géographie de Reims*. 2007. № 129-130. P. 189-197.
2. Banégas R., Brisset-Foucault F., Cutolo A. Espaces publics de la parole et pratiques de la citoyenneté en Afrique. *Politique africaine*. 2012. № 127. P. 5-20.
3. Manchev B. Performance politique, politique de la performance. *Dans Lignes*. 2018. № 55. P. 43-50.

М. В. Кондратова

**ПРОСУВАННЯ ЦІННОСТЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ
ДО ПОЛІТИЧНОГО ПОРЯДКУ ДЕННОГО:
ОСОБЛИВОСТІ І ПЕРСПЕКТИВИ**

Кондратова Маргарита Вадимівна – аспірантка кафедри політології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Реалізація принципів сталого розвитку на всіх рівнях міжнародної співпраці, а також на національному рівні вимагає аналізу конкретних інституційних конфігурацій, моделей побудови політичної співпраці. Визначення перспективних каналів просування «інвайроменталістської» інформації в умовах сучасної України значно уповільнилося, зважаючи на важкі часи неспровокованої масштабної агресії. Проте актуальним є питання відбудови країни на принципах сталого розвитку. У зв'язку з цим першочерговими стають міркування консенсусу суспільства стосовно екологічних цінностей, балансу інтересів економіки споживання та природоохоронної політики. Можливості комунікаційного утвердження коректної екологічно дружньої політичної поведінки, реалізація національної моделі сталого розвитку розпочинаються з аналізу перспектив цих перетворень. Це має відбуватися на рівні політичних публічних обговорень, прозорого представництва інтересів та легальних засобів переконання щодо доцільності екологічно дружнього середовища.

На сучасному етапі в Україні в умовах зовнішньої агресії та війни ці питання, на жаль, не є пріоритетними. Водночас інтеграція до європейського ціннісного простору передбачає глибоке розуміння значення екологічно дружньої поведінки (eco-friendly behavior). Це стосується не лише населення, а й політичних еліт. Відповідно обговорення має здійснюватися на політико-інституційному рівні

Політика сталого розвитку виступає інституційним середовищем просуванням екологічних цінностей через незворотність та неминучість наслідків агресивного поводження з природою. На сучасному етапі відбувається проникнення «інвайроментальних» міркувань до процесів ухвалення політичних рішень і ці тенденції не є повною мірою сталими. Відповідно вони вимагають укріплення через просування проблематики сталого розвитку до порядку денного політичних обговорень та публічного врядування.

Укріплення порядку денного природоохоронних цінностей та політичного контексту сталого розвитку визначає постійне проведення цих питань на інституційних публічних слуханнях: конференціях, круглих столах тощо. Політичний аспект сталого розвитку передусім передбачає досягнення консенсусу та переконання всіх задіяних сторін.

Отже, інституційне підґрунтя просування екологічних цінностей сучасного світу набуває розкриття через конкретні ініціативи міжнародних організацій, профільні установи організації об'єднаних націй, а також міжнародних корпорацій. Ці актори різною мірою намагаються акцентувати увагу на доцільності

об'єднання порядку денного публічного врядування та економічної ініціативи. Політико-інституційна конфігурація просування екологічних цінностей через еліту та провідних лідерів світу поступово втрачає свою дієвість та здійснюється радше за інерцією. На сучасному етапі актуальним є залучення до утвердження «еко-дружньої» політичної поведінки масових екологічних громадських рухів та спільнот. Без цього демонстрація кейсів сталого розвитку буде виглядати фрагментарною. Наявність багатьох міжнародних форумів та ініціатив стосовно просування екологічних цінностей слабо змінює ситуацію на національному рівні. Особливо це стосується держав, що розвиваються, а також сучасних потужних автократій: росії та Китаю. У цій ситуації необхідним є утвердження нових комунікаційних засобів поширення екологічних цінностей. Час вимагає потужної антикризової стратегії та застосування мережевих технологій, сучасних Інтернет-платформ, роботи з лідерами думки. Тільки за таких умов екологічні політичні цінності взаємоповаги, самообмеження від радикальних дій, відкритість до діалогу та відповідальності можуть змінити порядок денний політичних обговорень, перетворити сталий розвиток на справжній мейнстрим сучасного політичного розвитку.

О. С. Коптєв

СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ УКРАЇНИ

Коптєв Олександр Сергійович – аспірант кафедри міжнародних відносин Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Події 24 лютого 2022 року назавжди розділили життя українців на до та після. Повномасштабний воєнний напад росії на Україну, окрім великої кількості соціально-політичних та гуманітарних проблем відкрив купу фронтів для боротьби з ворогом.

Одним з таких є інформаційний аспект, тобто дієве використання інформації, як інструменту політичної, економічної, соціальної, військової та іншої боротьби. Через призму війни та плином часу міжнародні експерти відзначають значні досягнення України у боротьбі на інформаційному фронті.

У контексті розгляду сучасних інформаційних технологій України доцільно пригадати, що стало рушійною силою до позитивних перетворень.

На нашу думку, однією з перших вагомих перемог в розвитку сучасних інформаційних технологій України є створення так званої електронної держави, що, за допомогою використання нових інформаційних технологій, підвищує ефективність надання державних послуг, призводить до росту технологічної обізнаності громадян та інше. У цьому аспекті найвдалішим прикладом є нововведення президента України Володимира Зеленського у вигляді мобільного додатку державних онлайн-послуг під назвою «Дія», метою якого стало створення «держави у смартфоні» та полегшення отримання державних послуг. Вперше в цьому додатку були представлені посвідчення водія та свідоцтво про реєстрацію транспортного засобу (ТЗ) в електронному варіанті [2].

Завдяки подальшій еволюції використання інформаційних технологій в Україні з'явилося таке поняття як «електронна» або «цифрова» дипломатія. Першим дієвим використанням цієї технології прийнято вважати кампанію Джорджа Буша-молодшого в США, який почав використовувати кіберпростір в ролі п'ятого простору ведення війн, після морського, повітряного, наземного та космічного [3]. Також можна згадати передвиборчу кампанію Президента США Барака Обами, який зібрав гроші на неї за допомогою донатів у соцмережах.

Говорячи про сучасну Україну, яка вже більш ніж півроку відбивається від російських окупантів треба відзначити важливу роль дієвих інформаційних технологій. В країні з початком війни принципово відмовилися вводити військову цензуру, зробивши технологію створення інформації своєю потужною зброєю. Вона полягає в тому, щоб зібрати та створити точну інформацію для власного населення, а також необхідну для військово-політичного керівництва картинку для ворога.

На нашу думку, коли інформація надає переваги та впливає на абсолютно всі сфери діяльності держави, перед представниками влади стає важливе питання, пов'язане з забезпеченням інформаційної безпеки, яка є основою національної безпеки країни. Тут головною загрозою є негативний вплив ворожої сторони на інформаційні ресурси країни з метою нав'язання потрібних поглядів, цінностей або навіть рішень, які суперечать національним інтересам держави-жертви та загрожують її суверенітету. Саме тому потрібно мати стратегічний план, який стосується захисту інформаційного простору держави.

Як Україна так і росія активно використовують так звані інформаційно-психологічні операції (ІПСО), яка також є частиною сучасної інформаційної технології. До її елементів відносяться: дезінформація, пропаганда, перебільшення певної інформації або применшення іншої, диверсії в тилу, кібератаки тощо. Це боротьба за мізки людей.

У цьому розрізі, на нашу думку, доречно згадати про технології агітаційно-пропагандистського типу, які складаються з політичної пропаганди та агітації. Це той аспект інформаційних технологій, який найбільше впливає на українців та заохочує перейти їх на бік ворога. Ця технологія фокусується на прямому впливі на уми, свідомість, ідеї і поведінку людей.

На думку фахівців, доречно об'єднувати сили ЗМІ та влади заради досягнення однієї мети – протистояння зовнішнім впливам на думки, ідеї та цінності населення країни в умовах конфліктів або кризи, а також регулярно аналізувати стан всіх засобів комунікації країни [1, с. 68-75].

Ми вважаємо, щоб запобігти інформаційним атакам потрібно регулярно підіймати кваліфікаційний рівень та обізнаність працівників, пов'язаних з інформаційною безпекою України, як-то: журналісти, політологи, блогери, лідери думок, політики тощо.

Список використаної літератури:

1. Боднар І. Інформаційна безпека як основа безпеки. *Механізм регулювання економіки*. 2014. № 1. С. 68-75.

2. Некрасов В. Держава у смартфоні: як працюватиме програма «Дія» і чи варто переживати за безпеку. *Економічна правда*. 2020. 7 лютого. URL: <https://www.epravda.com.ua/rus/publications/2020/02/7/656775/>.
3. U.S. Department of State Information Technology Tactical Plan (ITTP). Fiscal Years 2011-2021. URL: <https://2009-2017.state.gov/m/irm/rls/c47770.htm>.

В. І. Крижанівська

ПОЛІТИКА ІДЕНТИЧНОСТІ ТА АБСЕНТЕЇЗМ

Крижанівська Вікторія Іванівна – аспірантка кафедри прикладної соціології та соціальних комунікацій Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна.

Політична участь є характерною рисою розвинених демократичних країн, що передбачає залученість громадян до прийняття політичних рішень або делегування повноважень представникам для прийняття та втілення політичних рішень.

До проголошення рівноправності та появи загального виборчого права політична участь була обмеженою, правом та можливістю для громадян та громадян з певними характеристиками (лише для вільних, для білих, для чоловіків, для людей з освітою, певного віку та соціального походження, відповідно до майнового цензу тощо), тобто була т.зв. привілеєм і тому сприймалася як благо та цінність, тоді як зараз, стаючи легко доступною, невід’ємним правом і даністю, вона перетворилася на те, що можна окреслити як «пересичення можливостями», які знецінюються і сприймаються як належне. Так, сьогодні, незважаючи на вільний та рівний доступ до участі у політичних процесах, поширеним феноменом стає абсентеїзм – соціально-політична апатія, байдуже ставлення громадян до своїх політичних прав, що проявляється у свідомому ухиленні від участі у виборчих процесах, а у більш широкому тлумаченні – від участі у будь-яких політичних подіях (вибори, референдуми, партійна діяльність, мітинги тощо) [1, с. 38]. Абсентеїзм стає все більш характерною рисою українського суспільства, а найбільше – молоді та нинішніх студентів – представників покоління Z, яким притаманні поява першого електорального досвіду, завершення політичної соціалізації, формування громадянської самосвідомості й ідентичності. Зокрема, спостерігається перманентне зниження участі молоді в електоральних процесах (з 71 % у 2004 р. до 40 % у 2019 р. на виборах Президента України; лише 18 % молоді взяли участь у місцевих виборах 25 жовтня 2020 року) [2].

Тому актуальним напрямком наукового вивчення проблеми абсентеїзму є дослідження його причин та наслідків, зокрема, виокремлення взаємозв’язку абсентеїзму та формування ідентичності, адже політична участь є елементом політичної соціалізації.

Якщо розглядати абсентеїзм крізь концепт політики ідентичності, то абсентеїзм можна інтерпретувати як відмову від громадянської чи політичної іден-

тифікації, оскільки відмова від участі у політичному житті суспільства призводить до нівелювання групової приналежності та ідентифікації з групою на основі політичних факторів, що, відповідно, є перешкодою для утворення політичної нації.

Якщо керуватися визначенням політики ідентичності, яке надає О.А. Філіппова, визначаючи її як «сукупність ідей і дій, які транслюють певний зміст і сенс ідентичностей, що пропонується різними соціальними агентами (соціальними акторами і інститутами), які прагнуть до того, щоб дані ідентичності були визнані легітимними», що передбачає наявність певних практик для забезпечення права контролювати смисли ідентичності, за набуття імені в структурі легітимних номінацій та статусу в структурі легітимних ресурсів [3, с. 30], то абсентеїзм означає добровільну відмову від номінації себе як політичного суб'єкта, як політичного актора, відчуження від структури політичних відносин та, відповідно, від участі в легітимації влади. Роджер Брубейкер визначав п'ять аспектів сутності ідентичності, зокрема, розглядаючи ідентичність і як підставу соціальної чи політичної дії, і як продукт соціальної чи політичної дії [5]. В такому ракурсі абсентеїзм є проявом порушення формування ідентичності у разі відчуження / уникнення від участі у політичних діях.

Загалом, політичну участь можна розглядати як самовираження та самопрезентацію (презентацію своїх політичних цінностей, поглядів, візії розвитку) через політичну активність та здійснення певних політичних практик, залученість у політичне життя суспільства, що стає основою для формування політичної нації. В такому разі абсентеїзм свідчить про деформацію формування та існування політичної нації, відмову від ідентифікації себе з певною політичною нацією, тобто свідчить про порушення політичної соціалізації (що особливо характерно для молоді) та викреслення політичної складової зі структури ідентичності особи.

Політика ідентичності та абсентеїзм також, на нашу думку, корелюють з концептом міграції. Міграційні процеси обумовлені різними факторами (економічні, політичні, соціальні тощо), проте безпосередньо пов'язані з ідентичністю особи – як громадянською, так і політичною, адже відсутній інтерес як до подій, що відбуваються в держав, так і відсутнє почуття громадянської відповідальності чи обов'язку. Наприклад, якщо молода людина по завершенню навчання планує виїхати закордон (стажування, тимчасова робота або на постійне місце проживання), то в неї немає мотивації до участі у політичних процесах в країні, яку вона збирається змінити. Локальна залученість трансформується у взаємодію на відстані (за термінологією Е. Гідденса), що вилучає із фокусу уваги політику, оскільки не несе цінності для індивіда, не відповідає потребам та інтересам, що є закономірним та об'єктивним процесом. Відповідно, однієї з гіпотез у нашому дисертаційному дослідженні є припущення, що рівень абсентеїзму вище у студентів, у яких високий рівень міграційних настроїв.

З іншого боку, абсентеїзм можна розглянути і через концепцію політики пам'яті. Політику пам'яті можна розглядати як колективну пам'ять політичних

агентів, із використанням різних політичних засобів, завдяки яким ця пам'ять зберігається та ретранслюється, із формуванням певних політичних традицій.

Як відомо, політична участь є однією з політичних традицій – зразків поведінки і патернів свідомості, які відтворюють соціально-політичний досвід, зберігають та транслюють його, а також актуалізують моделі політичної поведінки – адаптують їх до соціально-політичних структур, які існують, та до сучасної політичної практики. Політичні традиції фіксують соціально-політичний досвід у формі цінностей та норм, символів та міфів, стереотипів та моделей поведінки, які стають невід'ємною складовою менталітету суспільства та утворюють стійку основу політичної культури, що відтворюється в актуальній політичній діяльності. Відповідно, абсентеїзм можна розглядати, з одного боку, як порушення політичних традицій та усталених моделей поведінки, що склалася в суспільстві щодо участі у політичному житті суспільства, а з іншого боку, як одну з політичних традицій, оскільки відображає певну складену традицію уникнення участі у політиці та прийнятті політичних рішень, що може бути обумовлено формою правління, яка панувала довгий час у державі, особливостями залученості громадян до спільного прийняття політичних рішень та сформованою політичною культурою [4].

Відповідно, при аналізі політичної участі та абсентеїзму важливим аспектом є дослідження традицій політичної участі, які склалися в певному соціумі, динаміки та ретроспективи політичної участі, висхідні та низхідні політичні тренди, які зумовлюють зниження політичної участі громадян та, відповідно, зростання рівня абсентеїзму, аналіз різних історичних періодів та відповідні політичні практики, які були для цих періодів характерні, політичні трансформації, які сприяли збільшенню чи зниженню політичної участі тощо. Це аналіз макрорівня, що дозволить виокремити певні політичні традиції, характерні для соціуму (у певний період розвитку – ретроспективний аналіз, та у порівнянні з іншими суспільствами – компаративний аналіз).

На мезо- та мікрорівні важливим аспектом є дослідження впливу референтних груп на політичну участь (сім'я, родичі, друзі, колеги), що може стати фактором остаточного прийняття рішення брати чи не брати участь у політичних подіях, а також традиції політичної участі, які склалися у сім'ї та відтворюються у новому поколінні. Також пов'язаними з політичними традиціями вважаємо і сприйняття політичної участі, що може спиратися на стереотипи та упередження про політику, які транслюються від референтних груп. Зокрема, певне протиріччя виникає стосовно того, що студенти як соціальні актори, які вперше отримують електоральний досвід та право голосу, переважно ставляться до політики упереджено та стереотипно, тобто стають абсентеїстами навіть без політичного та електорального досвіду. Це також потребує окремого дослідження та наукового обґрунтування.

Таким чином, абсентеїзм як соціальний феномен тісно корелює з концептами політики ідентичності та політики пам'яті, адже політична участь та неучасть також є елементом формування ідентичності, формуванням політичної

нації та політичної культури, адже стосується і політичної соціалізації, і формування певних цінностей, і здійснення певних політичних практик. Абсентеїзм як уникнення від політичної участі є симптом порушення формування ідентичності, зокрема, громадянської, оскільки є показником порушення первинної соціалізації, відчуження від спільного вирішення справ та порушення формування політичної нації загалом.

Список використаної літератури:

1. Крижанівська В.І. Політична участь та мотивація до неї: евристичний потенціал соціологічних концепцій Донателли Делла Порти і Дрю Халфмана (порівняльна характеристика). *Український соціологічний журнал*. 2019. Вип. 22. С. 36-51.
2. Молодь проігнорувала місцеві вибори через зайнятість і переїзд. Дослідження. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/politics/miscevi-vibori-chomu-molod-ne-priyshla-na-dilnici-opituvannya-novini-ukrajini-50120573.html>.
3. Філіппова О.А. Ідентифікація й ідентичність крізь призму концепту «політики ідентичностей». *Українське студентство у пошуках ідентичності: монографія* / за ред. В.Л. Арбеніної, Л.Г. Сокурянської. Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2012. С. 23-41.
4. Фоломєєв М.А., Крижанівська В.І. Абсентеїзм як соціальний феномен: особливості інтерпретації. *Габітус*. 2020. № 12. С. 73-81.
5. Brubaker R. *Ethnicity without Groups*. Harvard University Press, 2006. 296 p.

А. І. Мікула

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ МОБІЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Мікула Анастасія Ігорівна – аспірантка Львівського національного університету імені Івана Франка.

Сучасний етап розвитку суспільства актуалізує потребу у таких фахівцях, що не тільки володіють своєю професією, але і орієнтуються в суміжних областях діяльності, що відрізняються здатністю приймати рішення і нести відповідальність за них, працювати з високою ефективністю, вирішувати нестандартні професійні задачі, готових до постійного особистісного і професійного саморозвитку. У контексті появи інформаційно-комунікативного способу розвитку, трансформується діяльність особистості, фокусуючись на роботі з інформацією і знаннями, набуваючи нелінійного, інноваційного характеру. Проходячи мережами міжособистісної комунікації, інформація і знання знаходять істотно нову якість, пов'язану із суб'єктивними переживаннями, інтелектуальною рефлексією. В. Кремень зазначає: «Ця якість вимагає не просто нової людини, а такої, що мислить по-новому, інноваційно. Це означає нову якість мислення, здатну відкрити складний, непередбачуваний світ» [1, с. 7].

Відтак, інтелектуально мобільні особистості повинні бути інноваторами, готовими до кардинальних змін своєї діяльності, зокрема і професійної, для того щоб іти в ногу зі змінами, які відбуваються у навколишньому середовищі непередбачуваного світу. Саме тому, можна стверджувати про те, що перспективи позитивного результату будь-якого виду мобільності залежить насамперед від інтелектуально-вольових якостей індивіда, а відтак і від інтелектуальної мо-

більності.

Інтелектуальна мобільність – це динамічна інтегративна характеристика особистості, в якій можна виділити кілька рівнів. Когнітивний, що виявляється в здатності до пізнавальної діяльності, вміння швидко навчатися, освоювати нове, засвоювати і переробити інформацію. Креативний рівень реалізується в творчих здібностях особистості, потреби саморозвитку, внутрішньої свободи; рефлексивний, що відображає здатність до аналітичного критичного мислення. Мотиваційно-вольовий, що виявляється в цілеспрямованості, вираженому рівні домагань, здатності чітко формулювати завдання, потреба в досягненні своїх цілей. Комунікативний рівень характеризує здатність контактувати, спілкуватися, інкультуруватись в нових умовах; а технологічний – забезпечує достатній ступінь свободи в отриманні і обробці інформації в електронному форматі.

Оскільки інтелектуальна мобільність безпосередньо має вплив на процеси соціальної мобільності, вона визначає процеси як вертикальної так і горизонтальної мобільності. Зокрема, може передувати цим процесам чи супроводжувати їх за наступними основними напрямками:

- професійно-трудоий, який зумовлює рух індивідів, груп у трудовій сфері на основі професійних наукових знань та інтелектуальних здібностей;
- соціально-стратифікаційний (переміщення в ієрархії соціальних страт за рівнем інтелектуального розвитку, який визначає рівень основних стратифікаційних факторів: освіти, доходу, престижу, влади);
- територіальний (зміна місця проживання залежно від потреб, можливостей і умов застосування індивідом своїх спеціальних знань і професійних навиків);
- світовий (міжнародний) ринок інтелектуальної праці;
- по сферах зайнятості (перехід працівників розумової праці з однієї сфери зайнятості в іншу залежно від соціальних обставин (потреб ринку праці, зміни політичного чи економічного ладу тощо) [2, с. 95].

У сучасній Україні ці напрямки мають свою специфіку, обумовлену не тільки трансформаційними процесами, скільки соціально-економічною кризою й дефектами соціальної політики держави. Спостерігаються суперечливі процеси. Так, з одного боку, розширилася міжнародна соціальна мобільність українських фахівців з вищою освітою. За своїм типом вона є не тільки горизонтальною (територіальне переміщення), але й вертикальною, тому що найчастіше приводить до значного підвищення доходів, та й соціально-стратифікаційного статусу. Крім цього, дана ситуація ілюструє реакцію на обставини українського суспільства, де рівень доходів та статусу таких фахівців є менш привабливими та перспективними, що свідчить про здатність до раціонального вибору та інтелектуальну мобільність. Хоча, з іншого ракурсу, для країни така інтелектуальна мобільність переростає у втрату інтелектуальних ресурсів.

Суперечлива ситуація й із професійно-трудоим напрямком. З одного боку, канали мобільності у цьому напрямку розширюються. Поряд з державною

сферою, існують приватні, акціонерні, муніципальні компанії у яких є можливість себе реалізувати, прикладаючи свої знання та зусилля й знайти бажаний соціальний статус. Однак, з іншого боку, низька оплата працівників розумової праці обумовлює собою низький соціально-стратифікаційний статус (за рівнем доходу) і знецінення багатьох професій, спричиняючи бум інтелектуальної мобільності цих фахівців, бо кожен, хто здатен раціонально мислити, рухається в напрямку кращого майбутнього, нехтуючи територіальними та професійними стереотипами. Крім цього, варто зазначити, що на противагу знеціненим професіям, існують так звані престижні професії, престиж яких, досить часто триває недовго. Як приклад, можна навести ситуацію в Україні на початку ХХІ століття, коли в гонитві за освітою економіста чи юриста, ніхто не думав про майбутнє перенасичення ринку праці та стрімке зниження попиту на таких спеціалістів, багато з яких, по суті, були вимушені освоювати нові види діяльності. У цьому випадку, орієнтація вступників на стереотипи престижності та відмінності інформаційного середовища нівелювали інтелектуальну мобільність, адже те, що актуально зараз, не завжди буде актуальним у майбутньому.

Список використаної літератури:

1. Кремень В.Г. Проект сучасної освіти: інноваційна людина. *Рідна школа*. 2013. № 8-9. С. 4-8.
2. Оксамитна С. Міжгенераційна класова та освітня мобільність. К.: НаУКМА, Аграр Медіа Груп, 2011. 287 с.

Ю. О. Ніколенко

**ПЕРСПЕКТИВА ЗАСТОСУВАННЯ СИСТЕМНО-КІБЕРНЕТИЧНОГО
ТА СИНЕРГЕТИЧНОГО ПІДХОДІВ ДО РОЗГЛЯДУ
ВИБОРЧОЇ ІНЖЕНЕРІЇ**

Ніколенко Юрій Олександрович – аспірант кафедри політології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Виборча інженерія (далі – ВІ) є діяльністю з законодавчого конструювання або модифікації початкових виборчих правил (параметри виборчої системи (далі – ВС) та виборчого процесу (далі – ВП)), яка здійснюється для досягнення певних цілей та результатів. Структура феномену ВІ включає в себе наступні складові: 1) перша складова – суб'єкт ВІ, тобто юридичні та фізичні особи, що мають право здійснювати ВІ; 2) друга складова – об'єкт ВІ – ВС та ВП; 3) третя складова – вплив суб'єкта ВІ на об'єкт ВІ, що формує технологічну сторону ВІ яка, у свою чергу, включає в себе з телеологічну, конструктивну, прогностичну та результативну складові [1].

Основними підходами, в рамках яких може розглядатися ВІ є системно-кібернетичний (далі – СКП) та синергетичний (далі – СП). СКП розглядає об'єкт дослідження як систему, досліджує не тільки статичну структуру системи, а й динамічні процеси, циркулювання інформації в рамках системи та процес управління в системі. У свою чергу СП вивчає складні відкриті нерівнова-

жні системи, які характеризуються складністю, відкритістю, нелінійним розвитком, здатністю до саморозвитку та самоорганізації.

У рамках ВІ існують як стабільні та прогнозовані, так і нестабільні та не прогнозовані чинники. Причиною цього є те, що хоча об'єктом ВІ є параметри виборчої сфери, які є за своєю природою арифметико-обчислювальним механізмом, сама діяльність з ВІ здійснюється в рамках соціальної сфери, яка не може бути повністю розглянута та змодельована в рамках СКП. Саме наявність нестабільних та не прогнозованих чинників, які присутні в рамках діяльності з ВІ, дозволяє застосувати до ВІ не тільки СКП, а й СП. Хоча обидві підходи при дослідженні ВІ не заперечують один одного і можуть бути застосовані одночасно. Але в центрі їх уваги перебувають різні аспекти ВІ: СКП зосереджений на формальних та стабільних механізмах ВІ, СП – на ролі не прогнозованих та суб'єктивістських чинників, присутніх при ВІ, а також на специфіці ВІ в рамках нестабільних ПС.

Основні складові ВІ можуть бути повністю розглянуті в рамках СКП – як кібернетична система, яка має керуючий та керований компонент, в якій здійснюються процеси управління та зворотного зв'язку. Керуючим компонентом тут виступає суб'єкт ВІ (який планує та здійснює діяльність з ВІ); керованим компонентом – об'єкт ВІ (параметри ВС та організації ВП); управлінням – сам процес ВІ, який включає телеологічну (визначення цілей управління та аналіз об'єкту управління), конструктивну (безпосередньо сам процес управління: конструювання або зміна виборчих правил – параметрів ВС та ВП), результативну (здійснення зворотного зв'язку – аналіз результатів діяльності з ВІ та коригування самої діяльності з ВІ на основі результатів даного аналізу), прогностичну (здійснений на підставі аналізу наявного стану об'єкту управління прогноз шляхів його майбутнього розвитку та майбутніх наслідків дій з ВІ) складові.

Застосування до виборчої сфери синергетичного підходу можливе лише опосередкованим чином – при розгляді виборчої сфери як частини політичної системи (далі – ПС) держави. Саме ПС (яка як частина соціальної реальності не може бути повністю розглянута в рамках СКП) може виступати в якості об'єкту синергетики (бо має характеристику не прогнозованості та нестабільності розвитку). ПС держави може в деяких ситуаціях набувати нестабільного стану. ВІ є діяльністю політичних акторів, яка відбувається саме в межах ПС (а саме – в інституційній та нормативно-регулятивній підсистемах ПС). Тобто стан ПС впливає на специфіку ВІ (як і будь якої іншої діяльності та процесів) в рамках даної ПС. З цього випливає, що якщо, згідно з постулатами синергетики, розвиток нестабільної ПС є нелінійним та не прогнозованим, то не прогнозованою є і будь-яка діяльність, яка відбувається в рамках даної ПС, в тому числі і діяльність з ВІ. Незважаючи на те, що ВІ першопочатково є раціональною та прагматичною діяльністю зі встановлення або зміни виборчих правил, на її специфіку можуть впливати такі фактори як стан ПС (в рамках якої здійснюється ВІ) та суб'єктивні інтереси політичних акторів (які виступають в суб'єктами ВІ та переслідують власні цілі та інтереси). Дані фактори є не прогнозованими, тому ПС

може виступати в якості об'єкту дослідження СП. В тому випадку, коли ВІ відбувається в рамках нестабільної ПС (розвиток якої є непрогнозованим), сама ВІ стає непрогнозованою. Таким чином синергетичний підхід придатний для дослідження ВІ в рамках політичної системи. Об'єктом дослідження тут виступає ПС тієї чи іншої держави. ВІ розглядається як діяльність політичних акторів в рамках даної ПС (діяльність зі встановлення або зміни правил організації та проведення виборів). Розвиток ПС, як і будь якої іншої складової соціальної реальності, не може бути повністю змодельованим та спрогнозованим, тому реальний процес ВІ (який завжди відбувається в рамках ПС) може бути об'єктом дослідження СП. Підставами для застосування СП до ВІ, яка здійснюється на практиці є: 1) об'єктивістська – ВІ здійснюється в рамках ПС, яка є частиною соціальної реальності, а отже не може бути повністю змодельована та спрогнозована в рамках СКП; 2) суб'єктивістська – суб'єктами, які здійснюють діяльність з ВІ є політичні актори, які при цьому переслідують власні суб'єктивні цілі та інтереси (цілі та інтереси політичних акторів також не можуть бути формалізовані, змодельовані та спрогнозовані в рамках СКП).

Таким чином, можна зробити зроблено висновок, що базовим для розгляду ВІ є системно-кібернетичний підхід, так як виборча сфера є за своєю сутністю обчислювальним механізмом, який за певними математичними алгоритмами (виборча формула) переводить голоси виборців (вхідні дані) в представницькі мандати (вихідні дані). Але виборча сфера є складовою політичної системи, до дослідження якої можливе застосування як системно-кібернетичного, так і синергетичного підходу (ПС є частиною соціальної реальності, яка не може бути повністю досліджена в рамках СКП). Тому застосування синергетичного підходу до ВІ можливе лише опосередкованим чином – через розгляд ПС в рамках синергетики (ВІ в даному випадку розглядається як діяльність, що здійснюється в рамках ПС).

Список використаної літератури:

1. Афанасьєва М.В. Виборча інженерія в Україні: монографія. Одеса: Юридична література, 2014. 384 с.

С. В. Омельченко

**ІНСТИТУЦІЙНІ СКЛАДОВІ ПОЛІТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ:
ТЕОРЕТИЧНА ПЕРСПЕКТИВА**

Омельченко Станіслав Валентинович – аспірант кафедри політології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Можливості пошуку взаєморозуміння та консенсусу в умовах політичного різноманіття та інформаційної відкритості вимагають якісно нового рівня підготовки інститутів та центрів прийняття рішень. Безпека в широкому розумінні є базовою умовою сталого соціально-економічного розвитку. Це поняття відповідає на питання доцільності реалізації тих або інших проєктів, узгодженості дій щодо забезпечення глобальної конкурентоздатності кожної окремої країни.

Разом з тим актуальним є питання поведінкових ролей окремих інститутів демократичної політики, спрямованих на формування стану безпеки. Також важливим є питання оптимальних алгоритмів політичної співпраці якнайкоротшого шляху стабілізації відносин влади і суспільства, держави і громадськості. В умовах викликів світової пандемії Covid-19 узгодженість політичних позицій всередині інститутів прийняття рішень набула визначальної ваги.

Для сучасної України надважливими є питання забезпечення національної згоди та консенсусу щодо ціннісних засад демократичного розвитку та європейського вектору зовнішньої політики. Актуальною є проблема ідентифікації інституційних засад безпекової політики та забезпечення стабільності в безпековому сегменті.

Важливими центрами, які здатні інтегрувати зусилля різноспрямованих політичних інститутів, з'єднати їх функції в рамках безпекової програми діяльності, є політичні лідери. Спроможність конкретної особи або групи осіб ухвалювати рішення в безпековій сфері свідчить про високий рівень розвитку демократичної політичної системи. Але при цьому слід звертати увагу й на суб'єктивність та особистісні якості таких дійових осіб.

Політична конкуренція в умовах демократії належить до постійно діючих умов взаємодій в рамках встановлення стану політичної безпеки. Зазначені категорії не можуть бути конфліктними та суперечливими, інакше йдеться про обмеження прав та політичних свобод або про перешкоджання діяльності законній владі. Тому «безпековий контур» політичної системи має вибудовуватися з урахуванням функцій та потреб політичної опозиції.

Умови демократичного транзиту значно ускладнюють формування конфігурації інституцій політичної безпеки. Статус «політико-безпекового інституту» вимагає значної відповідальності та спроможності інтегруватися до динамічної зміни політичних подій. При цьому вимоги політичної безпеки та політичної стабілізації не можуть бути взаємовиключними.

В умовах політичної конкуренції та політичного різноманіття «безпековий контур» демократичної політичної системи зазвичай включає державні інституції, на які покладено розв'язання завдань військової протидії збройним та силовим загрозам для національного суверенітету та територіальної цілісності. Однак проблема є набагато ширшою. До інституційної структури запобігання політичним загрозам дестабілізації належать також уряди, парламенти, неурядові організації, партії та рухи, незалежні експертні спільноти, академічне наукове середовище, а також вільні та відповідальні медіа. Вони формують гнучкі «коаліції політичної безпеки», які здатні відповідати на кризові виклики. Критерієм належності до цього середовища є безпекова програма діяльності, відповідна медійна історія, несуперечність з пріоритетами національної безпеки та оборони, здатність утримання від контрпродуктивних виступів, відкритість до діалогу та координації дій.

У сучасній Україні процес політико-інституційної консолідації навколо проблем національної політичної безпеки лише проходить стадію артикуляції.

Актуальним стає питання самообмеження політичних гравців в умовах зовнішніх безпекових загроз. На черзі денній розширення кола суб'єктів, відповідальних за політичну стабільність та адаптивність механізмів систем та засобів безпеки.

В. В. Бойко, О. В. Ходус

КОМЕМОРАТИВНІ МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ «ОБРАЗУ МИНУЛОГО» В АКТУАЛЬНИХ РЕАЛІЯХ

Бойко Віталій Володимирович – здобувач вищої освіти Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Ходус Олена Володимирівна – професор кафедри соціології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, доктор філософських наук, доцент.

Наприкінці ХХ століття поширеним в західній науковій думці стало твердження, згідно з яким вся національна історія – це «сконструйована пам'ять «як особливий соціокультурний феномен осмислення індивідом і соціумом свого місця в часі. Німецький філософ Ю. Хабермас висуває ідею, що основні динамічні характеристики історії визначаються спроможністю людини до критичної раціональності й відкритої демократії.

Майкл Оукшот досліджує історичну пам'ять як форму репрезентації «узугальноючого образу минулого», яку можна розглядати у трьох зрізах:

1) *Минуле, представлене у теперішньому*, яке можна назвати «практичним», «прагматичним», «дидактичним». Таке минуле не просто представлене в теперішньому, воно є його невід'ємною частиною, наприклад, будинки, в яких ми мешкаємо, книжки, фрази, які постійно повторюємо.

2) *Зафіксоване минуле*, мова йде про продукти, результати минулої людської діяльності, що чітко сприймаються, як ті, які створені в минулому.

3) *Минуле, яке сконструйоване в людській свідомості*. Цей образ минулого створюється на основі зафіксованого минулого, а саме його залишків, котрі збереглись. Але це минуле, на відміну від попереднього, фізично не присутні в теперішньому, воно існує лише у межах людської уяви, і контролюється за допомогою ЗМІ, підручників, владної верхівки та інтелектуальної еліти [1, с. 165].

Мова йде про минулу реальність, котру конструюють наші знання про неї. Саме цей зріз є основою комемораційних механізмів сучасного суспільства, які діють методами створення образів та конструктів. Аргументуємо свою думку тим, що історична пам'ять як продукт актуальної культури може виступати ретранслятором уявлень про минуле лише в конкретний час репродукування чи конструювання з домінуючими візіями заданого минулого. Ці уявлення репрезентують як реальні, так і ірреальні події. Вони набувають ціннісних конотацій, які не завжди збігаються з офіційною версією історії. Варто враховувати вибірковість історичної пам'яті, при цьому в історичній пам'яті є проблема «витіснення небажаного у сприйнятті».

Також, ми акцентуємо увагу на виключно сконструйованому характері історичної пам'яті, оскільки історична пам'ять моделюється, в тому числі, з метою актуалізації історичних подій. У процесі аналізу дії комеморативних механізмів, потрібно розуміти структуру історичної пам'яті, та який з її компонентів є домінуючим у створенні «образу минулого» в даному суспільстві в певний момент часу.

Спільною рисою між цими компонентами є те, що історична пам'ять зберігає накопичену соціальною системою інформацію. Наявність пам'яті підтримує безперервність суспільної свідомості, завдяки чому забезпечується самототожність різних соціальних суб'єктів.

Особливість сучасності полягає в тому, що не лише еліта є сховищем пам'яті, а й більше значення має феномен масової історичної пам'яті. За висловом французького культуролога Ж.Дерріди, «рецепція – це завжди прилаштування до себе, тобто перетлумачення». Тому потрібно розрізняти соціальну пам'ять і специфічну практику – *історичну реконструкцію*. Конструювання власної історії розглядається як фундаментальна потреба суспільств та позитивний інструмент їхньої ідентифікації. За теорією Р. Козеллека, історія є не стільки конструюванням істориків, скільки інтелектуальним конструюванням даного суспільства і для цього суспільства, у процесі якого воно творить свою ідентичність спочатку для себе, а потім і для майбутніх поколінь [2, с. 11-12].

Комеморація приватизує минуле, поєднуючи первинний рух деконтекстуалізації з вторинним – реконтекстуалізації, і саме остання дозволяє комеморації приватизувати минуле, яке раніше відчувалось на загальнішому рівні. З огляду на це, найкращою метафорою деконтекстуалізації – як результату комеморації – буде чистий витертий куток дошки. Як наслідок, не лише те, що згадують у самій комеморації, а й контекст, за якого вона відбувається, будуть записані на витертому місці. І вирішальним результатом є те, що виникає цілком випадковий, але міцний зв'язок між значущим минулим і релевантними рисами комеморації [3, с. 162].

Також потрібно наголосити на тому, що в основу сучасних механізмів комеморації покладений ефект усередненої ідентифікації або спільнотності. Сутність цього явища полягає у тому, що національна еліта пропонує деяку модель історичної пам'яті, яка, на її думку, спроможна консолідувати національну спільноту. Зазвичай ця модель має привабливий та легковпізнаваний вигляд, базується на певних етнічних стереотипах та досягненнях національної історичної науки. Однак у реальному суспільному бутті цього явно не достатньо для виконання історичною пам'яттю своєї ідентифікаційної функції. Останнє реалізується лише у складному процесі взаємодії особистісних та національного рівнів історичної пам'яті.

Список використаної літератури:

1. Історична пам'ять: теорії, дискурси, рефлексії. К.: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2012. 328 с.
2. Козеллек Р. Минуле майбутнє: Про семантику історичного часу / пер. В. Шведа за ред. С.

Стельмаха. К., 2005. 345 с.

3. Чупрій Л.В, Кан Д.С. Комеморативні практики та політика пам'яті як чинники формування національної ідентичності. *Політикус*. 2020. № 3. С. 159-166.

А. О. Висоцький, В. В. Кривошеїн
ВПЛИВ ТЕХНОЛОГІЙ НА ПРИСКОРЕННЯ ТЕМПУ
ПОВСЯКДЕННОГО ЖИТТЯ

Висоцький Арсеній Олександрович – здобувач вищої освіти Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Кривошеїн Віталій Володимирович – в.о. декана факультету суспільних наук і міжнародних відносин, професор кафедри соціології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, доктор політичних наук, професор.

Історію людства можна розуміти як гонку з часом, швидкість якого постійно зростає і перевершує біологічні можливості людини. Сили технонауки прискорюють світ до такої міри, що речі, навіть реальність, починають зникати. Реальний простір звільняє місце для деконтекстуалізованих процесів «реального часу», а інтенсивність приходить на зміну екстенсивності (див.: [1-3]).

Яку ж роль відіграють технології у формуванні людського сприйняття часу? Чи дійсно технологічний прогрес невблаганно прискорює темп повсякденного життя? Щоб спробувати відповісти на ці питання, давайте подивимось більш загально на те, як концептуалізувався зв'язок між технологією і часом. У минулому, дослідження припускали прямий зв'язок між технологією і продуктивністю, згідно з яким поширення автоматизації повинно скоротити як оплачуваний, так і неоплачуваний робочий час. Результатом мало стати збільшення вільного часу, що, в свою чергу, сповільнило б темп життя.

Однак вплив технологій далеко не однозначний. Замість того, щоб просто економити час, технології змінюють характер і значення завдань трудової діяльності, а також створюють нові матеріальні та культурні практики. Стандартне соціологічне вивчення інформаційно-комунікаційних технологій, як правило, віддає перевагу соціальним відносинам, розглядаючи їх як такі, що існували до втручання технологій. Згідно з цією парадигмою, технологічне прискорення призводить до того, що люди в основному роблять ті ж самі речі, але в більш швидкому темпі. На противагу цьому, підходи, більш співзвучні із соціальними дослідженнями науки і техніки, розглядають технічне як частину конституції «соціального». Іншими словами, «соціальне» і «технічне» – це не окремі сфери, а одне й те саме. Нові технології переконфігуровують відносини між людьми і просторами, які вони займають, змінюючи основи соціальної взаємодії. Поява нових медіа-технологій, таких як мобільний телефон та Інтернет, створює нові види соціальних відносин і безліч нових видів діяльності та практик. Такі концепції соціотехнічного можуть допомогти нам зрозуміти зв'язок між технологією і часом як такий, що взаємно формує один одного.

Примітно, що поширення мобільного телефону, можливо, найбільш швид-

ко поширюваного технологічного артефакту в історії, збіглося з основними суспільними дебатами про брак часу і прискорення темпів життя. До появи бездротової телефонії межа між роботою і домашнім життям відображалася у розділенні робочих і домашніх телефонних ліній (з окремими номерами). Це був один з основних способів, за допомогою якого багато людей контролювали свій час. Найбільш широко відмічена особливість мобільного телефону полягає в тому, що він надає можливість «вічного контакту», тим самим порушуючи поділ між приватною та публічною сферами. Ця здатність спілкуватися «будь-коли і будь-де», цілодобово і незалежно від місця розташування, широко розглядається як така, що сприяє заклопотаності і часовій фрагментації. Чи, таким чином, мобільні комунікаційні технології прискорюють темп життя людей?

Поширеною думкою, повністю сумісною з теоріями суспільства прискорення, є те, що постійна доступність є потенційно гнітючою особливістю бездротових пристроїв. Повсюдний і постійний зв'язок мобільних пристроїв означає, що раніше «мертвий час» тепер насичений комунікацією. Люди можуть «продуктивно» використовувати час, проведений у третіх просторах, таких як аеропорти, автомобілі, метро і кафе, телефонуючи, надсилаючи текстові повідомлення і все частіше отримуючи доступ до своєї електронної пошти та інформаційних послуг. Мобільні медіа сприяють «мобільній приватизації» або «мережевому індивідуалізму», який не прив'язаний до робочих місць або домашніх просторово-часових меж. Дійсно, люди організують свою діяльність навколо гнучких відрізків часу, а не відрізків часу, пов'язаних з певним географічним простором. Саме така організація діяльності в часі (а не в просторі) визначає «доступність», що призводить до переосмислення понять «громадський час» і «приватний час» на «вчасно» і «не вчасно».

Визнання творчих можливостей постійної доступності різко контрастує з акцентом, який передбачає, що інтенсивні часові ритми, спричинені «багатозадачністю», посилюють відчуття заклопотаності. Замість того, щоб фрагментувати час, можливість спілкуватися частіше та асинхронно може бути використана для економії часу. Мобільні технології дозволяють відкладати виконання завдань і частин послідовностей завдань, об'єднувати їх, програмувати заздалегідь і виконувати з віддаленого місця. Ця властивість мобільних пристроїв зміщувати час також розширює можливості для багатозадачності (поглиблення часу) – виконання завдання у фоновому режимі з одночасним зосередженням уваги на іншій діяльності. Більше того, полегшуючи мікрокоординацію розрізнених вимог домашнього та робочого графіків, ці артефакти також обіцяють змінити досвід дефіциту часу, пов'язаний з часовою дезорганізацією повсякденного життя.

Таким чином, нові технології не просто використовують час і витісняють існуючі види діяльності. Як соціально-матеріальні конфігурації, вони спричиняють цілу низку змін у соціальних практиках, комунікаційних структурах і відповідних формах життя. Одні й ті ж самі технології можуть означати дуже різні речі для різних груп людей, колективно продукуючи нові моделі соціальної

взаємодії, нові відносини, нові ідентичності. Замість того, щоб просто сприймати їх як збільшення дефіциту часу та прискорення темпу життя, мобільні модальності можуть створювати нові часові практики та трансформувати якість комунікації.

Список використаної літератури:

1. Wajcman J., Bittman M., Jones P., Johnstone L., Brown J. The Impact of the Mobile Phone on Work / Life Balance. Preliminary report. Australian Research Council, 2007. URL: http://www.kiwanja.net/database/document/report_mobiles_work_life.pdf.
2. Shaping technology / building society: studies in sociotechnical change / ed. By W.E. Bijker, J. Law. Cambridge, Mass.: MIT Press, 1992. VII, 341 p.
3. Rosa H. Social Acceleration: Ethical and Political Consequences of a Desynchronized High-Speed Society. *Constellations*. 2003. Vol. 10 (1). P. 3-33. URL: <https://doi.org/10.1111/1467-8675.00309>.

А. С. Гончаренко, О. З. Гудзенко
УКРАЇНСЬКИЙ ВОЛОНТЕРСЬКИЙ РУХ ЯК ФОРМА
САМООРГАНІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ВІЙНИ

Гончаренко Ангеліна Сергіївна – здобувачка вищої освіти Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Гудзенко Олеся Зеновіївна – доцент кафедри соціології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, кандидат соціологічних наук, доцент.

Провідну роль в становленні та розвитку волонтерської діяльності грає ціннісно-смілова сфера особистості, яка виступає орієнтиром під час виборів способу дій, відбирає ідеали, позначає цілі й показує способи їх досягнення. Існують відмінності в ціннісній сфері особистості у молоді, яка бере участь у житті суспільства і людей, і у тих, хто не включений в активну громадську діяльність. Остапенко М. зазначає, що у молодих людей, які реалізують власні добровольчі проекти, домінують цінності альтруїстичної спрямованості. А у волонтерів, задіяних у різних проектах, переважають цінності прийняття інших та конформістські цінності [1].

Актуальність теми сучасного стану волонтерської діяльності зумовлена бурхливим сплеском політичної громадської активності громадян. Потужна хвиля волонтерського руху і зростання його суспільного впливу – ці та інші прояви сучасних суспільно-політичних процесів в Україні актуалізували широку проблематику основ і принципів суспільної життєдіяльності, взаємин суспільства та влади і характеру соціальних комунікацій, що визначають суспільний уклад у багатьох аспектах його трансформації. Значна і важлива складова цієї проблематики окреслюється сучасними дебатами та концептуалізаціями громадянського суспільства.

У кризові періоди розвитку суспільства активність одних і пасивність інших провокує дезінтеграційні процеси, оскільки їхні практики та орієнтації зазвичай є відмінними, а на час різких соціальних перетворень ці відмінності де-

стабілізують соціальний порядок. Водночас активна меншість може задавати спрямованість суспільного розвитку, однак темпи та якість цього розвитку залежать від того, як пасивна більшість сприймає цю активність, які перспективи інтеграції цих двох спільнот. І хоча розвиток країни часто залежить від зовнішніх впливів, напрям поступу визначається рівнем внутрішньої організованості, інтегрованості соціуму.

Волонтерська діяльність відіграє значну роль у розвитку сучасної молоді, формуючи необхідні соціально значущі якості. При цьому потреби молоді в допомозі людям та суспільству необхідно формувати, розвивати та спрямовувати. Існує потреба у створенні інституційних органів, які будуть включені до системи управління виховною роботою вузів, координацію діяльності яких доцільно здійснювати на рівні міста спеціально створеною Координаційною радою.

Організацію волонтерської діяльності доцільно здійснювати на основі теоретичної моделі, що розкриває її цільові орієнтири, функції, логіку самоорганізації, принципи відбору змісту волонтерської діяльності, управлінські дії адміністрації освітньої організації, інструментарій та методики організації.

Український волонтерський рух з початком війни у лютому 2022 році вразив весь світ рівнем своєї самоорганізації, рішучості, здатності до активних дій. Завдяки своїй діяльності волонтерські організації та окремі волонтери реалізують завдання, які виконують органи державної влади. Волонтерський рух періоду лютий-травень 2022 року характеризується спільною емоційною діяльністю всіх верств населення країни. Приклади патріотичної взаємодії, спрямованої на допомогу воїнам АТО, вимушеним переселенцям, які втратили постійне місце проживання та опинилися в нових, скрутних економічному та психологічному станах, родинам загиблих та постраждалих сьогодні стали масовими [2].

Усвідомлення зовнішньої загрози та спільна позиція щодо виклику стала основою соціальної відповідальності не тільки активних українців, але й позначилася на всьому суспільстві. Починаючи з лютого 2022 р. соціологічні опитування фіксували феномен, коли найбільшою довірою серед українського населення користувалися волонтерські організації. Це втілювалося в те, що українці масово перераховували кошти волонтерам та волонтерським організаціям. Зовнішня загроза зумовила людей толерантніше ставитися один до одного. Поширення по країні великої кількості переміщених осіб змушувало розвивати навички міжкультурного діалогу. Моніторингове дослідження Інституту соціології НАН України зафіксувало суттєве зниження рівня аномійної деморалізованості та соціальної дистанційованості. Зовнішня загроза та нові сподівання громадян сприяли формуванню загальнонаціонального консенсусу щодо ключових політичних питань. Зокрема, уперше зафіксовано зближення електоральних та політичних орієнтацій усіх регіонів України. Наразі найприйнятнішими підвалинами соціального порядку в суспільстві є виключний державний статус української мови, європейські цінності та норми як цивілізаційний вибір, поєднання ринку й державного регулювання в економіці та унітарність територіального устрою.

За даними Research and Branding Group за березень 2022 року ступінь довіри громадян до волонтерських і громадських організацій доходила до 57%, що можна співставити зі ступенем довіри до армії і церкви, у яких цей показник досягав 62%. У порівнянні з цими показниками довіра до політичних сил становила лише 8%, ще 81% опитаних заявили, що не довіряють політикам. Матеріали, отримані Фондом «Демократичні ініціативи ім. Ілька Кучеріва» спільно з соціологічною службою «Ukrainian Sociology Service» в березні 2022 року продемонстрували навіть більшу довіру до волонтерського руху, ніж до церкви [3].

Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва спільно з Центром політичної соціології за підтримки John Fell Oxford University Press Research Fund впродовж 7-15 травня 2022 р. провели опитування «Самопочуття українців під час війни: емоції, очікування, особистий досвід». За результатами дослідження українці масово долучені до волонтерства чи благодійності і найбільше таких серед молоді. Люди віком від 18 до 29 років найактивніше допомагають фізично або фінансово (70,4%), відсоток волонтерів вікової кагорти 40-49 років трохи менший (63,4%), ще менше громадян залучено у віці 30-39 років (60,4%), люди з віком 50-59 років посіли передостаннє місце стосовно долучення до волонтерства (57,2%), а останнє місце по участі у благодійності у людей, вік яких перевищив 60 років (39,2%) [4].

Громадянські цінності в суспільстві нерідко тлумачаться як людські чесноти. Вони в суспільному житті так чи інакше сприяють інтеграції та взаємодії громадян; забезпечують стабільність їхніх взаємовідносин; створюють відчуття належності до певних соціальних спільнот; допомагають розрізнити правильне і неправильне, справедливе і несправедливе, бажане і небажане; обґрунтовують соціальні норми; виступають критеріями оцінювання суспільних явищ, подій, поведінки людей тощо. Як чесноти громадянські цінності спрямовані на забезпечення загального людського блага. Тому вони дуже цінуються в суспільному житті, а феномен волонтерства в Україні став символом єдності громадян проти зовнішньої агресії і ознакою того, що в Україні міцніше громадянське суспільство.

Список використаної літератури:

1. Остапенко М. Громадська активність як основа формування громадянського суспільства. К., 2019. 143 с.
2. Христя О.Д. Добровольчість (волонтерство) як потужний фактор розвитку громадянської активності та успішної соціалізації дітей та молоді. Львів, 2018. № 1. С. 16-22.
3. Соціологічне опитування: Кому більше довіряють українці? URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3474601-aki-novini-divlatsa-ukrainci-i-komu-doviraut.html>.
4. Соціологічне опитування: Самопочуття українців під час війни: емоції, очікування, особистий досвід. URL: <https://dif.org.ua/article/samopochuttya-ukraintsiv-pid-chas-viyni-emotsii-ochikuvannya-osobistiy-dosvid>.

В. Д. Кравченко, О. В. Ходус

ПОВСЯКДЕННІСТЬ УКРАЇНЦІВ В УМОВАХ ВІЙНИ 2022 РОКУ

Кравченко Владислава Дмитрівна – здобувачка вищої освіти Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Ходус Олена Володимирівна – професор кафедри соціології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, доктор філософських наук, доцент.

У сучасних реаліях українського суспільства, коли трансформації відбуваються надто швидко, таке соціальне явище як повсякденність стало справді викликом для соціологів. Повсякденність – є явищем сталим та постійним. Це те, що відбувається день у день. Але сьогодні, коли війна торкнулась кожного українця, повсякденність змінюється та трансформується під нові соціальні реалії [1].

У першу чергу зміни торкнулися споживчих настроїв та звичок громадян. Наразі відбувається кардинальний перегляд ставлення людей до роботи, відпочинку, шопінгу, грошей, професійної сфери та до мовного питання. Тут варто зазначити зміни, які відбуваються в сфері мовного питання, адже мова – це те, з чим стикаються 100% українців в повсякденності. Наразі можна спостерігати, як більшість українців обирають українську мову, як мову спілкування в побуті. Про це свідчать результати опитування компанії Gradus, яке проводилось у квітні 2022 року. До повномасштабної війни Росії з Україною 41% громадян спілкувалися у повсякденному житті українською мовою, наразі цей показник виріс до 53% [2]. Зміна мови повсякденності потягне за собою зміни не тільки в буденному житті українців, а у національній свідомості. Люди вже почали змінювати свої проросійські погляди на проєвропейські.

Також наразі можна спостерігати зміну відношення людей до грошей та матеріальної сфери. Це можна спостерігати на прикладі зростання кількості волонтерів. Наразі матеріальною підтримкою займаються 35% опитаних (за даними соціологічної групи Рейтинг) [3].

Патерни вибору товарів під час війни також дещо змінилися, що являється показником змін у повсякденному відношенні до шопінгу та споживання в цілому. Частина українців, яка мігрувала до безпечнішого місця, зіткнулася з відсутністю в офлайн-магазинах своїх звичних товарів та брендів. Частина відмовилась від преміальних брендів та заощаджує. А частина діє всупереч суворій ієрархії потреб, і переключається на українські бренди, щоб підтримати суспільство. Це дає зелене світло онлайн-торгівлі. Саме тому в майбутньому українське суспільство у повсякденному житті буде віддавати перевагу не офлайн-магазинам, а онлайн-маркетплейсам, де можна буде знайти всі необхідні товари.

Люди переосмислюють свої потреби у матеріальній сфері та більше заощаджують. За даними дослідницької компанії Kantar найбільше в Україні економлять на розвагах, відпочинку та спорті. Далі йде – краса (перукар, космето-

лог), про що говорить понад 50% респондентів. Також українці економлять на хобі й одязі. На освіті – лише третина опитаних. У меншості – економія на продуктах харчування та комунальних послугах [4].

Українці також можуть змінити своє ставлення до роботи після війни. Це особливо стосується тих, хто втратив своє майно, адже навіть працювати на знос, якщо все одно є вірогідність втратити все в один момент.

Повсякденність міських жителів починає змінюватися вже зараз. Деякі містяни мігрували до селищ через те, що там безпечніше. Інші займаються своїм городом на ділянці чи розсадою у квартирі. З одного боку, це спроба економії грошей, а з іншого боку, це підстраховка, щоб людина мала їжу, якщо магазин чи ринок не працюють.

Усі ці соціальні зміни потягнуть за собою зміни у професійних ціннісних орієнтирах українців. Багато українців втратили роботу під час війни: деякі втратили своє місце роботи через обстріли, послуги інших стали не актуальні під час військового конфлікту, а багато просто втекли з-під обстрілів, залишивши робоче місце.

Наразі формування цінностей сучасної молоді відбувається під впливом соціально-культурних процесів в Україні, що буде накладати відбиток на майбутній вибір професії. В першу чергу актуальними професіями стануть саме військові через образ героя у ЗМІ та в Інтернеті, а також психологи через необхідність реабілітацій для військовослужбовців. Не варто також забувати про будівництво, архітектуру, інженерію та енергетику, адже певна частина інфраструктури була знищена [5].

Люди, які втратили свої місця роботи зараз, намагаються освоювати онлайн-професії, наприклад, копірайтинг, IT-сферу та тому подібне. Це призведе до прискоренні змін, які почалися ще під час карантинних обмежень – більша частина українців буде працювати з дому, а це потягне за собою зміни у всіх інших сферах.

Отже, наразі в українському суспільстві відбувається переосмислення ціннісних орієнтирів, що тягне за собою зміни у повсякденності громадян. Події в Україні показали нам, що цілісність держави залежить, переважно, від людського чинника, а особливо зараз, в епоху високорозвиненого інформаційного середовища. Українське суспільство адаптується до нових умов, змінюючи вже існуючу повсякденність.

Список використаної літератури:

1. Козлова Н.Н. Повседневность. *Современная западная философия: Словарь*. М., 1998. С. 254-255.
2. Результати опитування. *Gradus*. 2022. 5 травня. URL: https://gradus.app/documents/216/Gradus_Dentsu_05052022.pdf (Дата звернення: 21.09.2022).
3. Дослідження. *Соціологічна група «Рейтинг»*. 2022. 6 квітня. URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/vosmoy_obschenacionalnyu_opros_ukraina_v_usloviyah_voyny_6_aprelya_2022.html (Дата звернення: 21.09.2022).
4. Дослідження. *Kantar*. URL: <https://promodo.ua/ukrainian-ecommerce-state-during-the-war-research/> (Дата звернення: 22.09.2022).

5. Економічна правда. 2022. 1 квітня. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/04/1/685047/> (Дата звернення: 22.09.2022).

В. В. Кулиба, Р. М. Ключник

«РУСЬКИЙ МІР» ЯК ГЛОБАЛЬНИЙ ПРОЄКТ ТА РИЗИКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Кулиба Валерія Владиславівна – здобувачка вищої освіти Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро).

Ключник Руслан Максимович – доцент кафедри глобальної економіки Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро), кандидат політичних наук, доцент.

На тлі сучасного загострення геополітичної ситуації (військова ескалація Росії в Україні та інші конфлікти) доцільним є дослідження парадигми «руського міра», за який окупанти так борються на території нашої держави та чим це небезпечно для України.

До 2014 року Україна викликала асоціацію із пострадянським простором, слабкою економікою, високим рівнем корупції тощо. Після втечі Януковича та Євромайдану Україна стала ареною боротьби між двома світоглядами: моделі європейського розвитку і проєктом «руського міра». Тож що ж це за парадигма?

Розпад СРСР став потрясінням для всього світу, особливо для росіян, оскільки вони втратили «велику імперію». Становище Росії у світі змінилося, вона більше не могла продовжувати політику СРСР, на заміну соціалізму приходили ліберальні цінності та капіталізм. У політиці виник смисловий вакуум, який треба було чимось заповнити задля збереження культурної ідентичності росіян або створити нову, щоб замінити втрачені радянські цінності. Відбувається дискусія, якого ж ідеологічного шляху дотримуватися. У гру вступає Аналітична група Зовнішньополітичної Асоціації, або ж «Група безсмертних», яка не розділяє погляди на так звану «американізацію» Росії. Петро Щедровицький, російський політтехнолог, створює працю «У пошуках форми», де порушує питання про те, яка саме спільнота зможе вивести молоду Російську Федерацію на міжнародний рівень та представити внутрішні проблеми РФ як світові. У 2000 році виходить стаття «Руський мір», де ідеї набувають розвитку. Відповідно до статті: «руський мір» – це усі люди, які розмовляють російською, незалежно від того, на території яких держав вони проживають, адже «духовно вони у Росії». Так, Росія виносить за межі фізичного, її намагаються перетворити на дещо філософське, духовне. Щедровицький у своїх ідеях перетворює цей проєкт на інструмент розвитку глобальної економіки, він відкривав би доступ до фінансових ринків пострадянських країн. Але на той час це сприймалося як утопія. Пізніше ця ідеологія перекочувала до кабінетів Кремля та РПЦ і стала основним вектором. Це пов'язано з тим, що учасники-ідеологи «Групи безсмертних» почали займати високі політичні посади.

Деякі люди досі вважають, що Президент РФ колись по-дружньому ста-

вився до нашої держави. Але давайте проаналізуємо доповіді його та інших впливових осіб РФ: *«Русский мир может и должен объединить всех, кому дорого русское слово и русская культура, где бы они ни жили, в России или за ее пределами. Почаще употребляйте это словосочетание – «русский мир»* [4].

2007 року створюється фонд «Руський мір». Він мав популяризувати російську мову та культуру. У 2014 році під егідою цього фонду працювало 100 «Руських центрів» у 45 країнах і 145 «Кабінетів Руського міру» у 56 країнах.

Наступна доповідь належить Володимиру Кочіну: *«Мир не состоит из Прибалтики, Украины и некоторых восточно-европейских стран, где происходят какие-то нападения на Фонд «Русский мир». Поэтому мы просто с высоко поднятой головой продолжаем свою миссию и будем ее продолжать независимо от того, нравится она кому-то или нет». «За последний год изменился Русский мир, его изменила Украина. Семь лет назад мы говорили о Русском мире как о культурном феномене, мы говорили о мире русского языка и культуры. Сейчас все чаще Русский мир политизируется и становится категорией не столько культурной, сколько политической»* [5].

Справа в тому, що Росія не може повноцінно існувати без економічних ресурсів колишніх країн СРСР, і без України в першу чергу. Довгі роки проєкт «руський мір» вкладався у голови росіян для мобілізації антизахідних рухів. Таким чином зараз вони і обґрунтовують напад на Україну, адже «це Захід наблизився до нас», «ми захищаємо вас від впливу західної ідеології», – так зараз говорять російські пропагандисти.

За аналізом Британського інституту вивчення війни, Росія почала готуватися до вторгнення в Україну ще у 2018 року. Тож можемо знайти своєрідний маніфест у виступі Лаврова з статтею «Росія і світ у ХХІ ст.»: *«Вже немає сумнівів, що після закінчення холодної війни завершився етап світового розвитку, який тривав 400-500 років, протягом яких у світі домінувала європейська цивілізація... Захід. Є два принципових підходи до оцінки того, в чому полягає зміст цього етапу розвитку людства. Перший – світ через прийняття західних цінностей поступово повинен перетворитися на Великий Захід. Це своєрідний варіант «кінця історії». Другий підхід – і ми його поділяємо – полягає тому, що конкуренція набуває глобального характеру та цивілізаційного виміру. Тобто предметом конкуренції виступають в тому числі й ціннісні орієнтири та моделі розвитку»* [2].

«Екзистенційна загроза соціальному існуванню, яка відчувається на рівні раціонально усвідомлюваних впливів, але спрямованих в міфо-метафізичні глибини культурного буття, сприймається / розуміється як аксіологічний виклик» [1]. Аксіологічний виклик розуміється як право мати цінності, за які люди можуть воювати, які варто боронити і які пересічний громадянин сам не сформулював би. Тут на згадку спадають «хресні ходи», які окупаційна влада влаштувала на Донбасі у 2014 р. Показовими є місця, навколо яких це влаштувалося, а саме державні адміністрації та СБУ. Вони і втілюють квінтесенцію і повноту російської влади.

Отже, концепція «руського міра», відіграла значну роль самоідентифікації РФ, особливо у взаємовідносинах із західними країнами. Сьогодні цей проєкт перетворився на інструмент у війні та глобальній грі ідеологій. Можемо з упевненістю стверджувати, що найбільшим ризиком є подальше просування його як доктрини для усіх людей, які знають російську мову, це загрожує національній ідентичності і боротьбі у сучасній війні в Україні. За будь-якого розвитку подій, «руський мір» залишиться для Росії консолідуючим ресурсом і засобом впливу на сприйняття подій своїм народом.

Список використаної літератури:

1. Білокобильський О. Заручники міфологічного розуму або чому східноукраїнський конфлікт став можливим. *Східноукраїнський конфлікт в контексті глобальних трансформацій / Український інститут стратегій глобального розвитку і адаптації; Український культурологічний центр. Донецьк: ТОВ «Східний видавничий дім», 2015. С. 273-286.*
2. Лавров С. Россия и мир в XXI веке. *Россия в глобальной политике.* 2008. № 4. URL: http://www.globalaffairs.ru/number/n_11159.
3. Молитва за Стрелкова. Встретил Крестный ход в центре Донецка. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=9HVCosKwohI>.
4. Мы русский мир построим! URL: http://old.lgz.ru/archives/html_arch/lg492006/Polosy/1_1.htm.
5. Притяжение русского мира. URL: http://sr.fondedin.ru/new/fullnews.php?subaction=showfull&id=1409560529&archive=1409042400&start_from=&ucat=14&.
6. «Русский мир» и как его понимать? URL: <http://wciom.ru/index.php?id=459&uid=115074>.
7. Ткач В. Спецпропаганда як інформаційний складник гібридної війни Росії проти України. *Стратегічні пріоритети.* 2016. № 1 (38). С. 99-109. URL: http://www.niss.gov.ua/public/File/Str_prioritetu/polituka_1_2016.pdf.

І. С. Попроцька, А. М. Редькіна

ПРО ЦІННОСТІ: РОЗМАЇТТЯ НАУКОВИХ ПОГЛЯДІВ

Попроцька Ірина Станіславівна – здобувачка вищої освіти Дніпровського державного технічного університету (м. Кам'янське).

Редькіна Анна Михайлівна – доцент кафедри соціології Дніпровського державного технічного університету (м. Кам'янське), кандидат політичних наук, доцент.

Кожна культура протягом багатьох років створює свою систему цінностей, яка визначає її особливість та неповторність, а також стійкість до геополітичних змін. Проблема визначення цінностей також виявляється у їхній зміні під впливом соціокультурних трансформацій. В епоху глобалізації, характерною ознакою якої є трансформаційні процеси в усіх суспільних царинах, ціннісна зміна теж стає провідною темою наукового вивчення.

Світ цінностей різноманітний і практично невичерпний, як різноманітні та невичерпні потреби й інтереси людства, що прогресивно розвивається. Цінності є набуттям історії, їхній набір та функції є різними на усіх етапах розвитку суспільства.

Зміст поняття «цінність» розкривається в академічному словнику як специфічне соціальне визначення об'єктів навколишнього світу, яке характеризує їх позитивне чи негативне значення для людини і суспільства [5].

Поняття «цінність» є предметом дослідження різних наук: соціології, філософії, психології і культурології, однак єдиного підходу до даного поняття не вироблено.

У соціології – це проблема загальносоціальних регулятивних механізмів, де цінності суспільства розглядаються як складові суспільної свідомості та культури, що виконують по відношенню до особистості нормативні функції [6].

Занурюючись у історію розвитку поняття «цінності», згадаємо про на праці І. Канта, оскільки його філософські напрацювання стали зворотним пунктом у розробці проблеми цінностей, особливо у таких працях, як «Критика практичного розуму» (1788), «Основи метафізики моральності» (1785), «Метафізика моральності» (1797) тощо.

У своїх працях І. Кант розкривав поняття цінності, виходячи з етичних міркувань, водночас вважаючи, що цінності самі по собі не мають буття, їм притаманна лише значущість, вони суть вимоги, звернені до свободи, цілі, які поставлені перед нею. Саме тому свобода, воля, за І. Кантом є цінністю людини. І. Кант паралельно розкривав поняття світогляду особистості, виділяючи чотири основні питання його формування: Що я можу знати? Що я повинен робити? На що я можу сподіватися? Що таке людина? Основою усіх питань є цінності, які надають смисловий лад світові та полегшують орієнтацію людини у світі. Найвищою цінністю І. Кант проголошує саме людину, людське щастя і, разом з тим, гідність, високий моральний обов'язок, а найвищою цінністю людини – свободу, волю (див.: [2, с. 313]).

Після І. Канта німецький філософ-спіритуаліст Р.-Г. Лотце першим спробував надати поняттю «цінність» категоріальний статус, хоча фактично біля витоків цього процесу стоїть І. Кант. З часів Р.-Г. Лотце цінності сприймаються як своєрідний «логічний кристал», який надає можливість зрозуміти глибинні процеси, що відбуваються у певній соціальній системі, виявити їхню сутність та відповісти на питання: куди і якою дорогою ми йдемо, що чекає на наше суспільство – злети чи падіння, розквіт чи стагнація?

Основними працями Р.-Г. Лотце, в яких розкривається сутність поняття «цінність», є «Мікрокосм» (1856) та «Підстави практичної філософії» (1864). Вчений вводить до наукового обігу нове поняття «цінність» та стверджує, що ключем для розуміння світу є світ цінностей. Цінності – це те, чого не існує, проте має значну силу, за допомогою якої людина створює новий світ – світ цінностей [7].

За радянських часів у науковій літературі термін «цінність» довго не використовувався, оскільки вважався дрібнобуржуазним поняттям. Після значної перерви цінності почали розглядати основою, на якій будується не лише культура, а культурне життя окремої особистості та суспільства загалом.

Українські науковці, що займаються вивченням певних аспектів цінностей, по-різному тлумачать дане поняття.

Так, В. Кремень зазначає, що цінність – це не те, що можна витратити на щось, що має перехідне, вузьке значення, а те, заради чого проживається усе життя. Те, чого люди хочуть заради нього самого, а не чогось іншого [3, с. 56].

Типовим визначенням цінності як певного об'єкту можна вважати визначення, яке було надане А. Ручкою. Цінність є матеріальним або ідеальним предметом, який має певну життєву значимість для даного соціального суб'єкта, тобто здатність задовольняти його потреби та інтереси (див.: [1, с. 92]).

На думку Ф. Семенченка соціальна система, незалежно від масштабу, передбачає наявність певних спільних цінностей які б підтримувались усіма членами соціуму і виконували роль механізму для регулювання спільної людської діяльності [4].

Варто зазначити, що у сучасній науковій літературі пропонується декілька сотень визначень поняття цінностей, які детально охарактеризувати в одній доповіді не є можливим. Їх настільки багато, що бажання різних авторів навести концептуальний порядок у сфері вивчення цінностей є, схоже, єдиною точкою опори для їхнього вивчення.

Список використаної літератури:

1. Бабенко Ю.А. Теоретичні аспекти дослідження цінностей. *Вісник НАКККиМ*. 2013. № 3. С. 88-92.
2. Денисенко В. Кант Іммануїл. *Політична енциклопедія* / редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. К.: Парламентське вид-во, 2011. С. 313.
3. Кремень В.Г. Філософія людиноцентризму в освітньому просторі. 2-ге вид. К.: Т-во «Знання» України, 2010. 282 с.
4. Семенченко Ф.Г. «Цінність» як предмет соціально-гуманітарної науки: теоретико-концептуальний підхід аналізу проблеми цінностей. URL: <http://www.politik.org.ua/vid/bookscontent.php3?b=7&c=386> (дата звернення 21.09.2022).
5. Словник української мови: у 11 т. / за ред. І.К. Білодіда. К.: Наук. думка, 1970-1980. URL: <http://sum.in.ua/> (дата звернення 21.09.2022).
6. Сук О.В. Діалектика загальнолюдських і національних цінностей у трансформаційних процесах. *Вісник Міжнародного слов'янського університету*. 2007. Т. 10, № 1. URL: <http://www.nbu.gov.ua/portal/SocGum/VMSU/2008-02/08oesyhh.htm> (дата звернення 21.09.2022).
7. Rudolf Hermann Lotze. *Encyclopedia Britannica*: веб-сайт. URL: <https://www.britannica.com/biography/Rudolf-Hermann-Lotze> (дата звернення 21.09.2022).

А. В. Ременюк, Р. М. Ключник

ОСНОВНІ ВИМІРИ СЕКСИЗМУ В СУЧАСНОМУ СВІТІ: СПРОБА КЛАСИФІКАЦІЇ

Ременюк Анастасія Вікторівна – учениця Міського юридичного ліцею (м. Дніпро).

Ключник Руслан Максимович – доцент кафедри глобальної економіки Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро), кандидат політичних наук, доцент.

Сексизм – дискримінаційне, упереджене, необ'єктивне ставлення, жест, візуальна репрезентація, будь-який акт по відношенню до людини або групи людей на основі ідеї про неповноцінність певної статі. Незважаючи на зусилля держав, міжнародних організацій, громадських об'єднань з подолання сексизму як виду дискримінації, він все ще наявний в сучасному світі та проявляється у низці вимірів, деякі з яких ми розглянемо. У даних тезах ми приділимо увагу саме дискримінації жінок, хоча нею сексизм не обмежується.

1. Правовий вимір полягає в законодавчому обмеженні прав жінок, забороні реалізовувати їх права та законні інтереси. Так, в Ірані після перемоги Ісламської революції було введено низку дискримінаційних норм та практик. Щоправда, в останні роки спостерігається позитивні тенденції щодо представлення жінок в адвокатурі та інших сферах [1]. Рух «Талібан» керував Афганістаном з 1996 по 2001 рр., насаджуючи закони шаріату в особливо жорсткому трактуванні. Дівчатка, старші за вісім років, не могли відвідувати школу, жінкам забороняли працювати (за винятком сфери охорони здоров'я) і виходити на вулицю без супроводу близького родича чоловічої статі (при цьому вони були зобов'язані носити паранджу). За подружню зраду жінок забивали камінням. З приходом до влади в серпні 2021 р. «Талібан» заявив про «пом'якшення» своєї позиції: бойовики обіцяли, що будуть поважати права жінок, «згідно з афганськими нормами та ісламськими цінностями» (хоча досі неясно, що це буде означати на практиці), а також дозволять їм вчитися та працювати [4]. Окремою проблемою є заборона абортів у Польщі та деяких штатах США, що розколює суспільство, викликає масове невдоволення та має бути предметом окремого дослідження [10; 5].

2. Економічний (у тому числі трудовий) вимір полягає у створенні штучних перепон для кар'єрного зростання жінок. Серед них – встановлення для них менших окладів (розрив в оплаті праці жінок і чоловіків). Так, у середньому чоловіки отримують на 10-40% більше, ніж жінки (залежно від країни) [7]. Поширеною є відмова (у переважній більшості випадків неофіційна) брати на роботу жінку через можливе народження нею дітей. Також жінки набагато більше, ніж чоловіки виконують саме неоплачувану роботу (домашнє господарство, виховання дітей, або просто «друга зміна»). У багатьох країнах, включаючи Україну, існує список заборонених для жінок професій.

3. Соціокультурний вимір сексизму – це існуючі в суспільстві стереотипи та усталені практики щодо дискримінації жінок. Так, поширеними є уявлення

про «чоловічу» та «жіночу» поведінку (вони починаються з іграшок: хлопцям дарують машинки, а дівчатам ляльки, а якщо у дитини є інші преференції, вона стає об'єктом насмішок). Також існують стереотипи щодо навчання, вибору професії, способів відпочинку, заняття спортом, реакції на стрес, ролі у стосунках та сім'ї. Досі у пострадянському суспільстві поширені стереотипи щодо успішності дівчат у гуманітарних науках, а хлопців у природничих.

На жаль, поширеною залишається об'єктивація жінок у рекламі, кіно, шоу-бізнесі, глянцевиx виданнях тощо. А. Коваль зазначає, що об'єктивованими можуть бути і жінки, і чоловіки, однак жінки стають об'єктами у медійних текстах частіше, з огляду на те, що традиційно жіночі образи привертають більше уваги [6, с. 136]. Рекламодавці, що використовують об'єктивацію, продають споживачеві загальноновизнану версію соціального світу і взаємин у ньому, тобто підказують, чого вони чекають від споживача в типовій ситуації [11, с. 447-448].

Також звернемо увагу на традиції та практики, що не мають чіткого пояснення. Так, більшість жінок у шлюбі беруть прізвище чоловіка, а не навпаки; дитині в Україні можна дати лише по батькові (законодавча дискримінація), але не можна дати матронім, хоча встановити особу батька іноді неможливо). Такі практики можуть стати предметом окремого розгляду.

4. Політичний вимір сексизму полягає в дискримінації жінок у сфері політичного представництва та прийняття управлінських рішень. Так, в Україні дуже малий відсоток жінок-міських голів, депутаток, міністерок тощо (жінкам в політиці доводиться змагатися не тільки за голоси виборців, а й за партійний рейтинг [9]). Сексистські заяви політиків потребують окремої дискусії. Так, А. Геращенко висловлювався про депутатку Н. Савченко, порадивши їй виходити заміж та народжувати дітей [2]. Н. Холодницький одного разу обурився: «Я не дівка, щоб мене до чогось змушувати!» [8]. О. Корнієнко, обговорюючи ділові якості своєї колеги І. Аллахвердієвої, використав зневажливу лексику [3]. З одного боку, видається прикриттям, що подібні випадки мають місце в сучасній Україні. З іншого ж боку, публічне обговорення цих інцидентів та громадське застосування подібних заяв свідчать про нетолерантність до подібного роду дискримінації та готовність принаймні певної частини суспільства боротися з вищенаведеними дискримінаційними проявами.

Отже, можна зробити висновок, що сексизм є надзвичайно розповсюдженим у сучасному світі, він має вплив на величезну кількість сфер життя, а його ліквідація потребує скоординованих зусиль.

Список використаної літератури:

1. Аніщук Н. Правове становище жінок в Ірані після революції 1979 року й до сьогодення. *Юридичний вісник*. 2016. № 1. С. 143-148.
2. Верховна Рада отримала антипремію «Дискримінатор року». *Громадське*. URL: <https://hromadske.ua/posts/verkhovna-rada-otrymaiu-antypremiiu-dyskryminator-roku>.
3. Глава «Слуги народа» назвав колегу «рабочей бабой, как корабельная сосна». *Громадське*. URL: <https://hromadske.ua/ru/posts/glava-slugi-naroda-nazval-kollegu-rabochej-baboj-kak-korabelnaya-sosna>.

4. Дім став в'язницею. Як живуть афганські жінки через місяць після захоплення влади «Талібаном». *BBC*. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-58651593>.
5. Заборона на аборти розколола Польщу. Чим закінчатся протести. *BBC*. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-55033971>.
6. Коваль А.С. Суб'єкти об'єктивації жінки в українських вебсеріалах. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Сер.: Філологія. Журналістика*. 2022. Т. 33 (72), № 1, ч. 3. С. 135-142.
7. Марценюк Т.О. Гендер і ринок праці. *Prometheus*. URL: https://courses.prometheus.org.ua/assets/courseware/fc0f35e8a85cc7fde44f7e3cd5ce5d22/c4x/IRF/101/asset/%D0%B4%D0%BB%D1%8F_%D1%81%D0%BB%D1%83%D1%85%D0%B0%D1%87%D1%96%D0%B2_%D0%A2%D0%B5%D0%BC%D0%B0_3.pdf.
8. Спецпрокурор Холодницький: Я не дівка, щоб мене до чогось змушувати. *Українська правда*. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2017/01/12/7132159/>.
9. Темнохудова З. Жінки здатні принести в публічну політику унікальні запобіжники від хворих перекосів. *Закон і бізнес*. URL: <https://zib.com.ua/ua/144019.html>.
10. Чому рішення Верховного суду про аборти сколихнуло США. *BBC*. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-61937918>.
11. Чукурна О., Шенгелія Я. Аналіз ефективності гендерної реклами в Інтернеті. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. Вип. 21. С. 442-449.

Д. В. Ременюк, Р. М. Ключник
ГЕНДЕРНІ РОЛІ У СУЧАСНОМУ СВІТІ

*Ременюк Дарія Вікторівна – учениця Міського юридичного ліцею (м. Дніпро).
Ключник Руслан Максимович – доцент кафедри глобальної економіки Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро), кандидат політичних наук, доцент.*

Гендерні ролі – це поведінка, ставлення та дії, які суспільство вважає доречними або невідповідними для чоловіка / жінки, хлопця чи дівчини відповідно до культурних норм і традицій. Історично ці ролі були сформовані, коли матриархат змінився на патріархат: з еволюцією відбувався перерозподіл праці й основних ролей між чоловіком і жінкою, жінки займалися господарством і дітьми, а чоловіки ходили на війни і полювання. В основі цього поділу лежить образ сильного чоловіка та слабкої жінки.

Гендерні стереотипи – це стереотипи що сформувалися з плином часу про зовнішній вигляд людини, роль у суспільстві і дії чоловіка та жінки. Поширеними стереотипами є стиль одягу, колір і зачіска, макіяж, прикраси тощо. Існують стереотипи про поведінку, манери і характер. Люди керуються стереотипами щодо емоційності людини, часто вважають, що жінки емоційні, ексцентричні, не контролюють себе, а чоловіків вважають стриманими, не говіркими, відповідальними та суворими. Ці стереотипи шкодять соціальній комунікації.

Група традиційних гендерних стереотипів маскуліності-фемінності поширена і в рекламі. У рекламі образи чоловіків та жінок часто висвітлюються через традиційні уявлення про маскуліність та фемінність. Існує також відмінність у зображенні в рекламній продукції споживачів і зовнішнього вигляду та поведінки чоловіків та жінок. Регулятивна функція гендерних стереотипів суттєво впливає на розвиток і формування у більшості випадків нестандартних

(хибних) стереотипів, тому, сьогодні, важливою є наявність інститутів, що здатні обмежували застосування таких стереотипів у ЗМК, зокрема рекламі [1, с. 384].

Більшість людей вважають фемінність протилежною маскулінності. Але серед образів відомих жінок поширеними є такі традиційні чоловічі риси, як активність та раціональність, а серед чоловіків – такі традиційно жіночі, як комунікативні здібності чи інші ознаки.

На нашу думку, фемінність не протилежна маскулінності, ці якості взаємодоповнюють одна одну. Стереотип про обов'язкове дотримання гендерних норм призводить до того, що людина, яка їх не дотримується, вважається аутсайдером. Прихід нових поколінь, інновації, суспільні трансформації, розвиток технологій – усе це зумовлює перегляд гендерних ролей. У постмодерному суспільстві нові погляди на роль чоловіка чи жінки є загальним явищем, що прийняло суспільство.

Проте у традиційному суспільстві це не підтримують. Але варто згадати протести в Ірані у вересні 2022 р., які спалахнули після вбивства поліцією жінки, яка буцімто неправильно носила хіджаб [2]. Тобто навіть в іранському суспільстві така жорстокість вважається неприйнятною. В інших релігіях роль чоловіка та жінки також чітко окреслена.

Ще багато що залежить від поколінь. Теорія поколінь виокремлює генерації «бумерів», «X», «Y», «Z», «Alpha» тощо. На нашу думку, кожне наступне є більш толерантним. Натомість люди, народжені у 1950-1960-х рр., часто не приймають деякі нові норми, не підтримують зміну статі чи права ЛГБТ-спільноти.

Для людей 1970-1980-х рр. народження це часто не проблема, адже вони краще сприймають суспільні зміни, громадяни, народжені у 1990-і рр. та пізніше часто мають на меті захист прав і свобод, а значить вибір орієнтації чи гендеру є одним з варіантів норми.

Важливим фактором є культура і традиції, історично сформовані ролі у суспільстві можуть «вибити з колії» представників іншого суспільства. Тілесні каліцтва в африканських країнах шокують людей із західного світу. Натомість прийняття та підтримка людей із певними проблемами зі здоров'ям, допомога в лікуванні – це ознака цивілізованих суспільств.

У розвинених країнах відходять у минуле стереотипи щодо професій. Так, жінка може обіймати будь-які посади, від кваліфікованого робітника до президента країни. Чоловіки часто (у деяких країнах навіть обов'язково) беруть відпустку по догляду за дитиною, також вони часто працюють вихователями чи на інших посадах, які у нас ще вважаються «жіночими».

Отже, в умовах сьогодення для збалансованого людського розвитку визріла гостра необхідність уникнення будь-яких проявів упередженості та дискримінації людей на підставі належності до певної статі. Спрямування особистісного розвитку юнаків та дівчат, чоловіків та жінок повинно іти шляхом збереження рівності в їхніх правах та можливостях. Доцільно заохочувати молодь

засвоювати все найкраще від обох статей. Гендерні стереотипи – це те, чому, на нашу думку, не місце в демократичному суспільстві.

Список використаної літератури:

1. Титаренко К.М. Гендерні стереотипи як основа для конструювання чоловічих і жіночих ролей у рекламі. *Гілея: науковий вісник*. 2014. Вип. 85. С. 382-386.
2. Iran police battle protesters in Tehran as unrest over woman's death spirals. *BBC*. URL: <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-62994003>.

А. С. Топчієнко, О. З. Гудзенко

ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ: ОСОБЛИВОСТІ (РЕ)ПРЕЗЕНТАЦІЇ

Топчієнко Аліна Сергіївна – здобувачка вищої освіти Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Гудзенко Олеся Зеновіївна – доцент кафедри соціології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, кандидат соціологічних наук, доцент.

Українське суспільство традиційно сегрегуюється за низкою ознак, серед яких: національність, вік, соціальний статус чи клас, місце проживання, сексуальна орієнтація, етнічна або національна, а також релігійна приналежність, стан здоров'я тощо. Одним з критеріїв диференціації є стать. Відповідно, в площині міждисциплінарного аналізу опиняється питання гендеру.

У новітньому соціологічному теоретизуванні, незважаючи на накопичений досвід, не знижується дослідницький інтерес до проблем репрезентації та уявлень щодо маскулінності та фемінності в суспільстві. В соціологічному дискурсі «**Чоловік**» і «**Жінка**» – *історично мінливі концепти*. Культурна репрезентація статі створюється за допомогою тих чи інших профілів цих концептів. Тобто ми акцентуємо увагу на тому, що не існує жорстко встановленої екзистенційно-справжньої, «первинної» чоловічої чи жіночої соціально-культурної структури. Неоднакове розуміння того, що означає бути «справжнім чоловіком» або «справжньою жінкою» у різних соціально-культурних контекстах демонструє нестійкість, мінливість і гнучкість категорії «гендеру». Зміна соціально-ціннісних орієнтирів спричиняють зміну змісту гендеру, що виражається в зміні набору маскулінних або фемінінних характеристик, репрезентованих особистістю перед суспільством.

Тому безумовна актуальність обумовлена необхідністю аналізу гендерно «унормованої» системи саме в координатах сучасного українського суспільства, що функціонує через ряд стереотипів – стандартних моделей поведінки, які напрацьовані у суспільстві і базуються на відповідному тлумаченні понять «чоловіче» і «жіноче». Стереотипи виступають певним чином атрибутивно невіддільним від повсякденних уявлень, самоідентифікації та комунікації індивідів між собою.

Гендерні стереотипи дуже часто формуються навколо наших соціальних

ролей. Звичайно, історично, це вигідний процес соціалізації індивіда, як окремої від суспільства особистості, але говорячи про сучасний світ даний процес вже не має актуальності та інколи стає шкідливим, як у випадку з гендерно зумовленим насильством. Дослідники стверджують, що самі гендерні стереотипи виникають на ґрунті різних статусів і ролей, що їх чоловіки й жінки набувають і відіграють у суспільстві [1, с. 243]. Традиційно стереотипна роль жінки полягає в тому, щоб вийти заміж і народити дітей. Вона повинна ставити добробут своєї сім'ї вище свого власного; бути люблячою, співчутливою, турботливою і чуйною; і знаходити час, щоб бути сексуальною і відчувати себе красивою. Чоловіча стереотипна роль полягає в тому, щоб бути фінансовим постачальником. Він повинен бути наполегливим, конкурентоспроможним, незалежним, сміливим і націленим на кар'єру; стримувати свої емоційні сплески; і завжди ініціювати секс. Такого роду стереотипи можуть виявитися шкідливими; вони можуть пригнічувати індивідуальне самовираження і творчість, а також перешкоджати особистісного та професійного зростання.

Гендерні стереотипи залишаються значущими факторами, які впливають на статус жінок і чоловіків в соціальному просторі, незважаючи на певний прогрес завдяки заходам, які були запроваджені останніми роками. Гендерні стереотипи не є і не повинні бути чіткими категоріями, які застосовуються до всіх членів українського суспільства.

Український Жіночий Конгрес провів опитування щодо становища жінок під час повномасштабної війни, яку росія розв'язала проти України, і за результатами підготував спеціальний документ, який передасть до уваги міжнародних донорів та партнерів, а також профільним національним органам влади та місцевому самоврядуванню. Саме це дослідження допомогло оперативно опитати жінок з різних регіонів України (від місць, які опинилися в епіцентрі військових дій (Маріуполь та Донецька область), які зазнали ударів (Житомирщина, Вінниччина) чи перебувають в тимчасовій окупації (Запорізька область), до регіонів, які є у відносній небезпеці (Львівщина, Волинь)), зрозуміти в яких обставинах вони перебувають, які їхні нагальні потреби і запити. З іншого боку, опитування стало першим важливим кроком для розуміння нових викликів, перед яким опиниться жіночий рух після перемоги України [2].

За даними опитування, що було проведене в березні-квітні 2022 року, Український Жіночий Конгрес узагальнив декілька ключових питань, що постають зараз проблематично контекстуальними у повсякденні жінок, які опинились у умовах війни: ключові проблеми, з якими зіштовхуються жінки під час війни, – це пряма загроза життю внаслідок ведення бойових дій, масова евакуація, облаштування внутрішньо переміщених осіб, а також погіршення психологічного стану; ключова допомога, якої потребують жінки під час війни, включає – пошук нових місць проживання та закриття базових потреб, посилення економічної спроможності, а також експертна та психологічна допомога; жінки демонструють лідерство під час війни – як у цивільних, так і у військових справах, однак, тут важлива самоорганізація та координація з місцевим самовряду-

ванням; жіночі організації самостійно та оперативно організуються, але зусилля щодо подолання викликів війни найчастіше об'єднують на місцях; важливо визнавати, заохочувати та підтримувати роль жінок під час війни, а після перемоги – створювати реальні можливості для жінок у прийнятті всіх рішень.

Національна рада провела гендерний моніторинг етеру загальнонаціонального телемарафону «Єдині новини». У спостереженні було зафіксовано: із 174-х сюжетів, лише в 25-ти були зафіксовані ознаки гендерної стереотипізації. Ідеться про зображення в ролі військовослужбовців ЗСУ, рятувальників ДСНС і поліцейських Національної поліції тільки мужніх чоловіків, які захищають, рятують людей. Також фіксувалось вживання мовного сексизму. Журналісти називали військовослужбовців «воїни-захисники», «наші хлопці». Подібні фрази містять ознаки гендерної дискримінації українських захисниць. З цього також можна відзначити появу нової тенденції в телевізійному етері щодо зображення чоловіків і жінок у нестереотипних для них гендерних ролях. Приміром, в етері транслювалися сюжети, в яких жінки показані сильними з традиційно маскулініними якостями. Зокрема, їм надавалася провідна роль годувальниці родини. Зображення чоловіків зі свого боку балансувало з мужністю та заняттями, що стереотипно більш притаманні жінкам. В загальній картині з 174-х проаналізованих сюжетів – 113 гендерно-нейтральні, 36 сюжетів гендерно-нестереотипні різного ступеня [3].

В умовах військового стану, зумовленою вторгненням росії в Україну, вважають, що гендерні стереотипи розвіюються. Українські жінки роблять все що можуть, щоб зупинити агресивну, терористичну, загарбницьку війну – як і чоловіки. Вони воюють і волонтерять, на фронті і в тилу, народжують дітей у підвалах, закликають до відповідальності світових лідерів, залучають світову спільноту, допомагають, рятують життя, зберігають спокій. Жінки надихають на боротьбу за Україну весь світ. І це натхнення – вбивча сила. Наші хоробрі чоловіки і жінки на фронті. Наші волонтерки і волонтери в тилу і в облозі. Українці і українки, які виходять на мітинги і підтримують одне одного [4]. Наші рівноправні герої і героїні, яким ми щодня дякуємо, борються за вільну країну, де ми маємо право визначити своє майбутнє, де поважають міжнародні закони та державні кордони, де ми віддаємо перевагу міжнародній співпраці, а не збройним конфліктам, за це бореться хоробрий, могутній український народ.

Список використаної літератури:

1. Берн Ш. Гендерная психология. СПб.: Прайм-Еврознак, 2002. 320 с.
2. Опитування: становище жінок під час війни. URL: <https://womenua.today/news>.
3. Більшість сюжетів телемарафону «Єдині новини» гендерно-нейтральні, однак фіксуються як гендерні стереотипи, так і позитивні тенденції. URL: <https://www.nrada.gov.ua>.
4. Підтримуйте жінок під час війни. Проєкт Гендеру в деталях. URL: <https://ua.boell.org/uk>.

М. С. Хованська, Р. М. Ключник

ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ПРОБЛЕМИ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Хованська Марія Сергіївна – здобувачка вищої освіти Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Ключник Руслан Максимович – доцент кафедри глобальної економіки Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро), кандидат політичних наук, доцент.

Про політичну культуру і важливість громадянської освіти зараз говорять всі, навіть проводять реформи у цій сфері, але чомусь досить невелика кількість людей усвідомлює, що це взагалі таке і чому це так важливо.

Поняття політичної культури сьогодні стає одним із найпопулярніших не тільки в політичній науці, а й у повсякденному житті сучасних українців, особливо на тлі сучасних подій. Політична культура зараз стала так званою інтегральною характеристикою політичної свідомості і громадянської освіти націй.

Політична культура – сукупність соціальних і психологічних настанов, цінностей, знань, ставлення соціального суб'єкту, що фіксує рівень знань про політику та рівень розвитку політичної свідомості. Головним фактором високого рівня політичної культури в державі є рівень політичної та громадянської освіти.

Актуальність цього питання на сьогодні в Україні, без перебільшень, зумовлене викликами національній безпеці. І важливість цього питання не лише детерміноване минулим, бо звичайно системи демократичної громадянської та політичної освіти в СРСР не було, а система освіти функціонувала на основі тоталітаризму, відсутності вільних виборів, свободи слова та слугувала інтересам держави. Також важливість цього питання зумовлена недостатнім демократичним досвідом українців. Насамперед йдеться про війну із сусідньою державою, яка ведеться не лише на полі бою, а й в інформаційному, освітньому та інших просторах. Але для того, щоб дати відсіч державі-агресору, нашій державі потрібно боротися не тільки на військовому фронті, але й політичному та громадянському.

Однією із форм російської агресії проти нашої держави є дуже потужна інформаційна операція, для протистояння якій потрібна сильна стійкість громадян, яка виражається у медіаграмотності, політичній, громадянській освіті, невразливості до маніпулювання, чіткому розумінні демократії, політичній системі та культурі. Одним із засобів ефективної боротьби суспільства є громадянська освіта всіх категорій громадян, тому вона також є важливим рушієм демократичного розвитку суспільства і держави.

Громадянська освіта – це розвиток та соціалізація особистості, формування національної самосвідомості, громадянської позиції, критичного мислення. Але для того, щоб почався розвиток громадянської освіти у державі, молодим демократам необхідні символічні події і харизматичні лідери або інші засоби створення прихильності і єдності на символічному рівні.

Тож громадянська освіта передбачає знання і визнання громадянами суспільних норм і законів, дотримання їх, усвідомлення власних прав і здатність захищати їх. Під громадянською освітою розуміють навчання, спрямоване на формування громадянської компетентності особистості. Громадянська компетентність – це комплекс політичних, соціальних, правових, культурних знань і навичок, що дають змогу громадянам бути повноцінними учасниками суспільства і громадянами демократичної держави.

Звичайно, запровадити політичну культуру і громадянську освіту в Україні було безліч спроб. Це розпочалось з початку 1990-х років, але ці спроби не були успішними.

Зараз на тлі останніх подій в Україні необхідно повністю оновити систему громадянської і політичної соціалізації громадян у зв'язку з демократизацією суспільно-політичного буття та переоцінкою радянського минулого.

Тож будемо сподіватися, що останні події, які стали для країни дуже болючими, чинний президент, якого можна вважати харизматичним лідером, єдність на символічному рівні та прихильність інших держав стане для нашої країни рушієм для того, аби система громадянської освіти і політичної культури почала розвиватися і ми змогли вийти з-під маніпулятивного впливу держави-агресора та створити власний політичний дискурс.

А. Є. Чевюк, Р. М. Ключник

СТЕРЕОТИПИ ЯК ЧИННИК ВИБОРУ ПРОФЕСІЇ

Чевюк Анастасія Євгенівна – здобувачка вищої освіти Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Ключник Руслан Максимович – доцент кафедри глобальної економіки Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро), кандидат політичних наук, доцент.

Вибір професії – одне з найважливіших рішень у житті кожної людини. Освіта, як відомо, є не лише способом отримання знань, умінь і навичок. Це ще й середовище соціалізації (дитячий садок – школа – коледж – ЗВО – заклад післядипломної освіти тощо). Крім того, освіта є каналом соціальної мобільності: успадкований соціальний статус, який не задовольняє, можна змінити, отримавши якісну освіту. Втім, на вибір професії часто впливають стереотипи, які можна поділити на декілька категорій.

1. Гендерні стереотипи. У їх основі – дискримінаційна ідея про те, що жінки не можуть (не повинні) бути програмістами, військовими, політичними діячами, водіями вантажівок тощо, а чоловіки – вихователями дитсадків або вчителями початкових класів. Ці стереотипи, на жаль, є поширеними в пострадянському суспільстві.

Вітчизняні науковці О. Дніпрова, Т. Єрмолаєва та Н. Черняк, провівши емпіричні дослідження, дійшли висновків про те, що молода людина, замислюючися над питанням вибору професії, з одного боку, орієнтується на власні інтереси та схильності, багато в чому обумовлені гендерною приналежністю, а з

іншого – враховує поширені в суспільстві уявлення про професійні сегрегації за принципом гендерних стереотипів, обираючи ту сферу, яка традиційно вважається типовою для того типу гендеру, з яким особа асоціює себе. При цьому юнаки, як правило, опиняються в більш вигірній ситуації, ніж дівчата, оскільки гендерні стереотипи у сфері професійної діяльності приписують маскулінному типу гендеру статусні та високооплачувані професії. Окрім того, навіть якщо юнак вирішить самореалізуватися в типово жіночій професії, він потрапляє у більш сприятливе становище, оскільки сприймається як «цінний працівник». Гендерні стереотипи можуть негативно позначатися на самореалізації чоловіків і жінок, виступати бар'єром у розвитку індивідуальності [1, с. 50]. Аналізуючи результати вступної кампанії 2021 р. на Харківщині, А. Кравченко відзначає, що, незважаючи на прийняття в Україні низки документів щодо встановлення гендерної рівності у професійній сфері, гендерний дисбаланс щодо галузей професіоналізації молоді досі існує [2, с. 147-148].

2. Вікові стереотипи. Упереджене ставлення до людей з огляду на їх вік (ейджизм) є справжньою соціальною проблемою для України та інших пострадянських країн. Про дискримінацію людей старшого віку при працевлаштуванні чули практично всі. У суспільстві, як у міжособистісному спілкуванні, так і в блогосфері, на форумах, у коментарях «експертів» поширюються стереотипні судження про те, що існує певний «граничний вік» для отримання професії, перекваліфікації, складання іспитів, вивчення іноземної мови тощо. Ми хочемо зазначити, що ці висловлювання не лише є проявом дискримінації, а й не мають нічого спільного з реальним станом справ. Будь-яка людина, незалежно від віку, може опанувати ту чи іншу професію, маючи для цього мотивацію та ресурси. О. Тарнопольський, М. Кабанова та П. Бредбієр слушно зауважують, що «тих, хто за рівнем здібностей взагалі не здатні оволодівати іноземною мовою, настільки мізерна кількість, що ці незначні і дуже рідкісні винятки ніяк не впливають на загальну ефективність навчального процесу, тобто можуть взагалі не враховуватися методикою як наукою» [3, с. 281]. На нашу думку, це твердження є справедливим не лише щодо мовної підготовки.

3. Стереотипи престижу. Ще за радянських часів у суспільстві існувало розуміння про престижність та непрестижність праці, професії, соціального статусу. Це було пов'язано з тим, що радянські громадяни мали неоднаковий доступ до благ. В умовах дефіциту товарів та послуг досить престижною була посада продавця або товарознавця, адже за посередництва цих людей можна було «дістати» якісний (відповідно, дефіцитний за радянських умов) продукт. Після розпаду СРСР неабиякий попит на вищу освіту був зумовлений тим, що в суспільстві виник та існує донині стереотип щодо непрестижності робітничих професій та престижності офісної праці. При цьому вища освіта продовжує знецінюватися через широковідомі факти щодо дефіциту робочих місць для осіб з вищою освітою. В умовах вступу за результатами ЗНО та НМТ можливість отримати вищу освіту є практично у кожного випускника школи чи коледжу (рідкісні випадки незадовільних результатів складання цих тестів у рамках

нашої дискусії можемо не враховувати). Але питання про те, чи знайдуть усі випускники бакалаврату та магістратури роботу за фахом, є риторичним, адже ринок праці України (як і будь-якої країни) не розрахований на надмірну кількість людей із вищою освітою. Відповідно, деяким старшокласникам варто було б замислитися над тим, щоб обрати робітничу професію, яка може приносити не менший (а часто й більший) дохід. Але школярі майже завжди перебувають під пресингом батьків, однолітків та вчителів, які переконують у необхідності вищої освіти.

На нашу думку, стереотипи шкодять абітурієнтам при виборі професії. По-перше, вони спотворюють реальну картину світу, через що людина керується не фактами, а фантазійними уявленнями про ту чи іншу професію, посаду чи заняття. По-друге, стереотип демотивує людину, змушує відмовитися від бажаної спеціальності через гендер, вік, престижність тощо. По-третє, надзвичайно високий попит на одні спеціальності та небажання абітурієнтів вступати на інші призводить до дисбалансу на ринку праці. По-четверте, вікові стереотипи часто не дозволяють дорослим пройти перепідготовку та навчитися новій професії чи просто здобути нові знання.

Відповідно, ми вважаємо, що вибір професії має бути раціонально обґрунтованим та враховувати як тенденції розвитку національної та світової економіки, так і індивідуальні особливості, знання, вміння, схильності особи.

Список використаної літератури:

1. Дніпрова О.А., Єрмолаєва Т.В., Черняк Н.О. Гендерні стереотипи та вибір професії. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Сер.: Педагогіка і психологія. Педагогічні науки.* 2018. Вип. 2 (16). С. 46-51.
2. Кравченко А. Вплив гендерних стереотипів на вибір молоддю професії та конкурентоспроможність на ринку праці. *Молодь і ринок.* 2021. № 9 (195). С. 145-149.
3. Тарнопольський О.Б., Кабанова М.Р., Бредбієр П.В. Наскільки методика викладання іноземних мов є залежною від загальної педагогіки? *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Сер.: Педагогіка і психологія. Педагогічні науки.* 2018. Вип. 2 (16). С. 279-286.

ЗМІСТ

<i>Бойко В.А.</i> Кар’єра сучасної особистості: нові сенси і стратегії	3
<i>Висоцька О.Є.</i> Стратегії комунікативної політики держави в контексті формування інститутів громадянського суспільства	5
<i>Висоцький О.Ю.</i> Соціологія пропаганди	7
<i>Воронова Т.В.</i> Елементи формування політичного іміджу в транзитивному суспільстві	9
<i>Гудзенко О.З.</i> Соціоструктурні та інституційні зміни українського суспільства в умовах російсько-української війни	10
<i>Демичева А.В.</i> Антидискримінаційна експертиза: між формальністю та дієвим механізмом	13
<i>Зубченко О.С.</i> Телеграм-канали як інструменти інформаційного спротиву в тимчасово окупованих містах Запорізької області	15
<i>Калашнікова Л.В., Черноус Л.С.</i> Стан і проблеми забезпечення інформаційної безпеки держави: аналіз результатів соціологічних досліджень	17
<i>Каменська Т.Г.</i> Провокативні соціальні практики і нове теоретичне підґрунтя	19
<i>Ключник Р.М.</i> Формування політичної ідентичності громадянина ..	22
<i>Ковальська-Павелко І.М.</i> Регіон як предмет історичного краєзнавства: соціологічний аспект	24
<i>Кривошеїн В.В.</i> М’які (гнучкі) навички (soft skills) як соціологічна категорія	28
<i>Лебеза С.В.</i> Український фендом в умовах війни: старі та нові можливості	33
<i>Лепський М.А.</i> Основні методологічні новели сучасної соціології миру	36
<i>Лобанова А.С.</i> Промислове місто в умовах російської агресії: соціально-економічні ризики	40
<i>Мельников А.С.</i> Перспективи екзистенціального аналізу етнічності та міграцій	43
<i>Ніколенко В.В.</i> Нова філософія бізнесу – маркетинг, або Науково-технологічний вимір підприємництва	44
<i>Приймак Ю.О.</i> Цифровізація як складова навчальної практики та фактор формування компетентностей соціологів-медіаторів	48
<i>Редькіна А.М.</i> Спорт в Україні: соціально-психологічний аспект дослідження	51
<i>Скворець В.О.</i> Війна і стан суспільної свідомості в Україні	53
<i>Сорокіна Л.М.</i> Основні напрямки інтернетизації телевізійних каналів	58
<i>Третяк О.А.</i> Парадигмальність у політологічному дослідженні: політико-філософські та природничо-наукові засади	60

<i>Шуліка А.А.</i> Культура політичної участі в авторитарних режимах ...	61
<i>Ходус О.В.</i> Цифрові технології й неоліберальна економіка як виклики освітньому середовищу: український контекст	63
<i>Novikova O.V.</i> Dialogue of Cultures in Teaching Foreign Languages	67
<i>Suïta I.P.</i> Dialogue of Cultures in Planning and Organization of Educational Activities	69
<i>Безуглова В.Д.</i> Значення соціальних медіа в житті українців: тренди війни	72
<i>Белозерцева Є.Є.</i> Цифрове відчуження як феномен дегітального світу	74
<i>Жарко Я.Ю.</i> Проблема категорій та їх меж в науковому дискурсі	77
<i>Іванова-Биканова В.Є.</i> Політичний перфоманс: специфіка міждисциплінарної інтерпретації	78
<i>Кондратова М.В.</i> Просування цінностей сталого розвитку до політичного порядку денного: особливості і перспективи	80
<i>Коптєв О.С.</i> Сучасні інформаційні технології України	81
<i>Крижанівська В.І.</i> Політика ідентичності та абсентеїзм	83
<i>Мікула А.І.</i> Сучасні тенденції інтелектуальної мобільності в Україні	86
<i>Ніколенко Ю.О.</i> Перспектива застосування системно-кібернетичного та синергетичного підходів до розгляду виборчої інженерії	88
<i>Омельченко С.В.</i> Інституційні складові політичної безпеки: теоретична перспектива	90
<i>Бойко В.В., Ходус О.В.</i> Комеморативні механізми формування «образу минулого» в актуальних реаліях	92
<i>Висоцький А.О., Кривошеїн В.В.</i> Вплив технологій на прискорення темпу повсякденного життя	94
<i>Гончаренко А.С., Гудзенко О.З.</i> Український волонтерський рух як форма самоорганізації суспільства в умовах війни	96
<i>Кравченко В.Д., Ходус О.В.</i> Повсякденність українців в умовах війни 2022 року	99
<i>Кулиба В.В., Ключник Р.М.</i> «Руський мір» як глобальний проект та ризики для України	101
<i>Попроцька І.С., Редькіна А.М.</i> Про цінності: розмаїття наукових поглядів	103
<i>Ременюк А.В., Ключник Р.М.</i> Основні виміри сексизму в сучасному світі: спроба класифікації	106
<i>Ременюк Д.В., Ключник Р.М.</i> Гендерні ролі у сучасному світі	108
<i>Топчієнко А.С., Гудзенко О.З.</i> Гендерні стереотипи в сучасному українському суспільстві: особливості (ре)презентації	110
<i>Хованська М.С., Ключник Р.М.</i> Політична культура та проблеми громадянської освіти в Україні	113
<i>Чевюк А.Є., Ключник Р.М.</i> Стереотипи як чинник вибору професії .	114

Наукове видання

**Збірка матеріалів
VII Всеукраїнської науково-практичної конференції
«Придніпровські соціологічні читання»
(м. Дніпро, 30 вересня 2022 року)**

Здано на складання 03.10.2022. Підписано до друку 10.10.2022.
Формат 60x84/16. Папір офс. Друк різнографічний. Гарнітура Times.
Ум. друк. арк. 6,98. Обл.-вид. арк. 8,51. Наклад 100 пр. Зам. № 32

Свідоцтво про видавничу діяльність
розповсюдження видавничої продукції
Серія ДК № 5729 від 26.10.2017
видано Державним комітетом телебачення і радіомовлення України
ТОВ «Видавничо-поліграфічний дім «Формат А+»
49000, м. Дніпро, вул. Вернадського, 19/21
Тел./факс: (056) 745 15 95